

CULTURĂ ȘI COMUNICARE

Nr. 11/2024

Coordonator:
Roxana-Magdalena BÂRLEA

Roxana-Magdalena Bârlea
(coordonator)

Cultură și comunicare

Nr. 11/2024

Colecția FILOLOGIE

Ediție realizată de: Roxana-Magdalena BÂRLEA

Redactor: Laura NICOLESCU

Tehnoredactare și corectură: Constantin-Georgel STOICA

M.V. CONSTANTIN

Coperta: Constantin-Georgel STOICA

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

ISSN 2971 – 950X

ISSN-L 2971 – 950X

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/2971950X

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare și Asociației DICE

Copyright © 2024

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021.315.32.47

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357

comenzi@editurauniversitara.ro

www.editurauniversitara.ro

Roxana-Magdalena Bârlea
(coordonator)

Cultură și comunicare

Nr. 11/2024

**ETEROGENITATEA ȘI DINAMICA
FORMELOR MENTALITARE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

ETEROGENITATEA ȘI DINAMICA FORMELOR MENTALITARE

Studiile reunite în acest nou volum, al 11-lea, al seriei *Cultură și comunicare*, reflectă diversitatea fără limite și puternicul dinamism al elementelor care alcătuiesc conținutul și formele de manifestare ale conceptului de „identitate culturală”. Ca de obicei, contribuțiile reprezintă comunicări prezentate la Colocviul Internațional „Latinitate, Romanitate, Românităte”, mai precis, o parte selectată din contribuțiile la ediția a XXIII-a, corespunzătoare anului 2024¹.

De data aceasta, în atenția autorilor a stat exclusiv specificul românesc al gândirii, simțirii și exprimării verbale, deși nu toți autorii sunt români. De fapt, așa și trebuie să se întâmple, întrucât în analize de acest fel contează foarte mult „privirea străinului”. Axele de abordare sunt cele deja cunoscute de cititorii volumelor noastre: a) probleme generale ale identității culturale; b) expresia lingvistică a specificului receptării realităților în cadrul istoricogeografic și mentalitar românesc; c) formele de cultură și literatură – orale și scrise, arhaice, moderne și actuale.

În prima secțiune, exemplele cele mai recente de schimbare a parametrilor gândirii și acțiunii, determinate de noile condiționări economicosociale, politice și educaționale, sunt însoțite de o micromonografie consacrată unei personalități istorice accentuate (Nicolae Mavroordat), care a imprimat un stil și o etapă nouă în cultura românească premodernă, precum și de o contribuție la ampla dezbateră națională prilejuită de centenarul publicării unei cărți-reper în diacronia spiritualității românești – *Istoria civilizației române moderne*, de E. Lovinescu (1924-1926). În cea de-a doua, studiile de lingvistică vizează aspecte structural-funcționale ale limbii (conectorii sintactici, mecanismele funcționării unor clase și categorii gramaticale) și, pe de altă parte, valorificarea discursivă a resurselor limbii române (în structuri retorice, în actele de vorbire din sfera maximei politeții sau în „stilul relaxat” al comunicării din mediul electronic). În sfârșit, mentalitățile românești sunt analizate din perspectiva unor formule și ritualuri vechi, care au generat subspeciile arhaic-ritualice ale magiei populare, apoi din perspectiva unor simboluri și metafore cognitive – precum imaginile reflectate în concepte ca *destinul*, *oglinnda* etc. – sau din aceea a confruntării scrisului literar cu canoanele regimului totalitar, acestea datorate, la rândul lor, unor distorsionări mentalitare, tipice unei anumite epoci.

Toate acestea confirmă două atribute fundamentale ale identității culturale, ca dat inalienabil al societății umane, și anume, a) polimorfismul manifestărilor acesteia și b) autogenerarea energiilor interne și externe care întrețin echilibrul între unitate și diversitate, definitoriu, de asemenea, pentru conceptul în discuție aici.

Roxana-Magdalena Bârlea

¹ O altă parte, selectată din comunicările susținute în panelurile de didactică a limbii și literaturii (române și străine), fac obiectul volumului al 10-lea din seria *Studii de Didactică*, pregătit în paralel cu cel de față. Unele comunicări susținute în plen și pe secțiuni au fost publicate deja în numărul 21-2/2024 al revistei academice DICE (*Diversité et Identité Culturelle en Europe*), iar altele, în sfârșit, vor intra în sumarul unui volum colectiv consacrat interjecțiilor și onomatopeelor din limba română și din diverse limbi vechi și moderne.

CUPRINS

I. CADRE MENTALITARE VECHI ȘI NOI

Roxana-Magdalena BÂRLEA

Eterogenitatea și dinamica formelor mentalitare / 4

Roxana-Magdalena BÂRLEA

Schimbări de paradigmă în mentalitățile românești / 7

Ioana VASILOIU

Forme și identități culturale premoderne / 24

Sebastian VOICU

*Necesitatea și valențele discursului religios în plăsmuirea culturii române. Încercare de sinteză privind **Istoria civilizației române moderne**, de E. Lovinescu / 41*

II. EXPRESIA LINGVISTICĂ A MENTALITĂȚILOR ROMÂNEȘTI

Ștefan GĂITĂNARU

Sistemul corelațiilor în limba română / 53

Adrian CHIRCU

*Aproximarea cantitativă nonnumerică la nivel dialectal. Observații asupra hărții 1485 din ALR. Serie nouă: **(Vând) cu toptanul** / 59*

Eimi KAWASE

Procesul de gramaticalizare a prezumtivului în limba română din perspectiva „Construction Grammar” / 70

Liana MACOVEI

Politețea în discursul militar de aparat – rigoare militară sau fenomen pragmatic? / 80

Oana Petruța POPA

Structura complimentelor în limba română / 92

Mariana VÂRLAN

Comunicarea electronică și stilul „relaxat” al exprimării lingvistice / 100

III. IDEOLOGIE ȘI CULTURĂ

Yusuke SUMI

*Structurile poetice ale descântecelor românești ca generator al
forței magice / 107*

Elena-Luiza NEGURĂ

Lirism și rezistență: Poezia politică a Ilenei Mălăncioiu / 121

Lizeta-Cristina FURTUNĂ

*Destinul – personaje și contexte în **Ciulinii Bărăganului**,
de Panait Istrati / 142*

Claudia CHIRCU

Constante ale dramaturgiei lui Mircea Eliade / 154

Georgeta-Camelia PLOSCARU

Oglinda – motiv și simbol literar / 161

I. CADRE MENTALITARE VECHI ȘI NOI

SCHIMBĂRI DE PARADIGMĂ ÎN MENTALITĂȚILE ROMÂNEȘTI

Roxana-Magdalena BÂRLEA
Université Aix-Marseille
Institutul Limbii Române București
Academia de Studii Economice București
roxanabarlea@gmail.com

Rezumat:

Analiza de față își propune să ilustreze interinfluența factorului material cu factorul uman-mentalitar în construcția identitară românească actuală. Condițiile noi de trai, favorizate de libertățile democratice postdecembriste, de integrarea euroatlantică și de fenomenele migrației și mobilității, au impus o gândire și o situație afectivă nouă în relațiile interumane. Tendința de recunoaștere și de valorificare a competențelor profesionale a susținut diriguitori competenți ai comunităților, mai ales la nivelul localităților semiurbane și a unora din mediul rural, iar realizările edilitare-sociale ale acestora a susținut modificări în gândirea, atitudinea și acțiunea unor segmente importante ale populației. Modelele recente și educația de tip nou, grefate pe noile condiții de viață materială au determinat schimbări de ordin etic și estetic în selectarea valorilor conviețuirii sociale, în așezări de tip mixt, tradițional-modern.

Cuvinte-cheie:

Mentalități, dinamism, organizare administrativ-teritorială, competențe, nivel de trai, schimbări de valori etice și estetice, construcție identitară.

1. Identitatea culturală – un concept în veșnică schimbare

Dinamismul este, cum se știe, una dintre trăsăturile cele mai pertinente ale conceptului de „identitate culturală”. Când se încearcă determinarea unui profil identitar colectiv, se constată că factorul temporal provoacă un puternic dinamism al culturii și civilizației, care acționează în două sensuri – convergent și divergent. Cei doi termeni ai identității

menționați aici, respectiv „cultura” și „civilizația”, se află într-un raport destul de complicat, pe care Paul Ricœur îl numește „complementaritate”. În lucrarea *Histoire et vérité*¹, filosoful francez opinează că *civilizația* înseamnă „acumulare și progres”, în timp ce *cultura* presupune rigorile fidelității și, evident, pe cele ale creației.

Lăsând la o parte echivalarea pe care o putem stabili între progres și creație, reținem termenii care decurg din celelalte două repere rămase în discuție, *tradiția* și *inovația*. În jurul celui dintâi termen se grupează noțiunile de „conservatorism”, „atitudine retrogradă” etc., iar, în jurul celui de-al doilea, noțiuni precum „deschidere”, „liberalism”, „viziune” etc. De fapt, când este vorba despre mentalități și despre efectul lor în organizarea vieții sociale, cele două serii de concepte nu se află în poziții antinomice, cum ar părea, ci în relație de complementaritate².

Din punctul nostru de vedere, *dinamismul*, subordonat factorului *timp*, așadar, se manifestă destul de vizibil în detaliile marelui construct care este *identitatea culturală*.

Ceea ce ne propunem în rândurile de față este să arătăm cum procesele convergenței și divergenței, care operează în trecerea de la individ la colectivitate și înapoi, pe de o parte, de la o comunitate mică la una mare, (hiponimul și hiperonimul sau subordonata și supraordonata), pe de altă parte, precum și de la comunitatea₁ la comunitatea_{2(3,4...)}, se pot observa în viața social-economică a României actuale – deocamdată, la un nivel mai restrâns.

2. Nivelul de trai – factor al structurilor mentale

Un prim „studiu de caz” poate fi schițat prin ceea ce statisticienii oficiali, în primul rând, dar imediat apoi și sociologii, gazetarii, comentatorii de diferite specialități numesc „nivelul de trai”.

Legătura dintre acest parametru concret, material, în foarte mare măsură, pe de o parte, și conceptul abstract de „mentalitate”, pe de altă parte, este realizată de relația dintre individ și colectivitate, precum și de fenomenul *comunicării*, care conduce la adaptare, aculturație, progres etc.

¹ Paul Ricœur, 1955.

² G. Ferréol, G. Jucquois, DARI, 2005, s.v. *dialog*.

Mai exact, este vorba despre mentalitatea celor care ajung să conducă unele comunități, mai mari sau mai mici, mentalitate de care poate depinde „nivelul de trai” al majorității. La rândul său, această majoritate comunitară învață că poate să aleagă, prin procedurile democratice, un conducător competent și, în directă succesiune, că trebuie să se lupte pentru a asigura alegeri democratice, care să facă posibilă selecția liderilor.

Materialul nostru de lucru este alcătuit din exemplul celor câteva comunități rurale din România de astăzi care au reușit să se ridice la standardele europene și internaționale – din segmentul „foarte bine”.

Parametrii cadrului istoric, respectiv condițiile economico-sociale și politice care generează schimbările de mentalitate sunt relativ ușor de conturat. Marcată de mai mult de o jumătate de secol de dictaturi (carlistă, antonesciană, comunistă), România a pierdut ritmul normal de dezvoltare, părădind condamnată de un destin potrivnic la înapoiere. Din păcate, nici revenirea la libertate și la regulile libertății, ale democrației și ale economiei de piață nu a adus prea repede și prea vizibil schimbări în bine. Nici măcar integrarea în structurile euro-atlantice nu părea să fi produs mari modificări în mentalul colectiv românesc, adică în resemnarea tradițională, exprimată la nivel comportamental și lingvistic prin păguboasele și celebrele „Ce să facem? N-avem ce face!”, „Lasă că merge și așa!” etc.

3. Construcția identitară și construcțiile economico-administrative

Cu toate acestea, dincolo de realizările macrosociale impuse de vremurile noi și de sus-numita reintegrare economico-politică și administrativă în Europa modernă, se pot observa schimbări de atitudine la nivel profund, ceea ce înseamnă că există o mișcare înnoitoare „de jos în sus”, adică de la fundamente spre construcția identitară în toată complexitatea ei.

3.1. Practic, analiștii observă că *încep să se afirme tot mai mulți edili locali de valoare*, adică oameni care se sustrag curentului general de afaceriști veroși, lacomi, egoiști, total dezinteresați de soarta comunității care i-a ales în frunte. Cităm:

„Administrația locală e tot mai eficientă, figuri de primari destoinici apar peste tot (nu numai în Ardeal, ca până mai ieri), iar banii europeni gestionați cu mult mai bine la nivel local decât la nivel central, fac aproape minuni.” (S. Voinescu, 2024, p. 4).

Se detașează aici câteva orașe, între care Timișoara, Cluj Napoca, Brașov, Sibiu, unele sectoare din București și, mai nou și foarte spectaculos, municipiul Oradea³. Acestea sunt incluse într-un barometru, *Index City*⁴, realizat de „Institutul pentru Orașe Vizionare”⁵, care ia în calcul capacitatea de a atrage fonduri europene, pe de o parte, și calitatea vieții, pe de altă parte⁶.

³ În fapt, datele statistice bazate pe criterii diverse (calitatea locului, prosperitatea, „vibrația”, arată astfel: 1. Cluj-Napoca; 2. București; 3. Sibiu; 4. Brașov; 5. Timișoara; 6. Iași; 7. Oradea; 8. Târgu-Mureș; 9. Alba-Iulia; 10. Constanța.

⁴ IOV, 2024, „Indexul de performanță al orașelor – 2024. Cea mai cuprinzătoare evaluare a performanței orașelor din România, bazată pe cifre” <https://www.iov.ro/cityindex/#:~:text=City%20Index%20este%20un%20instrument%20de%20m%C4%83surare%20a%20progresului%20%C8%99i,%C8%99i%20vizitatori%20pe%20termen%20lung> – accesat pe 22.11.2024.

⁵ IOV este o firmă românească de consultanță de strategie, *research, place branding* și comunicare, care lucrează în parteneriat cu *Best Place – European Place Marketing Institute*, Polonia, cu o experiență de peste 20 de ani în *place branding* la nivel european. Aceste firme utilizează metode și instrumente de cercetare și planificare specifice domeniului de *place branding*, dezvoltate la nivel internațional de instituții cu vechime în domeniu.

⁶ Grila de analiză este, evident, mult mai complicată. Dacă se ia în calcul absorbția fondurilor europene în ultimii cinci ani, atunci există o altă clasificare: Reșița, Satu-Mare, Craiova, Târgoviște, Galați. Apoi, fiecare dintre cele trei criterii fundamentale, care arată cum au fost utilizate aceste fonduri, generează alte ierarhizări urbane.

a. „Calitatea locului”, *id est* infrastructura (drumurile, rețeaua de gaze și electricitate, canalizare, curățenia, mijloacele de transport și serviciile – sănătate, educație, protecție), atracțiile (culturale, naturale, etc.), ordonează orașele astfel: Cluj-Napoca, București, Sibiu, Brașov, Iași, Târgu-Jiu, Râmnicu-Vâlcea, Alba-Iulia, Reșița.

b. „Prosperitatea” are în vedere nivelul salariilor, competitivitatea urbană, eficiența luptei cu infracționalitatea, rata șomajului, prețul locuințelor. După acest criteriu, orașele României se clasifică astfel: București, Cluj-Napoca, Timișoara, Sibiu, Oradea, Slatina, Alba-Iulia, Iași, Brașov.

c. „Vibrația” este termenul prin care se desemnează dinamismul cultural, social și demografic. Intră aici parametrii legați de prețul și calitatea apartamentelor pentru locuit, dar și numărul de muzee, centre culturale, săli de spectacole și recreere, parcuri, inclusiv experiențele culinare. Din acest punct de vedere, clasamentul orașelor arată astfel: Sibiu, Cluj-Napoca, București, Constanța, Brașov etc.

3.2. O imagine a schimbărilor „exterioare”, vizibile adică, de paradigmă social-economică, pentru care trebuie să presupunem serioase schimbări interioare (de gândire, de percepție estetică și de atitudine), o pot da și micile așezări urbane din proximitatea orașelor mari – foste comune sau cartiere-satelit, devenite centre urbane de sine stătătoare. Mecanismele economico-sociale le-au transformat în modele de performanță urbană, după cum relevă *Urbanize Hub*⁷, într-o analiză a orașelor românești „cu cea mai puternică economie”. Clasificarea rezultată din acest studiu arată astfel: 1. Ghimbav, Bv.; 2. Mioveni, Ag.; 3. Otopeni, If.; 4. Voluntari, If.; 5. Năvodari, Ct.; 6. Măgurele, If.; 7. Chișinău-Criș, Ar.; 8. Curtici, Ar. Într-un asemenea clasament, Bucureștiul se află pe locul 9, Cluj-Napoca – pe 10, Timișoara – pe 16, iar Sibiu – pe 17. În schimb, regăsim pe locuri onorabile orașele precum Cernavodă (locul 11) și Borsec (locul 12).

Explicațiile acestor performanțe sunt de natură predominant materială, cum spuneam; mai precis, acestea țin de o situație geografică favorizantă și de o infrastructură privilegiată. Criteriul ordonării taxonomice este acela al PIB-ului local *per capita*. Din acest punct de vedere, Ghimbav, din județul Brașov, este „cel mai dezvoltat oraș din România”, deoarece are un venit pe cap de locuitor de 115,594 euro. De fapt, orașelul Ghimbav are o populație de numai 7.208 de locuitori, dar se află în Zona Metropolitană Brașov, ceea ce înseamnă că beneficiază de toate facilitățile comunicaționale și de infrastructură ale marelui oraș industrial. Locuitorii săi (români, sași, maghiari), care erau altădată și agricultori, dar și angajați la marile uzine din Brașov (*Tractorul, Steagul Roșu* ș.a.) sunt bine situați material acum, când în fosta comună Ghimbav există compania IAR S.A. (printre primele întreprinderi de industrie aeronautică din România, în afară

Indicatorii sunt mult mai complecși decât cei enumerați aici, totalizând 51 de itemi specializați, care conferă, la un loc, statutul de „performanță urbană”. Un singur indicator poate ridica mult nivelul general, cum ar fi „asistența medicală” la Târgu Mureș.

⁷ uhub.contributor, 2020, „Analiză: Topul localităților din România cu cele mai puternice economii”, Urbanizehub.ro 11.05.2020, <https://urbanizehub.ro/analiza-topul-localitatilor-din-romania-cu-cele-mai-puternice-economii/> – accesat pe 21.11.2024. UrbanizeHub este o organizație care reunește experți din urbanism, arhitectură, peisagistică, geografie, dezvoltare sustenabilă, o comunitate care se autodefineste ca un grup de „oamenii vișători care vor să vină cu idei și să le pună în practică pentru a trăi într-o lume mai bună. Aceasta organizează proiecte în domeniul dezvoltării urbane durabile și al tehnologiei, dar nu numai.”

de Aerostar Bacău și IAR Craiova). De fapt, numărul întreprinderilor industriale de aici este mult mai mare, ceea ce face ca naveta să se facă acum în sens invers, cei 11.000 de locuitori din afara localității venind dinspre Brașov, Zalău, Făgăraș. Drumul European E68, Aeroportul Internațional și nodul de căi ferate asigură comunicațiile în această zonă din Țara Bârsei. Firmele puternice, majoritatea cu capital internațional, asigură contribuții mari la fondul local. La fel profită și orașelul Mioveni de Fabrica de automobile „Dacia”, și Otopeni, de Aeroporturile Otopeni și Băneasa, și Cernavodă, de Centrala Atomonucleară și de Autoastrada A2, și Curtici sau Chișinău-Criș, de legătura cu magistralele rutiere, de zonele vamale și de marile centre urbane etc. Toate aceste orașele au parcuri industriale, cu sute de întreprinderi, care asigură locuri de muncă și colectarea impozitelor la fondul local, dar multe au și servicii bine puse la punct, infrastructură modernă, inclusiv comunicare *online* de cea mai bună calitate, iar unele beneficiază de poziții geografice pitorești – zone montane, colinare, cursuri de apă spectaculoase, aer curat, zone verzi etc. De altfel, „amprenta verde” este unul dintre cei 51 de indicatori pe care îi are în vedere și analiza Institutului pentru Orașe Vizionare, ceea ce înseamnă, în primul rând, numărul de metri pătrați consacrați parcurilor, grădinilor publice și private, aleilor cu vegetație, rondurilor de flori, serelor etc., dar și numărul de lucrători implicați în serviciile de salubritate, parcuri și grădini, întreținerea mobilierului și instalațiilor publice etc.

Așadar, PIB-ul local (70,810 euro pentru Mioveni; 33,928 euro – pentru Otopeni; 27,156 euro pentru Voluntari ș.a.m.d.) este un criteriu fundamental, care trebuie corelat cu celelalte criterii și cu toți indicatorii de „calitate a vieții” din analizele curente.

3.3. Abia aici intervine factorul uman, adică identitatea colectivă, cu pendularea între individual și colectiv, între subiectiv și obiectiv. Mai clar spus, este vorba despre disponibilitatea și priceperea celui / celor aflați în fruntea unor asemenea localități de a investi eficient aceste acumulări de fonduri locale în rezolvarea necesităților comune, acelea care asigură adevăratul statut de „performanță a nivelului de trai”, producând, prin acțiunea principiului reciprocității, modificări în gândirea colectivității respective.

Faptul că asemenea localități atrag investitorii din toate zările reprezintă doar cadrul general, extern, obiectiv, al procesului schimbării mentalitare. Dar faptul că beneficiile acestor aglomerări de întreprinderi productive (însoțite uneori și de daune, cum ar fi poluarea, blocarea și deteriorarea căilor de comunicații etc.) sunt canalizate înțelept, spre optimizarea infrastructurilor generale, care să îi favorizeze în egală măsură pe localnici și pe investitorii din afara comunității, ține de factorul intern, subiectiv, psihologic. Acolo unde edilii nu se comportă ca niște răpitori care profită de poziția lor privilegiată în structurile politico-administrative și social-economice, ci ca niște autentici reprezentanți ai comunităților, schimbarea de paradigmă mentalitară s-a produs deja, în bună măsură. Or, acest fenomen este mai puțin prezent în comunitățile urbane mari. Aici există deja edili care rămân mai mult sau mai puțin înregimentați politic, dar au știut să pună interesele comunității mai presus de „comanda de partid”. Este cazul primarului general al Bucureștiului, Nicușor Dan, (aproape) independent, al fostului primar de Oradea, acum președinte al Consiliului Județean Bihor, Ilie Bolojan, afiliat PNL, sau al primarului din Târgoviște, Cristian Stan, afiliat PSD. Mai pot fi nominalizați edilii din anumite perioade ai Timișoarei, Brașovului, ș.a. Primarul Târgoviștei a obținut o performanță absolută la recente alegeri locale, cu un scor de cca. 87% din sufragii. Aceasta înseamnă că, pe lângă voturile partinice, foarte disciplinate, candidatul a obținut și susținerea unui mare număr de cetățeni de rând neafiliați politic, care au apreciat schimbarea la față a bătrânei Cetăți de Scaun a Țării Românești.

3.4. Mai strâns legată de ideea schimbărilor de mentalitate este situația localităților rurale care arată „mai bine decât în Occident”. Aici relația dintre edil și echipa sa, pe de o parte, și comunitatea, în întregul ei, pe de altă parte, este mult mai strânsă. Oamenii se cunosc aproape toți între ei și știu la ce să se aștepte de la alesul lor. De obicei, nu-și fac iluzii, căci tradiția ne arată că o așezare rurală, oricât ar fi de mare și de privilegiată natural și geografic, poate fi „locul unde nu s-a întâmplat nimic”. Prin definiție, oamenii de la țară par să rămână încremenți într-o epocă veche și istoria recentă a țării și a continentului, a lumii, în general, nu a contribuit foarte mult la ieșirea din acest conservatorism. De aceea, când în unele

astfel de localități se petrec schimbări care ridică foarte mult nivelul de trai, se vorbește despre „minuni”. În realitate, nu este vorba decât de două serii de fapte: a. apariția unui context macroeconomic, social, politic favorizant; b. apariția unei mentalități noi în rândurile diriguitorilor și a oamenilor respectivelor comunități, în general.

Mijloacele de comunicare în masă care prelucrează datele statistice și studiile de specialitate aferente evoluției așezărilor rurale românești oferă un „Top 5 al celor mai dezvoltate asemenea localități în prezent”⁸.

3.4.1. În conformitate cu criteriile discutate mai sus, în rândurile consacrate așezărilor urbane, precum și cu altele, specifice, prima clasată în această categorie este comuna Ciugud, jud. Alba, cu 3.885 de locuitori. Primarul este independent și este reales în funcție din anul 2000, iar consiliul local este majoritar de centru-dreapta. În acești ani, infrastructura a ajuns la standarde moderne: drumuri complet asfaltate, inclusiv cu piste de biciclete (primele din România rurală), iluminat public, rețea de apă și de canalizare bine puse la punct, internet de mare viteză, care este valorificat de autorități inclusiv pentru digitalizarea serviciilor administrativ-birocratice. Observatorii afirmă că aceasta se traduce în : a. simplificarea procedurilor și a relațiilor dintre cetățeni și autorități; b. transparența actului administrativ. Școlile moderne, centrul cultural, sala polivalentă, bisericile bine întreținute, inclusiv un teren de golf, completează imaginea unei comune rurale moderne. Suportul material este asigurat prin buna absorbție și gestionare a fondurilor europene, dar și de la guvern, precum și prin întreținerea unui parc industrial în care activează unități productive care au adus 16 milioane de euro și investiții private. Peste 1500 de locuri de muncă erau asigurate acum câțiva ani, mult peste numărul de cetățeni apti de muncă din cele șase sate ale comunei⁹. De aceea, mulți dintre navetiști s-au stabilit aici, la ora actuală existând cartiere întregi cu familii tinere care și-au construit case în această zonă frumoasă, curată, liniștită și cu *wireless* gratuit. Evident,

⁸ Cf. Ștefania Mureșan, 2019; Dorin Țimonea, 2016, *adevărul.ro*; Afrodita Cicovschi, 2024. Despre modernizări, prin accesarea fondurilor europene, dar și prin buna chivernisire a fondurilor guvernamentale și locale în orașele românești „cu șomaj 0”, cf. Dorin Țimonea, 2024.

⁹ Mai ales că unele persoane de vârstă matură aveau deja locuri de muncă în municipiul Alba-Iulia, Sebeș și în alte localități apropiate, pe lângă munca în gospodăriile personale.

șomajul este aproape zero, iar ca asistați sociali existau doar două persoane, în urmă cu câțiva ani. Pentru toate aceste motive, *logo-ul* comunei – *Ciugud. Ciugud to be true!*¹⁰ – este bazat pe un joc de cuvinte în limba engleză („Prea frumos ca să fie adevărat!”), care trimite la ideea de „minuni” evocată mai sus.

3.4.2. Pe locul doi în acest încurajator clasament se află comuna Dumbrăvița, județul Timiș, considerată a avea „cel mai înalt nivel de trai din România”¹¹. Faptul se datorează apropierii de Municipiul Timișoara, dar și absorbției fondurilor europene și activității economice din Parcul Industrial, cu o activitate industrială puternică, un sector de servicii foarte dinamic și, mai ales, comerțului, cu „cea mai largă dinamică antreprenorială”, peste 35% din firmele locale activând în domeniul respectiv. Este suficient să spunem că în comuna cu un singur sat, Dumbrăvița însăși, există șase stații de benzină. Centrul comercial foarte activ, școlile foarte bine dotate, sala polivalentă, apoi aerul curat, verdețea și liniștea (un „nucleu” al comunei româno-maghiare este Pădurea Verde, din marginea Timișoarei) au atras familiile tinere. A contat și apropierea de capitala Banatului. În consecință, în ultimii zece ani, populația comunei a ajuns de la cca. 7.000 la peste 20.000 de locuitori. Vilele somptuoase despre care scriu ziariștii sunt construite în stil scandinav, ceea ce justifică supranumele dat comunei: Mica Scandinavie.

3.4.3. Pe următorul loc în acest clasament onorant se află comuna Cristian, jud. Brașov, cu populație româno-săsească-maghiară, în continuă

¹⁰ Sursa: Canalul de YouTube al comunei Ciugud <https://www.youtube.com/@comunaciugud7738/featured>

¹¹ Cf. Ștefan Both, „Comuna Dumbrăvița, localitatea din Timiș unde se trăiește cel mai bine în România”, *Adevărul*, 21.05.2013, <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/foto-comuna-dumbravita-localitatea-din-timis-unde-1438618.html> - accesat pe 10.12.2024. Afirmția este bazată pe un studiu al Consiliului Consultativ pentru Regionalizare, 2013.

creștere (de la 4.900 de locuitori – în 2011, la 6292, în 2021), cu aceleași tipuri de performanțe, în industrie, agricultură, turism, servicii, cu școli moderne, cu producție alimentară, de mică industrie etc. Monumentele istorice, relieful, clima etc. au justificat aprecieri de tipul „are condiții mai bune decât la oraș” (școli, dispensar bine dotate, case cochete, străzi asfaltate). O singură companie de aici, de exemplu, are 5000 de angajați.

3.4.4. Urmează comuna Petrești – jud. Satu Mare, localitate cu numai 1.388 de locuitori (în scădere în ultimii ani), cu etnii diferite: germani – 39,55%; maghiari – 39,9 %; români – 10,66%; romi – 5,19%; alte etnii 5,55%. Primarul este sas și toți cei 11 consilieri locali fac parte, ca și el, din Forumul Democrat al Germanilor din România. Aceleași facilități explică gradul de atracție: parc industrial, școli moderne, zonă de agrement, cămin de bătrâni. În ciuda dimensiunilor reduse este supranumit „satul ca un oraș” sau, mai cunoscut, „Mica Germanie”.

3.4.5. Richiș, jud. Sibiu, nu este decât un sat din componența comunei Biertan, ea însăși foarte dezvoltată. În urmă cu câteva decenii rămăseseră în sat numai câteva familii de români și de sași. Apoi, prin anii 1990, s-a întâmplat ca unui cuplu de olandezi să-i placă mult locul. S-au stabilit aici în 2008 și au atras apoi și alte familii. În numai 16 ani, a devenit cel mai cosmopolit sat din România, fiind locuit de numeroși olandezi, germani, austrieci, lituanieni, britanici, irlandezi, belgieni, elvețieni, americani, ș. a. – în total 12 naționalități, la 700 de suflete. (Cf. „Romania’s most international village has residents of over 10 nationalities”, in *Romania-Insider.com*¹²; Alina Grigoraș, 2024¹³; Știrile ProTV 10.10.2016¹⁴;

¹² ***, „Romania’s most international village has residents of over 10 nationalities” <https://www.romania-insider.com/romania-richis-international-village> - accesat la 22.11.2024.

¹³ Alina Grigoraș, 2024, „Richis, Romania’s Multinational Village”, in *Romania Journal.ro* <https://www.romaniajournal.ro/society-people/richis-romaniyas-multinational-village/> - accesat la 22.11.2024.

¹⁴ Știrile ProTV 10.10.2016, „Satul multinațional din România unde zeci de străini și-au cumpărat case” – <https://stirileprotv.ro/stiri/social/satul-multinational-din-romania-unde-zeci-de-straini-si-au-cumparat-case-am-o-viata-mult-mai-buna-aici-decat-in-germania.html> - accesat la 22.11.2024.

Mihaela Kloos-Ilea, 2013¹⁵. Acești străini au revigorat turismul, industria alimentară, mica industrie (dulgherie, fonerie etc.). Cazurile de schimbare a mentalității pot fi ilustrate prin mici „studii de caz”, prezentate de reporterii care au scris despre această așezare românească: a. mândria primului angajat la dulgherul-fierar german; b. exemplul britanicului care a strâns gunoiul din vale. Toate acestea l-au făcut pe un locuitor „străin”, dar deja bine integrat social și lingvistic, să declare „Trăiesc mai bine aici decât în Germania”.

4. Condiționările istorice ale mentalității colective

Schimbările de paradigmă mentalitară au, cum se înțelege din tot ce am spus până acum, o bază concretă, determinată istoric. Putem începe, fără teama de a greși, cu cea mai concretă dintre determinările externe, aceea economică și, încă mai precis, cu aceea financiară. Fondurile pe care s-au întemeiat schimbările spectaculoase în viața satelor și a orașelor românești menționate mai sus provin din trei surse: alocarea unor sume nerambursabile de către Uniunea Europeană; distribuirea de fonduri de la Guvernul României; valorificarea fondului local obținut din impozite.

Cele dintâi nu sunt nici „dirijate”, „cu adresă” (la clientela politică), precum cele interne, nici lăsate nesupravegheate. Dimpotrivă, ele vin însoțite de un set de reguli de utilizare – foarte stricte, între care transparența și utilitatea practică, inclusiv în evoluții durabile la nivel comportamental – ocupă un loc important. Succesul multor asemenea instituții europene în comunitățile locale a constituit o lecție care s-a întipărit bine în mințile aleșilor locali și alegătorilor, în egală măsură. Și, ceea ce este important, au proiectat o lumină benefică și asupra celorlalte două surse de venituri financiare.

„Minunile” despre care se vorbește în administrațiile locale, acolo unde s-a reușit alegerea unor edili destoinici, se manifestă progresiv, după principiul dominoului. Următorul pas, după atenta gestionare a bunului public, (dacă nu cumva acesta a fost primul pas, de fapt), este *selectarea resurselor umane după criteriul competențelor profesionale*. Rămân încă

¹⁵ Mihaela Kloos-Ilea, 2013, „Johann Schaas, sufletul și istoria vie a Richișului”, <https://povestisasesti.com/2013/10/10/johann-schaas-sufletul-si-istoria-vie-a-richisului/> - accesat la 22.11.2024.

vizibile, deseori, și presiunile partinice, de „clan” etc.¹⁶, dar există deja semnale că mentalitatea angajării după criteriile „nepotismului” nu mai este valabilă peste tot și la toate nivelurile. Și, cum spuneam, gândirea individuală a edilului se răsfrânge asupra gândirii colective a electorilor.

Pe de altă parte, *s-a schimbat paradigma imaginarului referitor la spațiile de locuit*. Satul tradițional, păstrător al unor valori milenare, dar și încremenit în prejudecăți și înapoiere, aproape că nu mai există. Fenomenul industrializării din secolul trecut a provocat migrarea populației spre orașe¹⁷. Globalizarea, stimulată de credința greșită că masa monetară se poate extinde fără limite și că fericirea poate fi dobândită doar în marile aglomerări urbane, a avut contribuția ei. Apoi criza din anii 2008-2012 a provocat schimbări de direcție în fenomenul migrației. Marile companii închiriază și cumpără spații pentru producție și depozitare, stimulând apariția parcurilor industriale, în mediul rural, unde și terenurile și mâna de lucru sunt mai ieftine. Mișcarea este concentrată în adagiul folosit în *lumea afacerilor*, care se *dovedește din nou motorul schimbărilor mentale*: „Gândește global, acționează local!”

Nu știm câți antropologi au avut viziunea următorului pas din evoluția mentalitară românească, dar și general europeană și internațională. Acest pas este ilustrat în proiectul „9 monografii A/V”, consacrat lumii rurale românești. Clarificările teoretice sunt aduse de unul dintre coordonatorii proiectului, antropologul Al. Bălășescu, autorul studiului *Reinventarea satului* (Al. Bălășescu, 2024: 22).

¹⁶ Sever Voinescu, 2024, este de părere că fenomenul nou, al selecției resurselor umane după criteriul meritelor reale, se aplică, deocamdată, numai la nivel local. La nivelul județean și mai ales la nivel central continuă să fie angajați oameni care nu au prea multe legături cu competențele necesare postului.

¹⁷ Cum se știe, în țările ex-comuniste se produsese industrializarea forțată, în conformitate cu învățăturile marxist-leniniste, fenomen care a impus aducerea brațelor de muncă de la sate și întemeierea unor cartiere noi la marginea orașelor. Colectivizarea forțată a agriculturii a determinat alte categorii de țărani să plece la oraș. Apoi, după căderea comunismului, s-a produs fenomenul invers. Închiderea minelor și a marilor întreprinderi industriale (fabrici și uzine, porturi fluviale și maritime, depouri de căi ferate, marile ferme avicole, porcine etc.) au provocat fenomenul contrar, al retragerii orașenilor la țară, unde eventualele salarii compensatorii obținute prin intrarea în șomaj puteau fi valorificate în noua agricultură, de subzistență.

Pe scurt, pe lângă satele care mor sub ochii noștri, și nu sunt puține, există localități rurale care au renăscut miraculos, așa cum s-a arătat mai sus, ajungând la standarde urbane moderne, fără să-și piardă specificul rural. Schimbarea de paradigmă mentalitară produce și schimbarea de abordare științifică a fenomenului re-ruralizării spațiului geografic. Pe vremea alcătuirii monografiilor unor sate, după modelele școlii lui D. Gusti, se pornea de la ideea că „satul este o unitate închisă, conținută în sine și imuabilă”, esența sa fiind aceea de conservator al tradițiilor și obiceiurilor milenare (*Ibidem*).

Monografiile cei noi țin cont de realitatea actuală: satele românești, ca și acelea din lumea largă, sunt supuse unui dinamism material și spiritual care nu are nimic în comun cu „încremenirea în timp” despre care s-a vorbit atât. Există, conform cercetătorului citat, trei parametri ai spațiului rural actual: migrarea, mobilitatea și autenticitatea. Toate conduc la dezvoltare materială, la schimbări structurale în viața satului românesc și relația dintre material și mentalitar este foarte strânsă; acțiunea este, se pare, reciprocă. Se produce în primul rând fenomenul migrării, mult mai spectaculos decât s-ar fi așteptat cineva. Mobilurile acestor transferuri de locuitori străini spre zonele rurale sunt, din nou, de natură dublă: materială și spirituală, aproape în egală măsură. Au sosit întâi oamenii de afaceri, mai mult sau mai puțin orientați, care au investit bani în terenurile din România. Mulți dintre ei s-au și stabilit în zonele agricole respective, pe lângă culturile de cereale, plante industriale, ferme de animale, livezi și podgorii viticole, întreprinderi industriale pentru prelucrarea lemnului sau a produselor agricole etc. pe care le-au fondat. A venit apoi un alt val, acela al moștenitorilor sau al urmașilor celor care plecaseră în Occident în anii '59 - '89 ai secolului trecut, mai ales sașii și șvabii din Transilvania, Banat, Bucovina¹⁸. Fenomenul se numește „întoarcerea la rădăcini”, și nu ar fi fost atât de consistent, dacă nu ar fi fost implicați și românii care plecaseră la oraș sau urmașii acestora. Motivele sunt, în primul rând, cele arătate mai sus: pauperizarea clasei muncitoare,

¹⁸ Cum se știe, aproape o jumătate de milion de etnici evrei și germani au putut pleca din „raiul” comunist român, între anii 1959-1989, respectiv 1962-1989, regimul condus de Gh. Gheorghiu-Dej, apoi de N. Ceaușescu acceptând o răscumpărare bănească *per capita* (dar și pe grupuri, inițial), în schimbul avizului de plecare, prin convenții bilaterale secrete la nivelul guvernelor, cf. Radu Ioanid (ed.), 2015, respectiv Florica Dobre *et alii*, 2011.

prin distrugerea industriei, precum și atracția față de locurile de muncă din „parcurile industriale” din zonele rurale. Aici intervin mai multe procese submergente. Plecarea familiilor tinere de la oraș la sat înseamnă deseori și o ideologie nouă: „fuga de oraș” (fuga de presiunea ritmurilor vieții urbane), căutarea naturii, cu liniștea sa, dar și cu aerul său respirabil. Este o modă care vine din cele mai dezvoltate țări ale lumii. Acestor familii tinere de români li se adaugă un nou val de străini – pensionarii cu economii financiare asigurate sau maturii, sau tinerii care au un capitalul financiar ceva mai modest, dar au curaj și multă determinare; sunt oameni care doresc „un nou început”, „o schimbare de peisaj, de ritm și de intercomunicare umană sau doar cu natura”. În satul Cristian, jud. Brașov au revenit „la vatră” vechii sași sau copiii acestora, dar și mulți români, maghiari etc. Satul Petrești, jud. Satu-Mare a fost deja supranumit, cum arătam, „Mica Germanie”. Dar cel mai spectaculos fenomen de migrare s-a petrecut, cum am arătat deja, la Richiș, jud. Sibiu, unde s-au strâns, practic, locuitori care reprezintă 12 etnii (12 țări de proveniență, 12 limbi diferite).

Când mișcarea se petrece din alte țări spre România, vorbim, desigur, despre „migrație” – justificată economic și ideologic-mentalitar, iar când se produce doar despre mutarea din oraș la sat sau invers, vorbim despre „mobilitate”. Uneori, familiile tinere au locuințe și locuri de muncă în ambele zone – urban și rural, trimițându-și copiii la școlile cele mai bune etc.

În toate cazurile, funcționează: a. o *componentă etică* a mentalului, respectiv dorința de nou, de confort, de „restartare”, un spirit aventurier, o asumare a riscurilor, o viziune nouă asupra calității vieții; b. o *componentă estetică*, respectiv autenticismul.

Despre cea etică am vorbit mai sus, când am amintit de ideologia întoarcerilor („spre rădăcini”, „spre natură”). Cea de-a doua are, de asemenea, o componentă temporală și ideologică, însemnând mișcarea de recuperare a valorilor expresive ale trecutului. Se manifestă în primul rând prin efortul de salvare și restaurare a stilului arhitectural tradițional al locuințelor. De fapt, al tuturor componentelor locuirii în mediul rural: artizanat – mobilier lucrat „de mână” (dar cu unelte combinate – tradiționale și moderne), decorațiuni exterioare și interioare tradiționale ș.a.m.d. Evident, s-au produs mici „revoluții” în dinamica prețurilor. Casele,

materialele de construcție, terenurile, obiectele vechi (clopote de metal, ciubere, sănii din lemn masiv, scripeți de lemn etc.), cumpărate la prețuri simbolice, la începutul acestui fenomen, acum câteva decenii, au devenit foarte scumpe în prezent. În textul citat, Al. Bălășescu arată că un metru pătrat de acoperiș din stuf pentru casele restaurate din Dobrogea este mai scump decât cele din oricare alt material, deși stuful se găsește la îndemână, foarte ieftin, în acele locuri¹⁹. La fel se întâmplă cu lemnăria lucrată traforat, cu pavajele de piatră, cu fântânile din curte etc. Totul este pus însă sub semnul esteticului și, implicit, al autenticului. Un „autentic” discutabil, cum observă același cercetător, căci fiecare selectează cam ce crede că a rămas valoros din tezaurul trecutului.

Concluzii

Toate aceste manifestări particulare compun o schimbare generală de perspectivă în mentalitățile care caracterizează identitatea culturală românească.

Întoarcerea etico-estetică spre trecut nu este deloc un semn de înapoiere, ci un fenomen benefic de revalorificare modernă a unor valori considerate eterne, fundamentale. Se pune accentul, pe de o parte, pe tot ce înseamnă „curat”, „natural”, „sănătos”, „rațional”, purtând amprenta simplității și a eternității. Pe de altă parte, autenticul și frumosul merg mână în mână cu profesionalismul, cu relaționarea interumană corectă, bazată pe merite, relaționare manifestată în ierarhia socială, în structurile profesionale și social-politice.

În momentul în care scriem aceste rânduri, există semne că societatea românească a obosit să suporte instalarea nonvalorilor, a obiectivelor de partid în organizarea administrativă a țării. Dovezile pe care le-au oferit cele câteva sate, orașele și orașe cu privire la importanța alegerii „omului potrivit la locul potrivit” au convins segmente tot mai largi ale populației și par să aibă efecte concrete. În contextul alegerilor de tot felul

¹⁹ Același lucru se întâmplă în Normandia franceză – unde acoperișurile din stuf și paie de grâu (fr. *les toits en chaume*) de pe casele de vacanță din mediul rural sunt foarte scumpe, deși sunt dezavantajoase din multe puncte de vedere (au durată de viață scurtă, sunt inflamabile etc.).

din acest an (locale, prezidențiale, legislative), cu toate rățăcirile bulversante, se aud voci afirmând că acei „oameni-minune” de care are nevoie o societate sănătoasă trebuie aleși și în structurile de la nivel departamental și central. Desigur, lucrurile nu se pot schimba peste noapte într-o societate tarată de lungi decenii de regimuri dictatoriale, o țară izolată prin decizii internaționale nedrepte (precum „Tratatul de la Yalta”, 1945).

Dar nu numai particularitățile din structura discursului social-politic actual, ci și cele din sfera atitudinilor și comportamentelor arată o schimbare de paradigmă mentalitară în dinamica identității culturale românești.

Bibliografie

BĂLĂȘESCU, Alexandru, 2024, „Reinventarea satului”, in: *Dilema*, I, 36, 7-13 noiembrie 2024, p. 22.

BOTH, Ștefan, 2013, „Comuna Dumbrăvița, localitatea din Timiș unde se trăiește cel mai bine în România”, in: *Adevărul*, 21.05.2013, <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/foto-comuna-dumbravita-localitatea-din-timis-unde-1438618.html> - accesat pe 10.12.2024.

CICOVSCHI, Afrodita, 2024, „Care sunt orașele din România care au atras cele mai multe fonduri europene”, in: *Adevărul* din 27.06.2024, ediția online, <https://adevarul.ro/economie/care-sunt-orasele-din-romania-care-au-atras-cele-2371579.html> – accesat la 21.11.2024.

DOBRE, Florica; Banu, Florian; Banu; Luminița; Stancu, Laura, 2011, *Acțiunea Recuperarea. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, București: Editura Enciclopedică.

FERRÉOL, Gilles, JUCQUOIS Guy, (dirs.), 2005, *Dictionnaire de l'altérité et des relations interculturelles*, Paris : Armand Colin.

GRIGORAȘ, Alina, 2024, „Richis, Romania's Multinational Village”, in *Romania Journal.ro* <https://www.romaniajournal.ro/society-people/richis-romanias-multinational-village/> - accesat la 22.11.2024.

IOANID, Radu (ed.), 2015, *Securitatea și vânzarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași: Polirom.

KLOOS-ILEA, Mihaela, 2013, „Johann Schaas, sufletul și istoria vie a Richişului”, <https://povestisasesti.com/2013/10/10/johann-schaas-sufletul-si-istoria-vie-a-richisului/> - accesat la 22.11.2024.

MUREȘAN, Ștefania, 2019, „Top cinci comune din România unde se trăiește mai bine decât în Occident, datorită investițiilor și atragerii de fonduri europene”, in *Transilvania Business* din 1.03.2019. <https://www.transilvaniabusiness.ro/2019/03/01/top-cinci-comune-din-romania-unde-se-traieste-mai-bine-decat-in-occident-datorita-investitiilor-si-atragerii-fondurilor-europene/> – accesat pe 21.11.2024.

RICŒUR, Paul, 1955, *Histoire et vérité*, Paris : Points.

ȚIMONEA, Dorin, 2024, „Cel mai modern liceu tehnologic din România, construit în orașul cu șomaj zero. 1.000 de elevi învață în condiții sci-fi”, in: *Libertatea*, 10 septembrie 2024.

uhub.contributor, 2020, „Analiză: Topul localităților din România cu cele mai puternice economii”, in: *Urbanizehub.ro* 11.05.2020, <https://urbanizehub.ro/analiza-topul-localitatilor-din-romania-cu-cele-mai-puternice-economii/> – accesat pe 21.11.2024.

VOINESCU, Sever, 2024, „Două vești bune, o a treia așa și așa”, in: *Dilema*, I, 35, 31 octombrie – 6 noiembrie 2024, p. 4. <https://www.dilema.ro/tilc-show/doua-vesti-bune-o-a-treia-asa-si-asa> – accesat pe 21.11.2024.

***, „Indexul de performanță al orașelor – 2024. Cea mai cuprinzătoare evaluare a performanței orașelor din România, bazată pe cifre”, online <https://www.iov.ro/cityindex/#:~:text=City%20Index%20este%20un%20instrument%20de%20m%C4%83surare%20a%20progresului%20%C8%99i,%C8%99i%20vizitatori%20pe%20termen%20lung> – accesat pe 22.11.2024.

FORME ȘI IDENTITĂȚI CULTURALE PREMODERNE

Ioana VASILOIU
Universitatea din București
ioana.vasiloiu@unibuc.ro

Rezumat:

În efortul lui Mavrocordat de a-și crea o imagine (operație cu antecedente vechi, pe care le putem data cumulând demersurile întreprinse pe vremea lui Ștefan Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu), prin gesturile culturale care cuprind cartea, instrucțiunea, construcțiile laice și civile etc., un rol important l-au jucat, fără îndoială, lăcașurile de cult pe care le-a construit sau la construcția cărora a contribuit și care au fost menite să încânte nu numai sufletul, ci și ochiul.

Biserica Mănăstirii Văcărești, Capela Mitropolitană a Bucureștiului, Biserica Foișor (construită în 1745 de Smaranda, una dintre soțiile lui Nicolae Mavrocordat) sunt paradigme ale mentalității istorice a vremii, întrucât toate aceste construcții reprezintă o replică a ctitoriilor Brâncovenului.

Cuvinte cheie:

Moștenire culturală, ctitor, conservare, patrimoniu cultural, epoca fanariotă.

1. Istoricul unei familii

Lucrările despre viața și ctitoriile familiei Mavrocordat nu sunt numeroase, fapt datorat apartenenței acesteia la comunitatea fanarioților. În istoriografie, adesea au fost accentuate laturile negative ale politicilor fanarioților, acuzați de interese meschine, reproșându-li-se decăderea Țărilor Române. A fost trecut ușor cu vederea activitatea lor reformatoare, cu scop modernizator. În lucrarea *Rolul diplomatic al fanarioților*, istoricul și diplomatul I.C. Filitti susține valoarea contribuțiilor spirituale ale grecilor fanarioți în principatele române:

„Influența grecească în Principate era considerabilă înainte de venirea fanarioților, ea s-a accentuat odată cu venirea lor. Au fost agenți activi ai civilizației, lor li se datorează introducerea luminoaselor idei franceze ce au ilustrat secolul al XVIII-lea” (Filitti, 2002, p. 28)

Acceași idee va fi reluată (mult mai târziu) de către profesorul Jacques Bouchard în cartea *Nicolae Mavrodordat (Domn și cărurar al Iluminismului timpuriu) (1680-1730* :

„Învățăământul românesc, grație contactului său cu cel grecesc, s-a întors spre intelectualitatea Occidentală prin intermediul limbii grecești și al învățăământului grec, românii s-au familiarizat cu gândirea franceză și și-au însușit ideologia luminilor.” (Bouchard, 2006, p. 130).

Imaginea familiei Mavrocordat și a rolului acesteia în politica externă și culturală a Moldovei și Țării Românești nu se poate construi doar din paleta activităților intelectuale a membrilor ei, fiind necesar un studiu atent asupra textelor cronicarilor care au scris despre epoca Mavrocordaților: Nicolae Costin, Axinte Uricariul sau Radu Popescu. Așadar, lucrarea de față își propune să ofere o viziune mentalistă asupra epocii Mavrocordat, prin raportare la valorile omului medieval de oriunde.

Familia Mavrocordat este o familie constantinopolitană, care s-a bucurat de o prețuire deosebită în rândul împăraților bizantini. Cu câțiva ani înainte de căderea Constantinopolului, ea se mută în insula Chios, unde mulți dintre membrii ei au fost deputați, sub domnia genovezilor. Insula Chios era stăpânită de genovezi în zilele căderii Constantinopolului, ea fiind cucerită de turci la 1566.

Primul membru din vechea familie a Mavrocordaților pe care-l regăsim consemnat în „Généalogie des Maurocordato de Constantinople”, scrisă de Émile Legrand este un anume Nicolae Mavrocordat, născut în insula Chios, în anul 1599. S-a căsătorit cu Roxana Scarlat pe la 1633 și a murit în anul 1652. Din căsătoria lui Nicolae cu Roxana Scarlat au rezultat următorii copii: Ion, Scarlat, Cocona, George, Constantin, Alexandru, Mărioara și Zoe. La rândul său, Alexandru Mavrocordat Exaporitul a avut din căsătoria cu Sultana opt copii: Ruxandra – moartă foarte devreme, Ruxandra care se va căsători cu Matei Ghica, fiul lui Grigore Ghica, prinț al Valahiei, Constantin, Scarlat, care se va căsători la București, în 1692, cu Ilinca, fiica lui Constantin Brâncoveanu, Nicolae – viitorul domn al Moldovei și al Țării Românești, Elena Alexandra și Ion – domn al Țării Românești între 1716-1719. (Legrand, 1900, p. 7)

Alexandru Mavrocordat a fost, așadar, fiul lui Nicolae Mavrocordat, notabilul din Insula Chios și al doamnei Ruxandra, fiica bogătașului

țarigrădean Scarlat: „Mai înainte, doamna Ruxandra a Valahiei, văduva lui Alexandru Mihnea Voievod – o femeie entuziastă după erudiție.” (Papadopolu–Calimachu, 1884, p. 1).

Alexandru Mavrocordat Exaportul

Sursa foto: https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Mavrocordat_Exaportul

Alexandru arăta din copilărie o mare aplecare spre învățătură, motiv pentru care mama sa l-a trimis la vârsta de doisprezece ani în Italia, de unde, săvârșind cursurile școlii din Roma, trece la Padova și, în sfârșit, la Bologna, unde a obținut doctoratul în filosofie și medicină. În anul 1664, tânărul Alexandru Mavrocordat susține, în prezența ducelui Etruriei, Ferdinand II, teza sa doctorală, rostită în limba latină: *De instrumento respirationis et circulatione sanguinis*, care s-a tipărit îndată în Italia, Belgia și Germania. Alexandru Mavrocordat va traduce el însuși, mai târziu, teza sa în greacă și turcă.

În anul 1665, Alexandru Mavrocordat s-a întors la Constantinopol, unde Patriarhul Ecumenic i-a dat titlul de Mare orator al Bisericii și unde va înființa o școală vestită. Acesta va forma mulți învățați, între care Sevastos Kyminitis, care va deveni rectorul Academiei Domnești din București, Iacob Manu, supranumit „fruntașul filosofiei”, Besarion Macri – episcopul Atenei, Hurmuz, profesorul Școalei Patriarhale din Țarigrad, Ioan Comnen, Mitropolitul Durostolului. Alexandru scrie și tipărește cărți didactice: *Gramatica*, *Retorica*, *Comentarii la Aristotel*, după care vor învăța și studenții de la Academia Domnească din București. Tot el va compune

câteva scrisori care se numeau *etopee*: alcătuitorul se punea în situația unei persoane însemnate și exprima ceea ce această persoană ar fi putut să spună în anumite împrejurări. Acest gen literar s-a dezvoltat în școlile retorice. De altfel, în școlile grecești din Principate se citeau și se comentau frecvent aceste etopee. Individ cu o cultură serioasă, a deprins limbile orientale: „astfel că în puțin timp, el cunoștea în adâncime nu numai limbile elenă, latină, franceză și italiană, dar și limba arabă, persană, turcă, slavonă” (Ibidem).

Când, în anul 1671, Panaiotachi Nicusios moare într-o expediție împotriva turcilor, Alexandru Mavrocordat este înălțat în locul acestuia la demnitatea de mare dragoman. Această demnitate avea privilegiu însemnat:

„Marele dragoman era scutit de dări și de vamă; atât el, cât și casa și slugile sale ascultă numai de marele vizir și era nesupus la nici o altă judecată în tot imperiul turc, avea dreptul să vorbească de câte ori dorea față în față cu Sultanul, fără mijlocirea nimănui, nici chiar a vizirului, el avea dreptul să poarte barbă, să poarte straie lungi, blană de samur, gugiuman de samur, avea dreptul să meargă călare pe ulișile Țarigradului, cu o suită de patru călăreți.” (Idem, p. 8).

Funcția de dragoman, adică de mare traducător-interpret al Porții, va înlesni numirea sa în anul 1688 ca ambasador plenipotențiar pe lângă Leopold I, împăratul Germaniei. Cu puțin timp înaintea semnării păcii de la Karlowitz (1699), Alexandru va primi vestea bucurătoare că Sultanul îi conferă demnitatea de Exaporitul, adică Consilier de taine, secretar intim al Porții și titlul de Prealuminat Bei. Practic, Alexandru Mavrocordat Exaporitul ajunsese la cel mai înalt grad de putere, fiind sufletul politicii externe și interne a Turciei.

S-a stins din viață în anul 1709. Cu câteva zile înaintea morții sale, Exaporitul a avut fericirea să-l vadă pe fiul său cel mare, Nicolae Mavrocordat, domn al Moldovei (1709), iar pe Ioan Mavrocordat – mare dragoman.

Cât timp s-a aflat la Viena, pregătind semnarea păcii de la Karlowitz, Alexandru a scris o istorie în trei volume, conținând: *Istoria Iudeilor*, *Istoria Romanilor* și *Istoria Mysiei*, adică a Valahiei și a Bulgariei. Din aceste trei scrieri, numai una, *Istoria Iudeilor*, se cunoaște și se tipărește la București, sub domnia lui Nicolae Mavrocordat, la 1716.

Prin urmare, atât activitatea literară, dar mai ales cea politică, diplomatică a Marelui Mavrocordat, cum îl numește istoricul Hammer, în *Histoire de l'Empire Ottoman...*, Tome VI, nu pot trece neobservate. Într-o secvență remarcabilă, *Anonimul Brâncovenesc* îi evoca știința faimoasă în a persuadea, pentru a pune în evidență neghiobia unui diplomat turc în cadrul unor tratative de pace importante:

„Acest turc, carele au mers cu dragomanul, cum s-au auzit, au fost om prost și neînvățat, că au zis și acei nemți, care era trimiși pentru pace, că atâta au fost turcul de mojiș și neînvățat, cât toată ritorica lui Alexandru dragomanul nu putea astupa mojiciia turcului.” (apud Ene, 1967, p. 152).

Casa lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul a dat șase domni principatelor Moldova și Muntenia.

- Primul, Nicolae Mavrocordat, fiul său, a fost domn al Moldovei (noiembrie 1709-noiembrie 1710; septembrie 1711-decembrie 1715) și al Țării Românești (decembrie 1715-noiembrie 1716; martie 1719-septembrie 1730).

- Al-II-lea, Ioan Mavrocordat, al doilea fiu al său, a fost domn al Țării Românești de la 1716 la 1719.

- Al-III-lea, Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, a fost voievod, domn al Țării Românești (septembrie 1730; octombrie 1731-aprilie 1733; noiembrie 1735-septembrie 1741; iulie 1744-aprilie 1748; februarie 1756-august 1758; iunie 1761-martie 1763) și al Moldovei aprilie 1733-noiembrie 1735; septembrie 1741-iunie 1743; aprilie 1748-august 1749; iunie-decembrie 1769).

- Al-IV-lea, Ioan Mavrocordat, al doilea fiu al lui Nicolae, a fost voievod, domn al Moldovei de la 1743 până la 1747.

- Al-V-lea, Alexandru Mavrocordat, fiul lui Constantin Mavrocordat, a fost voievod, domn al Moldovei de la 1782 până la 1785; acesta fu supranumit *Deli-bey*.

- Al-VI-lea, Alexandru Mavrocordat, fiul lui Ioan Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, a fost voievod, domn al Moldovei de la 1785 până la 1786; acest Alexandru Mavrocordat a fost supranumit *Firari*, adică „Fugarul”, pentru că a fugit în Rusia, unde a scris la Moscova mai multe poeme, pe care le-a publicat sub titlul *Bosforul în Boristene*.

2. Primul principe fanariot: Nicolae Mavrocordat

Nicolae Mavrocordat, fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, s-a născut la Constantinopol, în anul 1680. El a primit o educație aleasă sub îndrumarea părinților, dar și a unui preceptor celebru: Iakovos Argitis (Țipău, 2004, p. 116). El a învățat nu numai limba greacă și turcă, ci și persană, arabă, latină, franceză, italiană. Erudiția sa era așa de mare, încât însuși Exaporitul recurgea la ajutorul lui în unele probleme și l-a supranumit „Biblioteca mea” (Stourdza, 1913, p. 150).

Nicolae Mavrocordat

Sursa foto: https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Mavrocordat

Diplomația voievodului este o calitate moștenită atât de la cei în mijlocul cărora trăise (fanarioții), dar mai cu seamă de la tatăl său, marele dragoman Alexandru Mavrocordat Exaporitul, al cărui rol în semnarea păcii de la Karlowitz (1699) nu poate fi ușor trecut cu vederea.

În timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Moldovei are loc întâlnirea lui cu regele Poloniei, Stanislaw Leszczyński. În momentul în care turcii se pregăteau să declare război regelui Suediei, Carol al XII-lea, aceștia află că un alt rege creștin, Stanislaw, îi amenința cu atacul. Hanul tătarilor comunică această veste lui Nicolae Mavrocordat, sfătuindu-l să-l atace și să-l oprească (Axinte Uricariul, ed. 1994, p. 280). Stanislaw sosește în Moldova deghizat sub numele de Laurent Burs. Mavrocordat îl recunoaște (îl văzuse la Constantinopol, pe când era

dragoman al Porții și Stanislaw venise acolo în calitate de ambasador) și îl primește la palat cu onorurile care se pretează rangului său. Nicolae Mavrocordat și regele Poloniei s-au văzut de mai multe ori și au discutat ore întregi. Stanislaw a rămas în Iași până când un agă a sosit la Tighina cu o escortă ca să-l conducă pe rege la Bender. Astfel, Mavrocordat se vede nevoit să-l elibereze. Regele Poloniei a păstrat o vie recunoștință lui Mavrocordat pentru comportamentul său demn, așa cum o demonstrează una din scrisorile scrise în latină, din Tighina, unde a rămas până la plecarea regelui Carol al XII-lea, scrisoare plină de o prietenie afectuoasă, care s-a păstrat datorită cronicarului Axinte Uricariul: „*Cât au fost Craiul Stanislav la Tighina îi scriia Nicolae Vodă câteodată, zicând și că de acum înainte iaste gata ca să-i slujască.*” (Uricariul, ed. 1994, p. 291).

În timpul celei de-a doua domnii în Moldova, el vrea să închine țara Porții, gândind că în acel moment era mai bine să și-i apropie pe turci, apoi să-i smulgă pe moldoveni simpatiei pe care o aveau pentru ruși, nu pentru a duce o politica inversă decât cea dusă de Cantemir, ci pentru că era convins că nu era momentul propice să și-i facă dușmani pe turci. Planul lui era de a păstra liniștea în Moldova și de a-i împiedica pe turci să-și ducă la îndeplinire hotărârile. Care era dorința turcilor? De a transforma Moldova în pașalâc otoman, pericol iminent. Atât Moldova, cât și Țara Românească au scăpat în anul 1699 (la Karlowitz) de acest pericol, datorită politicii subtile a Exaporitului iar mai târziu, în 1714, datorită prudenței lui Nicolae Mavrocordat. (Stourdza, 1913, p. 175)

3. Ctitorul Nicolae Mavrocordat

În strădania lui de a-și făuri o imagine pozitivă în ochii contemporanilor, Nicolae Mavrocordat s-a ocupat și de numeroase lăcașuri de cult.

Deși în arhitectura epocii la care ne referim se mențin, în mare, structurile epocii precedente, brâncovenesti, asistăm, totuși, la apariția unei noi imagini „cea a detaliului pitoresc, și, la nevoie, sclipitor, a anecdotei, a pozei, a travestiului, o imagine pe care am numit-o cu alt prilej „*votiv-decorativă*” (Theodorescu, 1987, p. 122).

În această epocă, bogăția ornamentală crește, zugrăveala policromă tinde să ocupe suprafețe tot mai mari, iar sculptura în piatră ajunge la un grad de perfecțiune nemaiațins. Motivele decorative de inspirație orientală

sunt tot mai frecvente, în timp ce acelea de origine occidentală, introduse în prima epocă și inspirate din arta renașterii italiene, încep să fie abandonate.

Biserica Mănăstirii Văcărești, Paraclisul Mitropoliei din București, Biserica Foișor sunt „paradigme ale mentalității istorice a timpului” (Theodorescu, 1987, p. 124.)

3.1. Mănăstirea Văcărești

Important complex de arhitectură medievală, Mănăstirea Văcărești – „mănăstire frumoasă și împodobită cu toate cele ce să cad” (Radu Popescu, 1968, p. 70) – era amplasată pe colina de lângă Piața Sudului (colina este o altă dovadă a topografiei locale protectoare de agresivitatea lăcomiei otomane). Situată pe o suprafață de circa trei hectare, mănăstirea era alcătuită din două incinte. În incinta mare se aflau principalele construcții: Biserica Mănăstirii, în același model ca la Curtea-de-Argeș – plan trilobat, cu pronaos dezvoltat în lărgime; delimitarea între pronaos și naos se făcea prin patru coloane cu capitellurile și bazele decorate cu elemente sculptate în piatră. Pictate de zugravi anonimi, respectând parcă tradiția latinității: Turnul-clopotniță; Casa Domnească, prevăzută cu încăperi spațioase, având plafoane boltite, cu pivnițe mari la subsol; Stăreția, un palat de dimensiuni mai reduse, având pe două laturi câte un portic la parter și etaj, chiliile, pe una din laturi.

În incinta mică a fost construit un paraclis, legat de Casa Domnească și de Stăreție, prin galerii etajate. La intrare se afla un turn cu foișor.

Centru culturale-educativ prestigios, prin Școala Domnească, renumita Bibliotecă (cu manuscrise rare) a Mavrocordaților și Tipografia profund implicată în răspândirea de carte a timpului, care funcționau în incinta mare, Complexul Văcărești a intrat în atenția națională și internațională a contemporaneității.

Complexul a fost construit parțial de principele Mavrocordat între anii 1716-1724 și a fost terminat de fiul acestuia, Constantin, în 1735.

Sursa foto: <https://www.parohiamartisor.ro/vacaresti.html>

3.2. Biserica Mănăstirii Văcărești

Biserica mare a mănăstirii a fost înălțată de către voievod în 1722. Prin proporțiile sale, aceasta era cea mai mare biserică din Muntenia, iar prin sculpturile ei din piatră, a fost și cea mai bogat împodobită. Elementele ei originale, reprezentative pentru „noul stil muntean” instaurat de Mavrocordați erau: pronaosul, cu șase metri mai lung decât naosul, pridvorul cu arcaturi trilobate, care se sprijinea pe zece coloane din piatră bogat sculptate.

Ceea ce impresiona în special erau cele patru coloane care susțineau turla de pe pronaos înalte de șapte metri și cu diametrul de peste un metru, ele înfățișau ochiului o sculptură continuă de la bază până la vârf. Trunchiul era în întregime acoperit cu ghirlande de frunze și flori. Alte patru coloane, sprijinind arcade în semicerc, despărțeau pronaosul de naos. Ferestrele înalte și largi aveau chenare de piatră sculptată; în registrul superior, erau și ferestre pătrate, alcătuite dintr-o singură piatră. De o frumusețe nemaiîntâlnită era chenarul de marmură al ușii de intrare în biserică și al pisaniei. Ornamentul ei era excesiv așa cum excesivă este și sculptura fațadelor la Trei Ierarhi. Văcărești au însemnat punctul cel mai înalt al sculpturii în piatră atins în Muntenia.

Cât despre scenele din „Apocalips”, pictate în 1722, în pridvorul bisericii, mai numeroase decât cele de la contemporana biserică a Crețuleștilor, ele indică nevoia acută a unei asemenea tematici speciale într-o vreme de cumpănă, războaie și flageluri, prin care debutau domniile fanariote.

Despre frumusețea acestei mănăstiri amintește și cronicarul Radu Popescu, care nu omite nici un gest al cărturarului Mavrocordat – „mănăstire frumoasă și împodobită cu toate cele ce să cad” – în încercarea

de a face din vechiul fanariot un „model voievodal” și „de umanitate”. Prezent, probabil, la sfințirea bisericii (în 1725), Radu Popescu descrie ritualul „târnosanii” și festinul care i-a urmat: „deci intrând în biserică, au făcut slujba deplin a târnosanii ce să cade, deci au săvârșit și sfânta leturghie. După aceea, suindu-să domnul în case cu arhieriei, cu boierii, s-au bucurat cu toții și au poruncit de s-au făcut mese multe, de au ospătat pe boieri, pe arhieriei, pe preoți și pe alt norod ce să strânsese acolo, cu bucate, cu băuturi dindestul.” (Popescu, 1968, p. 175).

În același locaș de cult va fi înmormântat Nicolae Mavrocordat, în 1730, sub o lespede cu un epitaf în versuri antice, care se pare că fusese pregătit din vreme. În anul 1721, noua ctitorie fusese închinată Patriarhiei Ierusalimului.

3.3. Paraclisul Mitropoliei din București

Reședința Mitropolitană și apoi Patriarhală s-a impus încă de la început ca „unul din cele mai active focare religioase și culturale ale Țării Românești” (www.patriarhia.ro).

Reședința Patriarhală este ctitoria lui Constantin Șerban Voievod. Între anii 1656 și 1658, acesta a construit atât reședința, cât și catedrala patriarhală. Paraclisul reprezintă partea cea mai veche a reședinței.

Ridicat odată cu vechea stăreție, paraclisul a fost consolidat pe vremea mitropolitului Teodosie, cu contribuția domnitorului Gheorghe Duca, când se presupune că i s-a dat și hramul Sfântul Mare Mucenic Gheorghe. Mai târziu, în 1723, cum amintește pisană grecească, a versificatorului Dumitru Nottara, de pe peretele dinspre nord, i s-au făcut lucrări radicale de restaurare și înfrumusețare de către Nicolae Mavrocordat și mitropolitul Daniil (1719-1731), înfățișați în chip de ctitori pe peretele dinspre apus. Paraclisul a fost zugrăvit, i s-a făcut tâmpla de lemn sculptat în stil brâncovenesc și ușa din două canaturi, fixată în ramă cioplită în piatră.

Prin eleganța proporțiilor, absida pentagonală și turla zveltă, prin valoarea picturii bine conservate, frumusețea compoziției decorative și măiestria cu care este lucrată tâmpla de lemn ajurat și poleit, paraclisul își merita atributul de unicat de artă și arhitectură, adevărat giuvaer al Reședinței Patriarhale.

3.4. Biserica Adormirii Maicii Domnului

Sursa foto: <https://casamare.md/ro/places/monastiri/monastirii/cerkov-uspeniya-bogomateri>

O altă ctitorie, mai puțin cunoscută, a lui Mavrocordat este Biserica Adormirii Maicii Domnului din localitatea Căușeni, la 80 km de Chișinău.

Nu se cunoaște data exactă când a fost construită unica biserică cu fresce murale din Basarabia. Interiorul bisericii este bogat pictat în fresce murale în stilul atribuit școlii târzii de la Hurez. Printre scenele cu caracter religios, este reprezentat și Nicolae Mavrocordat. Interesant este faptul că biserica din Căușeni este semiîngropată, fapt explicat printr-o legendă ajunsă la noi de pe timpul administrației tătare din zonă. Se spune că tătarii au admis construcția unei biserici creștine cu condiția ca ea să nu depășească în înălțime un ostaș pe cal.

După pilda domnitorului și, evident, cu acordul acestuia, însemnate personalități ale clerului monahal sau reprezentanți ai boierimii vor ctitori monumente post-brâncovenеști.

3.5. Biserica Stavropoleos

Biserica Stavropoleos a fost construită în anul 1724, în timpul celei de-a doua domnii în Țara Românească a fanariotului, de către arhimandritul Ioanichie. Născut în satul Ostanitza, în eparhia Pogoniana (Epir), Ioanichie a venit în Țara Românească de la mănăstirea Gura, metoc al Mitropoliei Pogoniana. Situată pe strada cu același nume, aproape de Lipscani, este cea mai veche construcție rămasă în picioare în București. Biseriкута este în stil bizantin, cu cărămidă aparentă. Lăcașul poartă amprenta stilului brâncovenesc târziu, iar în partea din spate are o curte mică, în care se găsesc numeroase coloane și morminte.

În incinta hanului cu doua nivele ce se afla în proprietatea lui, Ioanichie a construit actuala biserică, zidind o mănăstire ce era susținută economic de către han, situație frecventă în epocă.

Biserica și hanul Stavropoleos la 1862 – Tablou de H. Trenk

Sursa foto: <https://www.stavropoleos.ro/manastirea/istorie/monografie/>

În 1726, starețul Ioanichie a fost ales mitropolit al Stavropolei și exarh al ținutului Caria. Tot de atunci, mănăstirea pe care a construit-o a fost numită Stavropoleos, după numele vechii mitropolii. Din construcția inițială a incintei mănăstirii și hanului s-a păstrat numai biserica. (www.stavropoleos.ro/manastirea/istorie)

Monumentul lui Ioanichie avea să aibă o posteritate neobișnuită, mai ales în prima parte a veacului adoptându-i-se formulele decorative – la Biserica paharnicului Dumitru din Râhov (1742-1743), la cea bucureșteană a Sfântului Elefterie (câtre 1744), la cea a schitului Balamuci (1752), ctitorie a unui egumen de la Sărindar, la Biserica Batiște (1764).

Sursa foto <https://arhiepiscopiabucurestilor.ro/exarhat/manastiri/manastirea-stavropoleos>

„Nicăieri n-am resimțit rostul unei biserici mai adânc decât la Stavropoleos... Este o mare eroare a crede că o biserică este făcută numai pentru slujbă. În Italia, biserica este inima fiecărui cartier, fiecărei străzi.”
(Cantacuzino, 1932, p. 70).

3.6. Biserica cu Sfinți

Sursa foto: <https://biserica-sfintilor-biserica-cu-sibile.ro/istoric/>

Lăcașul cunoscut sub numele popular „Biserica cu sfinți” a fost ridicat la sfârșitul secolului al XVII-lea, de preotul Fierea, devenit Filotei monahul, și de fiul său, Pană, fiind închinat Mitropoliei, în 1696, cu cărți, odăjdii și cu tot avutul. „Ctitor a fost Hierea Băjescul”.

Biserica a fost rezidită Daniil, de mitropolitul Țării Românești, în 1728, adică în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, zugrăvit printre ctitori. Până în secolul al XIX-lea i se spunea Biserica cu Sibilele (datorită picturii exterioare care înfățișează, printre figuri de filosofi greci, și figuri de sibile, adică preotese ale zeului Apollo, dăruite de acesta cu darul profeției), iar după secolul al XIX-lea este numită Biserica cu Sfinți. A fost avariată în urma cutremurului din 1838, ajungând aproape în stare de ruină; clădirile din jurul bisericii găzduiau în acel timp și o școală.

Construită în plan treflat, cu turla pe naos și clopotnița pe pronaos, biserica are deasupra altarului o boltă cilindrică, susținută de o consolă continuă. Absidele naosului sunt puțin pronunțate, iar cupola se sprijină pe patru arcuri prin intermediul unui tambur ce micșorează deschiderea. În

pronaos, pictura veche înfățișează portretele domnitorului Nicolae Mavrocordat și pe al ctitorului oficial al lăcașului, mitropolitul Daniil.

Naosul este despărțit de pronaos printr-un arc, umplut ulterior cu patru pilaștri cu arcade. Pridvorul din față, adăugat mai târziu, este format din stâlpi de zidărie și arcade în acoladă frântă. Se păstrează portalul de piatră sculptată (în parte deteriorat) și pisania veche de deasupra ușii. În pridvor se află pietrele funerare ale primilor slujitori ai bisericii.

3.7. Biserica Crețulescu (Kretzulescu)

Marele logofăt și vornic Iordache Crețulescu, ginerele Brâncoveanului, termină de ctitorit acest lăcaș în 1722. Fațadele de cărămidă cu panouri superioare în arc frânt, întretăiate de alte arce similare, mai mici, sunt în tradiția Mogoșoaiei sau ale unor turnuri-clopotniță din vremea lui Matei Basarab:

„Isprăvindu-să și biserica de pîiatră ce o au făcut Iordache Crețulescu vornicul aici în București în mahalaoa [...] i-au dat măriia-sa din locul domnesc împrejurul bisericii cît i-au trebuit.” (Popescu 182).

Sursa foto: <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/mitropolia-munteniei-dobrogei/biserica-kretzulescu-cretulescu-68177.html>

Într-o epocă de războaie, instabilitate politică, punctată și de unele drame care au impresionat conștiința colectivă, nu va mira prea mult apariția în pictura din pridvorul bisericii bucureștene a unor scene din „Apocalipsă”, ca în zugrăveala pridvorului de la Văcărești.

În linii mari, mentalitatea și viziunea arhitecturală din epoca dominată de Nicolae Mavrocordat este asemănătoare celei brâncovenești.

Planul bisericii de la Mănăstirea Văcărești este oarecum identic cu planul bisericii Mănăstirii de la Hurezi.

O altă pildă a mentalității istorice a Mavrocordatului o constituie daniile pe care el le-a făcut diferitelor mănăstiri sau biserici: „*și nu numai la această mănăstire au arătat măriia sa milă, ci și la alte mănăstiri și biserici, precum au făcut și mitropolii.[...]*” (Popescu, 1968, p. 181).

De daniile lui Nicolae Mavrocordat vor beneficia multe mănăstiri athonite: Sfântul Pavel, Kastamonitu (Konstamonitu, 1719), Marea Lavră (1719-1720, 1729), Karakalou (1730), Stavronikita, Xeropotamou (căreia îi închină în 1716 mănăstirea Dancu din Iași). (Țipău, 2004, p. 122)

De o atenție deosebită din partea voievodului s-a bucurat Mănăstirea Dionisiu (o chinovie athonită), poate pentru că aici a fost călugărit Sfântul Nifon, cel care a ajuns Patriarh al Constantinopolului. Fondatorul mănăstirii a fost Cuviosul Dionisie din Castoria, pe la jumătatea secolului al XIV-lea. Nicolae Mavrocordat continuă tradiția inaugurată de predecesorii săi: Neagoe Basarab (fiul lui Radu cel Mare, care construiește din temelie biserica chiliile și întreaga incintă, și care va dona un chivot de aur și argint, unul dintre cele mai frumoase și prețioase obiecte de artă din tot Athosul); Petru Rareș, cu doamna sa, Elena (care au pictat biserica și trapeza, pictură care se păstrează în bună stare și astăzi); Petru Șchiopul (care va da mănăstirii un ajutor anual de 6.000 de aspri de argint); Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, acordând ajutoare anuale între 4.000 și 8.000 de aspri.

Mănăstirea Dionisiu are 15 paraclise, precum și 7 chilii pustnicești pe munte, în care se nevoiesc câțiva sihaștri. Dintotdeauna, această mănăstire a avut și are una dintre cele mai aspre rânduieli de viață monahală. Aici se pune mare preț pe viața mistică, contemplativă și pe rugăciunea inimii, în deplină liniște, smerenie, tăcere și post.

Concluzii

Patron al culturii, promotor al instruirii profunde prin instituțiile culturale reformate sau create (școala, renumita bibliotecă, Mănăstirea Văcărești), Nicolae Mavrocordat trebuie situat „într-un veritabil mediu intelectual, cel pe care Paul Hazard l-a analizat în cartea sa *Criza conștiinței europene*” (Bouchard, 2006, p. 70).

Bibliografie

BOUCHARD, Jacques, 2006, *Nicolae Mavrocordat – Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*. Traducere din limba franceză și neogreacă de Elena Lazăr, cu un cuvânt-înainte al autorului, București: Omonia.

CANTACUZINO, Gh. M., 1932, *Arcade, firide și lespezi*. București: Cartea Românească.

ENE, Virgiliu, 1967, *Cronicari munteni*. București: Editura Tineretului.

FILITTI, I.C., 2002, *Rolul diplomatic al fanarioților*, Iași: DominoR.

GANE, C., 1972, *Trecute vieți de doamne și domnițe*. Vol. II, Iași: Junimea.

IORGA, Nicolae, 1992, *Istoria românilor în chipuri și icoane*. București: Humanitas.

LEGRAND, Émile, 1900, *Genealogie des Maurocordato de Constantinople*, Paris: J. Maisonneuve.

MAZILU, Dan-Horia, 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași: Polirom.

MAZILU, Dan-Horia, 2003, *Voievodul dincolo de sala tronului*, Iași: Polirom.

OBEDEANU, Constantin V., 1900, *Grecii în Țara Românească din cele mai vechi timpuri până la 1717*, București: Stabilimentul Grafic I.V. Socecu.

PAPADOPOLU-CALIMACHU, Alexandru, 1884, *Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul și despre activitatea sa politică și literară*, București: Tipografia Academiei Române.

PIPPIDI, Andrei, 1983, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVII*, București: Editura Academiei.

POPESCU, Radu, 1968 „Istoriile Domnilor Țării Rumânești”, in: *Cronicari munteni*. București: Editura Tineretului, pp. 154-184.

SCALCĂU, Paula, 2003, *Grecii din România*. București: Omonia.

STOURDZA, Alexandre A. C., 1913, *L'Europe Orientale et le rôle historique des Mavrocordato (1660-1830)*, Paris: Plon-Nourrit et cie.

THEODORESCU, Răzvan, 1987, *Civilizația românilor între medieval și modern*. Vol. II, București: Meridiane.

ȚIPĂU, Mihai, 2004, *Domni fanarioți în Țările Române (1711-1821)*, București: Omonia.

URICARIUL, Axinte, ed. 1994, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*. Vol. II, București: Minerva.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Mavrocordat

<https://www.parohiamartisor.ro/vacaresti.html>

<https://casamare.md/ro/places/monastyri/monastyrii/cerkov-uspeniya-bogomateri>

<https://www.stavropoleos.ro/manastirea/istorie/monografie/>

<https://arhiepiscopiabucurestilor.ro/exarhat/manastiri/manastirea-stavropoleos>

<https://biserica-sfintilor-biserica-cu-sibile.ro/istoric/>

NECESITATEA ȘI VALENȚELE DISCURSULUI RELIGIOS ÎN PLĂSMUIREA CULTURII ROMÂNE.

ÎNCERCARE DE SINTEZĂ PRIVIND *ISTORIA CIVILIZAȚIEI ROMÂNE MODERNE,* de E. LOVINESCU

Sebastian VOICU
Universitatea „Ovidius” Constanța
sebastianvoicu18@yahoo.com

Rezumat:

Gândită mai mult ca o lămurire sociologică și nu ca o abordare istorică în sens consacrat, *Istoria civilizației române moderne*, constituie un manifest ce pare fundamentat total pe Teoria Sincronismului, în al cărei principal artizan se identifică. Amintind abundența influențelor orientale în etnogeneza poporului român, E. Lovinescu iese de câte ori dorește din haina istoricului, transformând demersul sociologic în demers personal, fapt evidențiat în disputa, purtată academic (ședința din 21 mai 1925 a Academiei Române), cu Constantin Rădulescu-Motru.

În problema Ortodoxiei și a aportului acesteia la dezvoltarea civilizației române, Lovinescu pare să piardă din vedere truda unor ierarhi sau domnitori români, insistând că elementul bizantin a fost confiscat de slavi (ruși), iar creștinismul românesc a gravitat în jurul acestui fapt, contrar dezvoltării pe care ar fi pus-o la dispoziție orientarea spre Apusul catolic, uitând, de asemenea, de situația și drepturile românilor din Transilvania sub diverse ocupații apusene, de faptul că Moldova a fost mult timp o marcă (barieră) menită să rețină invaziile turce sau tătare sau de realitatea că Valahia a făcut același lucru pe linia Dunării.

Rolul și importanța discursului religios în evoluția românilor trebuie evidențiat în conformitate cu adevărul istoric, dar, firește, luând în analiză și opiniile celor preocupați de acest aspect, cu unele fiind de acord, iar pentru altele deschizând noi orizonturi de discuție. În evoluția limbii române, dar și cu dorința de unitate a românilor, Biserica Ortodoxă a fost în deplin acord cu cuvintele Mitropolitului transilvănean Simion Ștefan: „*Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii împlă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune carele le înțeleg toți.*”

Cuvinte cheie:

Cultură, civilizație, limbă, ortodoxie, identitate, Orient-Occident.

Abstract

Conceived more as a sociological clarification and not a historical approach in the established sense, the *History of Modern Romanian Civilization* constitutes a manifesto that seems totally based on the theory of Synchronism, whose main craftsman identifies himself. Remembering the abundance of oriental influences in the ethnogenesis of the Romanian people, E. Lovinescu steps out of the historian's mantle as often as he desires, transforming the sociological approach into a personal approach, a fact highlighted in the dispute, academically guaranteed (the meeting of May 21, 1925 of the Romanian Academy), with Constantin Rădulescu-Motru.

In the issue of Orthodoxy and its contribution to the development of Romanian civilization, Lovinescu seems to lose sight of the efforts of some Romanian hierarchs or rulers, insisting that the Byzantine element was confiscated by the Slavs (Russians), and Romanian Christianity gravitated around this fact, contrary to the development which the orientation towards the Catholic west would have made available, also forgetting the situation and rights of the Romanians in Transylvania under various western occupations, the fact that Moldova was for a long time a mark (barrier) meant to hold back Turkish or Tatar invasions or that Wallachia he did the same on the Danube line.

The role and importance of religious discourse in the evolution of Romanians must be highlighted in accordance with the historical truth, but, of course, taking into account the opinions of those concerned with this aspect, with some agreeing, and for others opening new horizons of discussion. In the evolution of the Romanian language, but also with the Romanians' desire for unity, the Orthodox Church was in full agreement with the words of the Transylvanian Metropolitan Bishop Simion Ștefan: "We know well that words must be like money, that money is good and covers all countries, so those words are good that everyone understands."

Keywords:

Culture, civilization, language, orthodoxy, identity, east-west.

Contextul istorico-social și geopolitic în care se găsește Europa de azi și, implicit, România, invită la o tratare foarte atentă a situației actuale și la o poziționare care să asigure atât pacea, cât și o dezvoltare corectă și coerentă pentru țara noastră.

Împlinirea a 100 de ani de la apariția primului volum din *Istoria civilizației române moderne* (1924) a lui Eugen Lovinescu a prilejuit un bun moment de deschidere spre o „reinterpretare și reevaluare”¹ a tezelor

¹ Academia Română a lansat, la 8 mai 2024 (Aula Academiei Române), *Proiectul național românesc în orizontul secolului 21. Reinterpretări și reevaluări la centenarul publicării*

cuprinse în cele trei volume ale lucrării, idei care pot reprezenta, în actualitate, puncte de plecare în urmarea celei mai bune direcții pentru întreaga societate românească.

Poporul român, fiind creștin încă de la plăsmuire, nu a făcut niciodată abstracție, în evoluția sa, de acest fapt, impunându-se o consecvență sub aspectul respectiv și în prezent, chiar dacă frământările cotidiene de la nivelul tuturor palierelor de viață sunt foarte abundente. Așadar, de cele mai multe ori, neliniștea înlocuiește cursivitatea, „ideologic, aflându-ne în faza de elaborare a unei noi forme de viață care să valorifice spiritualitatea specific românească.”²

*

Spiritualitatea românească este în legătură organică cu Ortodoxia, specifică Răsăritului, și este pusă în discuție sub o formă sancționabilă chiar de Eugen Lovinescu în *Istoria* sa, încă din primul volum, intitulat *Forțele revoluționare*: ortodoxismul este privit ca „principiu esențial al orientalizării, ca factor de cultură cosmopolită și ca dușman al artelor”³, în antiteză cu catolicismul și calvinismul apusean, care stau la baza civilizației române moderne.⁴

*

Proiectul lovinescian a avut încă de la început susținători, dar mai cu seamă contestatari. În ce privește poporul român, discuțiile includeau sau nu ortodoxismul, unii fiind de părere că „noua formulă ideologică a vremii noastre trebuie să îl cuprindă, pentru că structura noastră spirituală este specific oriental-ortodoxă”⁵, alții admitând (ca și Lovinescu) că „ea trebuie să fie pur europeană, integrând cultura românească în ritmul de viață al Apusului, pentru că suntem latini și fiindcă cultura noastră s-a dezvoltat în interdependență cu Occidentul. (...) Trebuie să adoptăm o asemenea

lucrării *ISTORIA CIVILIZAȚIEI ROMÂNE MODERNE* de Eugen Lovinescu, unde au luat cuvântul Acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Dl. Lucian Croitoru, consilier al guvernatorului Băncii Naționale a României (reprezentându-l pe Acad. Mugur Isărescu, Guvernatorul Băncii Naționale a României), Acad. Mircea Dumitru, Vicepreședinte al Academiei Române și Academician Mircea Martin.

² Dumitru Cristian Amzăr, 2015, p. 21.

³ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. 1: *Forțele revoluționare*, 1924, p. 7.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Dumitru Cristian Amzăr, *op. cit.*, p. 21.

directivă spirituală pentru ca ne este impusă de istorie – care îndreaptă spre latinitate – și de actualitate , care ne îndepărtează de spiritualitatea ortodoxă.”⁶

Așadar, curentul autohtonist a apărut și susținut valorile zonale, central-sud europene, în timp ce curentul europeanist evidenția și promova „valorile europene pe care noi ne puteam plia”.⁷ Acad. Ioan-Aurel Pop subliniază că poporul român a cunoscut un paradox:

*„Prin origine (numele de **român**) și limba noastră neo-latină suntem occidentali, prin slavonismul cultural, prin limba pe care am folosit-o în cancelarii, în Biserică (în primul rând), în cultură, secole la rând prin alfabetul chirilic, pe care l-am înlocuit cu cel latin abia în timpul lui A. I. Cuza (Biserica a continuat până la sfârșitul secolului⁸ să utilizeze în unele lucrări ale sale alfabetul chirilic) și prin alte câteva componente sud-est europene suntem orientali, dar succesul (până de curând) și partea europeană de succes s-a dovedit a fi Occidentul. Și cum avem legăturile acestea fundamentale, pe care popoarele de aici nu le au – numele, originea, limba – cel puțin aceste trei elemente, suntem occidentali și-am fi avut șansa, poate că am realizat-o în parte, **de a fi un popor de sinteză**, inclusiv prin creația noastră culturală.”⁹*

Reevaluarea tezelor lovinesciene nu poate neglija factorul ortodox, nici rolul ortodoxismului în evoluția și caracterul statornic al poporului român. Trăindu-și viața după preceptele creștin ortodoxe, perpetuându-și datinile în conformitate cu calendarul ortodox, românii s-au simțit legați de pământul și de legea strămoșească pe care le-au apărut cu abnegație. În vechime, așa cum ne arată izvoarele istorice, a fi român era sinonim cu a fi creștin ortodox și numai contextul istoric transilvănean a făcut să apară pe un pământ românesc o altă Biserică, Biserica unită cu Roma.

În afara acestei discuții, românii au arătat mereu toleranță pentru etniile cu care au conviețuit, neînregistrându-se conflicte etnice sau religioase notabile, poate doar izolate, dar nu de anvergură. De pildă, Dobrogea este exemplu de conviețuire inter-etnică și inter-religioasă,

⁶ Ibidem, pp. 21-22.

⁷ Acad. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române, <https://www.youtube.com/watch?v=vBsr5h13UK4>, 25 august 2024, ora 14:00.

⁸ Până la sfârșitul secolului al 19-lea.

⁹ Acad. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române, <https://www.youtube.com/watch?v=vBsr5h13UK4>, 25 august 2024, ora 14:30.

Părintele Profesor Vasile Nechita numind acest fapt: „*Modelul deschis de toleranță dobrogeană*”.¹⁰ În această provincie se poate vorbi despre o „bimilenară conviețuire” (prof. Vasile Nechita și Sebastian Voicu), loc în care toți membrii comunității s-au respectat și s-au ajutat reciproc, ocolind conflictele de orice ordin. Chiar Nicolae Iorga observa mozaicul de populații și obiceiuri de pe teritoriul menționat:

„*O țară curioasă geograficește, care geografie nu ține nici de Carpați, și nici de Balcani: ea formează un fel de curiozitate geografică în care se găsesc mici coline, smâncuri și lacuri, păduri pitice, râulețe care seacă repede în căldura verii și ici-acolo câmpii mănoase pentru agricultură. Populația Dobrogei a fost de la început tot atât de împiestrițată ca și forma și natura solului.*”¹¹

Și celelalte provincii românești au avut un comportament similar față de ceilalți, numai că acolo unde au fost supuse/ocupate, românii și-au pierdut din drepturi și au trebuit să îndure. Din stăpâni ai acestor pământuri, au devenit robi, găsindu-se în situația de a se lupta pentru păstrarea credinței strămoșești și a limbii materne. Părintele Profesor Alexandru M. Ioniță găsește o sinonimie perfectă în limba română între „legea strămoșească” și „creștinism”, cele două omogenizându-se în „aceeași concepție și disciplină a vieții.”¹²

**

Fascinat de programul de emancipare națională inițiat de Inochentie Micu Klein, ca precursor al Școlii Ardelene, Lovinescu „*regretă eșecul încercărilor catolice și reformate de a converti spiritul românesc și de a-l deschide, astfel, mai devreme spre Occident.*”¹³

În ce privește discursul religios, acesta a fost mereu prezent în viața românilor. Românul a fost învățat să se roage încă de copil, săvârșind acest act la nevoie, în situații-limită sau din respect, aducând mulțumire la masă sau în alte momente ale activității sale, având bine înrădăcinat cultul morților, cultul eroilor, prețuind natura și respectând ciclurile acesteia și întotdeauna începându-și activitatea cerând ajutorul lui Dumnezeu,

¹⁰ Pr. Prof. Vasile Nechita, 2008, p. 50.

¹¹ Nicolae Iorga, 1985, pp. 701-702, *apud* Pr. Prof. Vasile Nechita, *op. cit.*, p. 53.

¹² Preot conf. Dr. Alexandru M. Ioniță, 2001, p. 32.

¹³ Acad. Mircea Martin, <https://www.youtube.com/watch?v=vBsr5h13UK4>, 28 august 2024, ora 19:00.

închinându-se și spunând o rugăciune. *Tatăl nostru* sau *Rugăciunea Domnească*, cu care au fost deprinși de mici, devine pentru ei un laitmotiv, utilizat și la bine și la rău, și în timp de bucurie, și în vreme de năpastă. Totuși, în simplitatea răsăriteană, condamnată de critica lovinesciană, rugăciunea își păstrează sensul pur, de dialog cu Dumnezeu, un act organic și nu estetic, adresându-se direct lui Dumnezeu, cu curaj și încredere¹⁴, dar și cu supunere, prezentând „efectiv valoarea genuină a rugăciunii creștine”¹⁵ și făcându-l pe român să și-o însușească firesc, ca pe o „năzuință naturală a sufletului, taină a ființei umane și a universului.”¹⁶

Icoanele din biserică și locul/canonul după care sunt așezate s-au constituit ca un plus de comunicare cu credinciosul simplu, de cele mai multe ori neștiutor de carte sau lipsit de emancipare. În acest caz, rolul aghiografiei creștine¹⁷ este definitoriu, permițându-i celui nealfabetizat să-și însușească cu ușurință elemente de credință sau scene din viațile sfinților. Similar rugăciunii, icoanele cunosc o legătură indisolubilă cu cultul divin, cuprinse de evlavia poporului credincios, făcând parte din întreg tabloul Bisericii, în conformitate cu provocările și posibilitatea fiecărei epoci.¹⁸

Poate, aici, E. Lovinescu trece prea ușor peste încercările neamului românesc și tratează cu „acrivie” Biserica Ortodoxă Română, încercări în care Ortodoxia românească a fost parte implicată, suferind alături de neamul românesc și nutriend aceleași năzuințe: unirea tuturor românilor, neatârnamarea, păstrarea identității naționale.

Referindu-ne în primul rând la Biserica din Transilvania, zona care prezintă mai mult interes pentru tezele lovinesciene, ne oprim atenția mai întâi asupra un grup de trei mitropoliți, canonizați de Biserica noastră: Ilie Iorest, Simion Ștefan și Sava Brancovici.

Mitropolitul Ilie Iorest s-a confruntat cu mari probleme din partea principelui Gheorghe Râkoczy, care milita pentru o convertire a românilor la calvinism. Anul 1642 corespunde cu tipărirea unui *Catehism calvinesc* la

¹⁴ Irineu Popa, 2022, p. 14.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17.

¹⁶ *Ibidem*, p. 11.

¹⁷ Dr. Vasile Costin, Arhiepiscopul Târgoviștei, 1997, p. 8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 9.

Prisaca,¹⁹ iar împotrivirea vrednicului mitropolit se soldează cu o judecată trucată și o condamnare nedreaptă. Eliberat după 9 luni, dar cu lăsarea a 24 de garanți în loc (până la plata a 1000 de taleri) este nevoit să se îndrepte spre Moscova, cerând ajutor de la Țarul Alexei al Rusiei, ajutor cu care îi eliberează pe cei 24 de garanți.²⁰ Acest tablou descrie o stare de fapt a acelor timpuri, care motivează îndreptarea spre Răsărit, de unde venea izbăvirea la acel moment. Occidentul asupritor te condamnă pe nedrept, doar pentru că erai român și nu aveai dreptul la autodeterminare, în timp ce Orientul ortodox căuta soluții să te răscumpere. Cu siguranță, după părerea noastră, acest lucru a fost tratat superficial de E. Lovinescu. Mai mult, Ilie Iorest, venea din Moldova, de la mănăstirea Putna, iar anul în care se tipărește *Catehismul de la Prisaca* este același în care la Iași, sub domnia lui Vasile Lupu are loc ultimul sinod panortodox.²¹ Iar pentru a evidenția și mai mult unitatea românilor din toate provinciile, în apărarea mitropolitului Ilie Iorest se pronunță monahii de la Putna și mai ales Mitropolitul Varlaam al Moldovei, care publică la Iași, în 1645, un *Răspuns la Catehismul calvinesc*.²²

Mitropolitul Simion Ștefan, succesor al lui Ilie Iorest, primește 15 condiții noi din partea principelui Gheorghe Rákoczy. Este lăsat să predice în limba română, dar strict după *Sfânta Scriptură*, obligat deci să renunțe la al doilea izvor al Revelației dumnezeiești supranaturale – Sfânta Tradiție. I se impune promovarea Catehismului calvinesc și a unor ritualuri de sorginte calvină.²³, precum și interzicerea obiceiurilor de la nunți, botezuri, înmormântări și multe altele – după obiceiul strămoșesc român. Nepunând în practică nimic din cele impuse, mitropolitul ardelean se remarcă în cultura românească prin tipărirea în 1648 a *Noului Testament de la Bălgrad* (Alba Iulia). În *Prefață*, el sublinia necesitatea unității limbii românești ca problemă fundamentală în procesul unirii:

„Aciasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăesc în toate țările într-un chip... pentru aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt

¹⁹ Pr. Lect. Univ. dr. Ionuț Holubeanu, 2019, pp. 204-205.

²⁰ Ibidem, p. 206.

²¹ N. Iorga, 1928, reproducă întocmai prin fotocopiere de Ed. 100+1 Gramar S. A., București, 1995, pp. 309-314.

²² Pr. Lect. Univ. dr. Ionuț Holubeanu, *op. cit.*, p. 205.

²³ Pr. Prof. Mircea Păcurariu, 1996, p.188.

*chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune care le înțeleg toți...*²⁴

Tot din dorința de a aduce limba română în cadrul cultului și tot la Alba Iulia, tipărește în 1651 o *Psaltire*.²⁵

Mitropolitul Sava Brancovici păstorește și sub domnia lui Mihail Apaffi, fervent susținător al calvinismului. Greutățile îl fac să se îndrepte spre Moscova, unde se remarcă printr-un demers de unire a tuturor popoarelor ortodoxe împotriva turcilor, adresat corpului ambasadorilor.²⁶ Observăm din această atitudine că una din grijile de căpătâi ale ierarhilor ortodocși era de a găsi soluții de rezistență în fața tăvălugului otoman, pentru ca poporului păstorit să nu i se impună mahomedanismul, iar țara să fie transformată în pașalâc, așa cum s-a întâmplat cu unele teritorii de la sud de Dunăre sau chiar cu Ungaria (pentru circa 150 de ani). Mitropolitul Sava obține mai multe drepturi pentru credincioșii săi, mai ales că fratele său, Gheorghe, devine reprezentant al principelui la Marea Poartă. Astfel insistă pe „românizarea” slujbelor, catehizarea ortodoxă a preoților și mirenilor, eliminarea superstițiilor și împărțirea mirenilor de patru ori pe an.²⁷

Așadar, spiritul românesc, „alterat” de cel răsăritean, s-a manifestat mereu în dorința de unitate, încercată și izbutită pentru puțin timp, la 1601, și împlinită la 1 decembrie 1918, chiar la Alba Iulia, adevărat fiind că efortul Școlii ardelenne a contribuit enorm la acest fapt, la fel cum și întreaga străduință a lui Nicolae Bălcescu – „primul nostru european modern” (Acad. Mircea Martin), precum și a altor români destoinici: Ion Heliade-Rădulescu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, A.I. Cuza, Ion Brătianu.²⁸

La fel de adevărat este că Răsăritul Ortodox a fost confiscat de bolșevici, încercând să fie înlocuit cu doctrine ce nu aveau de-a face nici măcar cu teza evoluționistă. Sfârșitul Celui de Al Doilea Război Mondial ne găsește capitulând necondiționat (chiar dacă inițial s-a vorbit despre armistițiu), deci la discreția Răsăritului leninist, stalinist, comunist, care a

²⁴ *Noul Testament de la Bălgrad*, „Predoslovie către cetitori”, apud Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp.188-189.

²⁵ Pr. Lect. Univ. dr. Ionuț Holubeanu, *op. cit.*, p. 211.

²⁶ *Ibidem*, pp. 214-215.

²⁷ *Ibidem*, p. 215.

²⁸ Acad. Mircea Martin, <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-civilizatiei-romane-moderne-din-perspectiva-literara>, 01 septembrie 2024, ora 11:30.

înlocuit toleranța și sprijinul ortodox cu abuzul, crima, genocidul. Elitele sunt arestate în baza unor acuzații puerile sau false, la fel și Academia Regală, precum și foarte mulți membri ai clerului, atât ortodox, cât și greco-catolic.²⁹ Dintr-o dată, societății românești, care se emancipase începând cu epoca României moderne, încadrată de Eugen Lovinescu între anii 1829-1870³⁰, îi sunt confiscate valorile spirituale în tandem cu cele materiale, propunându-se o nouă orânduire, axată în jurul „omului de tip nou”, iar pentru cei nepotriviți sau necorespunzători au fost înființate temnițe inspirate din gulagul sovietic. Chiar Virgil Ierunca, soțul Monicăi Lovinescu (fiica lui E. Lovinescu), prezintă în cartea sa, *Fenomenul Pitești*, experimentul de dezumanizare inițiat de noii „instructori” sovietici și desăvârșit, din păcate, de români, care, din exces de zel sau din alte afecțiuni, au devenit mai repede și mai mult decât „omul nou”.

În evoluția societății românești, valoarea discursului religios a fost mereu crescută. Grijă Bisericii și a slujitorilor ei viza promovarea toleranței, păcii, a bunei înțelegeri, urmând Modelul suprem – Hristos. IPS Teodosie Petrescu, Arhiepiscopul Tomisului, evidențiază că aceste valori, deși nu prezintă în altă parte o importanță prea mare, pentru țara noastră, ce e așezată „în calea tuturor răutăților” (citându-l pe cronicar – Grigore Ureche) și mai ales pentru Dobrogea, constituită încă din Antichitate „o inegalabilă poartă spre Orient, pentru ceea ce numim noi astăzi Europa,” acestea sunt fundamentale.³¹

Faptul că domnitorii aveau ca grijă să înființeze mitropolii și episcopii, să mărească numărul episcopilor, fapt relatat de cronicari, reprezintă grijă suplimentară față de popor și de viața spirituală a acestuia.³² Prezența unui episcop sau mitropolit într-o anumită zonă este sinonimă cu un discurs religios corect, în conformitate cu dogmele, canoanele și cultul bisericii, cu ferirea de erezie sau alunecarea spre un misticism bolnăvicios. Poate și din aceste motive, ortodoxia românească a rămas nealterată aproape

²⁹ Vezi *Memorialul durerii*, realizat de Lucia Hossu-Longin.

³⁰ Acad. Mircea Martin, <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-civilizatiei-romane-moderne-din-perspectiva-literara>, 01 septembrie 2024, ora 11:30.

³¹ *Ibidem*, pp. 6-7.

³² Stavrofora Maria Mălăescu, 2017, pp. 67-69.

2000 de ani, deși pe întinderea României de azi au existat invazii/migrații din secolul al 4-lea, până în secolul al 10-lea, fapt ce a stopat evoluția creștinismului străromân.³³

Socotind ortodoxismul dușman al artei, dar și piedică în fața unei dezvoltări concomitente cu Apusul strălucitor, Lovinescu pierde din vedere rolul călugărilor sciți în „impunerea conceptului de Europa” (Prof. Vasile Nechita), socotit de de Henri Irénée Marrou (remarcabil cercetător al istoriei creștinismului vechi) un „concept răsăriteano-bizantin din secolele V-VI”³⁴, fapt subliniat și de Adriana-Claudia Cîteia: „*caracterul universal al Imperiului Bizantin fondat pe moștenirea romană a fost consolidat prin gândirea creștină ecumenică*”.³⁵ Așadar se pare că Imperiul Bizantin, a cărui moștenite este sancționată de tezele lovinesciene, a fost „european” înainte de a vorbi practic de Europa.

Mai mult decât atât, Sfântul Ioan Casian, născut în Dobrogea, activează în Occident, înființând la Marsilia mănăstiri și organizând viața monahală după modelul celei orientale și cultivând o prietenie cu viitorul Papă Leon. Sfântul Dionisie Exiguul, tot dobrogean, este socotit făuritorul calendarului creștin și mare canonist creștin, activând o mare parte din viața la Roma. Exemplele pot continua.

Așadar, ortodoxismul românesc nu a fost complet izolat și nici nu a subzistat grație celui slavon, în speță – rus sau bulgar, ci a înfruntat vremurile într-o legătură indisolubilă cu poporul român. Astfel că nu putem vorbi despre identitate națională omițând creștinismul românesc de sorginte apostolică, așa cum nu ar trebui, într-o reinterpretare și reevaluare a proiectului lovinescian, să discutăm despre o Europă necreștină sau în care Ortodoxia să fie desconsiderată sau trecută într-un plan secund. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât ar putea avea „un efect benefic pentru ca viața religioasă din UE să fie un factor de unitate spirituală între oameni și comunitățile locale, dar și între diferitele modele culturale; stimulând cultivarea unor relații de dialog și cooperare, nu de tensiune și dispute”³⁶, tot mai prezente în ultimul timp.

³³ Pr. Prof. Vasile Nechita, *op. cit.*, pp. 17-18.

³⁴ Cf. *Patristică și umanism*, trad. de Cristina și C. Popescu, Ed. Meridiane, București, 1996, p. 450, *apud* Pr. Prof. Vasile Nechita, *op. cit.*, pp. 20-21.

³⁵ Adriana-Claudia Cîteia, 2006, p. 258.

³⁶ Prof. Vasile Nechita, *op. cit.*, p. 16.

Concluzii

La 100 de ani distanță, proiectul lui Eugen Lovinescu suscită interes, întrucât problema Orient-Occident este actualizată la nivel european și adusă în prim plan mai ales de situația beligerantă din Ucraina și tensiunile din Israel. Multe dintre discuțiile generate de lucrarea lovinesciană pot fi reluate astăzi, cu succes, întrucât provocările sunt aproape identice, ca substanță. Considerăm că actualul context european și geopolitic ne obligă la această reevaluare a curajosului proiect lovinescian, dar cu o atenție sporită și cu o bună pregătire, renunțându-se la patos și „acrivie” și lăsând mai mult loc dialogului, studiului și implicării.

Academia Română a promis, prin vocea președintelui Ioan-Aurel Pop, că alături de partenerii săi, va iniția și susține cât mai multe proiecte asemenea celui lansat la centenarul *Istoriei civilizației române moderne*, **Proiectul național Românesc în orizontul secolului 21.**

Bibliografie

AMZĂR, Dumitru Cristian, 2015, *Rânduiala ființei românești. Studii de morfologie culturală*. Ediție îngrijită de Dora Mezdrea și Dinu D. Amzăr. Traducerea textelor din limba germană: Aurel Teodorescu, București: Editura Eikon.

CÎTEIA, Adriana-Claudia, 2006, *Instituții ecclesiastice pe litoralul vest-pontic, în lumina izvoarelor arheologice, literare și epigrafice în secolele IV-VII*, Constanța: Editura Muntenia.

COSTIN, Dr., Vasile, 1997, *Semnificația icoanei bizantine în Ortodoxie*, Târgoviște: Arhiepiscopia Târgoviștei.

HOLUBEANU, Ionuț, Pr. Lect. univ. dr. , 2019, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului.

IONIȚĂ, M. Alexandru, Preot conf. dr., 2001, *Din trecutul Bisericii și Patriei noastre*, Constanța: Editura Ex Ponto.

IORGA, N., 1928/1995, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*. Ediția a II-a, București: Editura Ministerului de Culte, reproducă întocmai prin fotocopiere de Editura 100+1 Gramar S. A., București.

LOVINESCU, E., 1924, *Istoria civilizației române moderne*, Vol. 1: *Forțele revoluționare*, București: Editura „Ancora”.

MĂLĂESCU, Maria, Stavrofora, 2017, *Slujirea misionară și filantropică a Bisericii străbune oglindită în literatura română*, Iași: Editura Vasiliana '98.

NECHITA, Pr. Prof. Vasile, 2008, *Mărturisindu-l Pe Hristos. Între misiune și discriminare*, Iași: Editura Vasiliana '98.

PĂCURARIU, Mircea, Pr. Prof., 1996, *Istoria Bisericii Ortodoxe române*, Galați: Editura Episcopiei Dunării de Jos.

POPA, Irineu, 2022, „Rugăciunea *Tatăl nostru*, năzuință naturală a sufletului, taină a ființei umane și a universului”, in: *Horeb (Revista anuală de spiritualitate și actualitate)*, Nr. 4 (2022): *Rugăciunea – Întâlnire și terapie în dialog*, Huși: Editura Horeb.

1. <https://www.youtube.com/watch?v=vBsr5h13UK4>

2. <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-civilizatiei-romane-moderne-din-perspectiva-literara>

II. EXPRESIA LINGVISTICĂ A MENTALITĂȚILOR ROMÂNEȘTI

SISTEMUL CORELAȚIILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ștefan GĂITĂNARU

Universitatea Națională de Știință și Tehnologie

„Politehnica” București,

Centrul Universitar Pitești

stefan_gaitanaru@yahoo.com

Rezumat:

În lucrările de gramatică nu există, pe lângă un capitol despre relațiile sintactice, și unul rezervat corelațiilor. Relațiile sintactice regizează axa sintagmatică a limbii (*in praesentia*, a combinării), iar, așa cum a demonstrat L. Hjelmslev, axa paradigmatică (*in absentia*, a selecției), presupune corelații, dispunând elementele în opoziții, în vederea selectării lor.

În felul acesta, relația dintre subiect și predicat trebuie interpretată drept corelație, întrucât presupune funcții unice și un transfer reciproc de mărci gramaticale (subiectul impune verbului restricții de persoană și număr, iar predicatul cere nominalului cazul nominativ).

Prezentul articol descrie sistemul și tipologia corelațiilor de la fiecare nivel al limbii române, motivând introducerea lui teoretică în gramatică și organizarea abordărilor aplicative în funcție de acest lucru.

Cuvinte cheie:

Corelativ, conector, discontinuitate sintactică, principiul receptivității.

1. Relația și corelația în sistemul limbii

Începând, se pare, cu predecesorii lui Ferdinand de Saussure, structuralismul a scos în evidență caracterul sistemic al limbii, bazat pe elemente și relații.

Școala pragheză (Roman Jakobson, în primul rând) a demonstrat că elementele limbii sunt dispuse pe cele două axe: paradigmatică (a selecției, *in absentia*) și sintagmatică (a combinării, *in praesentia*).

Termenul „corelație” a fost folosit de structuraliști pentru a desemna tipurile de opoziții dintre elemente. Aceste opoziții au o bază comună și o trăsătură diferențiatore (distinctivă). Astfel, consoanele *p* și *b*, de exemplu, au în comun caracterul bilabial și oclusiv, diferențiindu-se prin opoziția sonant-nonsonant (cf. Manoliu Manea, 1973, p. 130). Alți reprezentanți ai Școlii pragheze (N. Troubetzkoy, J. Cantineau) au definit și clasificat tipurile de opoziții în bilaterale (privative, echipolente, graduale) și multilaterale (*Ibidem*).

Reprezentanții școlii glosematice (Hjelmslev, 1928) extind prezența corelațiilor de la sistemul fonologic și lexical la nivelul mărcilor gramaticale: opoziția de număr (sg./pl.), în grupul nominal; opozițiile de număr și persoană, la verb etc.

Conform glosematicii daneze, „*Corelația este expresia raporturilor specifice membrilor unei paradigme. După Hjelmslev, sistemul este o ierarhie corelațională, pe când procesul este o ierarhie relațională.*” (cf. DTG, 2023, p. 182).

Trebuie remarcat că, limitând corelația la nivel paradigmatic, nivelul selecției și al substituției, *in absentia* (cf. Hjelmslev, 1959, p. 49), se neglijau relațiile combinatorii de la nivelul sintagmatic, *in praesentia*.

Teoria opozițiilor binare (R. Jakobson considera că binarismul este un principiu de funcționare a limbii), a fost extinsă apoi, prin descrierea de Viggo Bröndal a opozițiilor ternare, în cadrul acestora din urmă fiind mai dificil de găsit trăsătura distinctivă.

Trebuie, de asemenea, remarcată constatarea lui Jakobson că, în conformitate cu principiul ordinii clasiale a limbii, aceste opoziții țin de realitatea obiectivă, extralingvistică, nu sunt constructe teoretice ale lingviștilor.

2. Nivelul sintagmatic

Pentru nivelul sintagmatic, al combinării, *in praesentia*, în care limba apare ca proces, trebuie făcută diferența dintre relații și corelații.

Trebuie specificat că descrierea axei sintagmatice se face la nivelul unităților sintactice. Acestea sunt: *cuvântul sintactic* (sintemul, definit nu prin relația de simbolizare/reprezentare a referentului, ci prin totalitatea relațiilor pe care le stabilește cu toate celelalte elemente ale contextului în

care apare); *sintagma*, definită prin ierarhia regent-subordonat, precum și *enunțul*, cu variațiile sale (propoziția independentă și fraza).

Relațiile se stabilesc prin angajamentul dintre două elemente A și B, în care A presupune pe B, dar B nu presupune pe A, ceea ce înseamnă că B este omisibil. Este tipul clasic de relație de subordonare/ determinare, care are ca rezultat sintagma.

Relația de coordonare nu este esențialmente diferită de subordonare (este o asociere realizată prin transformarea de suprimare a regentului comun). Ea presupune, așadar, asocierea (disjuncția, excluderea, alternanța, deducția) termenilor B ai mai multor sintagme prin păstrarea regentului comun o singură dată: *Merg la munte + Merg la mare = Merg la munte și la mare*.

3. Spre deosebire de relații, corelațiile presupun angajarea a doi (de regulă) sau mai mulți termeni, transferând unul altuia trăsături formale sau mărci semantice.

Dacă relațiile descrise anterior sunt responsabile de instituirea sintagmei în sistemul limbii, corelațiile sunt cele decisive în formarea enunțului.

3.1. Corelația cea mai importantă, care se realizează prin transferul de mărci formale, este cea dintre Subiect și Predicat: subiectul impune predicatului numărul și persoana, iar predicatul, în enunțurile prototipice, impune subiectului cazul nominativ.

Aceasta este o corelație fundamentală în limbă, fără de care constituirea enunțurilor nu ar fi posibilă. Ea este cea care face trecerea de la nivelul limbii – ca sistem, la nivelul vorbirii – ca proces.

Nefăcând deosebirea dintre relații și corelații, lingviștii s-au poziționat în ipostaze diferite în interpretarea ei, surprinzându-i esența, dar denumind-o și încadrând-o diferit.

Astfel, pentru aceasta s-au folosit termenii: *interdependență* (L. Hjelmslev, V. Șerban, I. Diaconescu, D. Irimia); *dependență* (subordonare) *bilaterală* (GALR; II, 2008); *interdependență bilaterală* (Robu, Iordan, 1978); *guvernare reciprocă* (N. Chomsky), *raport de inerență* (M. Nagy, 2005, p. 114), *interdependență sintactică* (reciprocitate) (Constantinescu-Dobridor, 2002); *relație predicativă*...

3.2. Corelații extinse

Angajarea asocierii a doi sau mai mulți termeni în cadrul enunțului nu a fost scutită de existența unor factori adezivi, în tendința condiționării lor sub o formă sau alta.

3.2.1. Corelații la nivelul sintagmei

Astfel, în sfera largă a subordonării, apar – mai rar, este adevărat – false corelații în interiorul sintagmei. Este vorba, de fapt, despre existența unor sintagme legate, în care regentul nu poate exista fără subordonat, ceea ce înseamnă că acesta nu poate fi substituit cu zero. Într-un exemplu ca *El s-a dedicat familiei*, Emil Ionescu (2006, p. 39), consideră că avem o relație de interdependență, nu o sintagmă legată.

Exemple se pot da mai multe, chiar în sfera circumstanțialelor, care sunt, de regulă, considerate independente. Astfel, în enunțuri cu verbe ca *locuiește, valorează, procedează, cântărește, datează* etc., circumstanțialul nu este facultativ (cf. GALR, II, 2008, p. 491). Acestea sunt sintagme legate, deoarece funcțiile respective „fac parte din structura tematică a verbului” (Ibidem).

Mai puternic legate prin conținutul semantic sunt sintagmele în care un anumit regent „cere” un anumit subordonat. Astfel, adjectivul *țucără* cere regentul *fasole*; *covăsit* cere *lapte*, *farin* cere *zahăr*; *epicen* – substantiv, *anofel* – *țânțar*, *sterlină* – *liră*, *sudoripală* – *glandă* (cf. GALR, I, 2008, p. 148).

3.2.2. Corelații la nivelul conectorilor

Adevărate structuri corelative se întâlnesc însă la nivelul conectorilor sintactici (dar și la cei pragmatici și textuali), coordonatori sau subordonatori.

Corelațiile coordonării sunt însă cele mai frecvente:

și..., și; nu numai..., ci și; atât..., cât și; nu numai că..., dar și; aci..., aci; când..., când; ba..., ba; nici..., nici; sau..., sau; fie..., fie; ori..., ori etc.

4. Tipuri de corelații

4.1. Corelația dintre subiect și predicat este, de fapt, o corelație predicativă. Ea este importantă nu numai pentru faptul că formează grupul minim organizat, caracterizat prin autonomie comunicativă, ci și prin aceea că stă la baza transformării de predicativizare. Astfel, prin predicativizare,

un element al sintagmei devine propoziție, avansând de la nivelul propozițional la cel frastic. De exemplu: *Muncitorul are bani* – **Cine muncește are bani**; *Omul muncitor are tot ce vrea* – *Omul care muncește are tot ce vrea*.

Prin extinderea sintagmelor se obține propoziția independentă, iar prin expansiunea acesteia prin predicativizare se obține fraza. Propoziția independentă și fraza sunt cele două varietăți ale enunțului. Iar gruparea enunțurilor în paragrafe generează textul.

4.2. Corelațiile semantice nu presupun un transfer de mărci formale, gramaticale, ci o implicare (similaritate sau diferențiere) a mărcilor semantice.

Elementele care angajează o echivalență semantică realizează de fapt, coreferința: două unități cu formă distinctă se raportează la același referent. Primele exprimă ceea ce se numește apozitie. Este adevărat că în gramatică apozitia nu instituie funcții noi, dar tehnica desemnării cu un singur termen generic de *apozitie* pentru toate tipurile coreferențiale trebuie abandonată.

Astfel: apozitia la subiect = subiect coreferent; apozitia la atribut = atribut coreferent; apozitia la complement = complement coreferent.

4.3. Un loc special în cadrul corelațiilor este ocupat de cele circumstanțiale. Ele sunt corelații de nivel: elementul de bază se află la nivel propozițional, iar coreferința este inițiată de conector la nivel frastic:

acolo..., unde; atunci..., când; așa..., cum; atât..., cât; de aceea..., fiindcă;

de aceea ..., să etc.

4.4. Gramaticienii au semnalat și așa-zisele complemente corelative (Irimia, 2008, p. 526). Denumirea *corelativ*, ca și la sintagmele legate, este improprie, deoarece termenul opozitiv (complementul opozițional), apoi al excepției (complementul de excepție) și cumulativ (complementul cumulativ) nu pot lipsi din enunț (cf. Găitănanu, 2018, p. 405):

În loc de profesor, a venit o profesoară - **În loc de profesor a venit;*

Au venit toți, în afară de George – **Au venit în afară de George;*

Pe lângă cadouri a adus și flori - **Pe lângă a adus și flori.*

Aceasta înseamnă că ele fac parte din structura tematică a centrului din cadrul grupului prepozițional. Structura corelativă a fost justificată aici prin obligativitatea coprezenței.

Concluzii

Spre deosebire de opoziții, care se manifestă la nivel paradigmatic (alofonele, alomorfele aparțin și ele acestei axe), nivelul sintagmatic presupune relații (între unități cu un grad de libertate mai mare) și corelații, în care unitățile angajate se influențează reciproc formal sau/și semantic.

Corelațiile trebuie descrise ca un subcapitol aparte al gramaticii, întrucât, prin ele, limba, activându-și elementele din sistem prin predicativizare, este angajată în procesul de transformare a ei în vorbire.

Bibliografie

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, 2002, *Gramatica limbii române*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

GĂITĂNARU, Ștefan, 2018, *Gramatica critică a limbii române*, Pitești: Editura Universității din Pitești

GUȚU ROMALO, Valeria, (coord.), 2008, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul; II. Enunțul*, GALR, București: Editura Academiei.

HJELMSLEV, Louis, 1928, *Principes de grammaire générale*, Copenhague: Bianco Lunos.

HJELMSLEV, Louis, 1959, *Essais linguistiques*, Copenhague : Nordisk Sprog Kulturforlag.

IONESCU, Emil, 2005, *Sintaxa limbii române. Lecții de sinteză*, București: Editura Coresi.

IORDAN, Iordan; ROBU, Vladimir, 1978, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

IRIMIA, Dumitru , 2008, *Gramatica limbii române*, Iași: Editura Polirom

MANOLIU MANEA, Maria, 1973, *Structuralismul lingvistic*, București: Editura Didactică și Pedagogică

NAGY, R., 2005, *Sintaxa limbii române. Unități, raporturi și funcții*, Iași: Institutul European

PANĂ DINDELEGAN, G., (coord.), 2023, *Dicționar de termeni gramaticali* (DTG), București: Editura Univers Enciclopedic.

APROXIMAREA CANTITATIVĂ NONNUMERICĂ LA NIVEL DIALECTAL. OBSERVAȚII ASUPRA HĂRȚII 1485 DIN ALR. SERIE NOUĂ: (VÂND) CU TOPTANUL

Adrian CHIRCU

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
adichircu@hotmail.com

Rezumat:

În intervenția noastră, ne propunem să discutăm pe marginea câtorva dintre unitățile frazeologice cu ajutorul cărora este exprimată aproximarea cantitativă nonnumerică la nivel diatopic. În vederea realizării obiectivului propus, vom face apel la una dintre hărțile *ALR.Serie nouă*, respectiv la harta 1485, precum și la material lingvistic necartografiat (MN).

Acest studiu punctual completează cu noi informații aspectele particulare ce privesc aproximarea în limba română, anterior analizată aproape exclusiv în cercetări diacronice și sincronice.

Cuvinte-cheie:

Limba română, aproximare, sincronie, diatopie și diacronie, adverb, prepoziții, atlas lingvistic, hartă dialectală.

Résumé :

L'approximation quantitative non numérique au niveau dialectal. Observations sur la carte 1485 de l'Atlas Linguistique Roumain (Nouvelle série): (Vând) cu toptanul ' (Je vends) à foison'.

Dans notre article, nous nous proposons de discuter à propos de quelques unités phraséologiques adverbiales à l'aide desquelles est exprimée l'approximation quantitative non numérique au niveau dialectal. Afin de réaliser notre démarche interprétative, nous avons fait appel à l'une des cartes contenues dans l'*Atlas linguistique roumain (nouvelle série)*, volume V, respectivement la carte 1485, ainsi qu'aux fiches représentant le matériel linguistique non cartographié.

Cette étude détaillée complète avec de nouvelles données les modalités d'exprimer linguistiquement l'approximation en roumain, antérieurement décrite presque exclusivement dans des recherches diachroniques ou synchroniques.

Mots-clés :

Roumain, approximation, quantité non numérique, synchronie, diatopie, diacronie, adverb, prépositions, atlas linguistique, carte dialectale.

0. Preliminarii

0.1. În ultimele două decenii, în lingvistica românească poate fi observată o re poziționare investigativă, în sensul că specialiștii prioritizează mai cu seamă cercetările diacronice și diatopice, cu scopul declarat de a întregi descrierile anterioare (în special sincronice) cu noi informații. Astfel, pornindu-se de la aspecte mai puțin studiate sau de la date inedite, se pot clarifica unele aspecte mai puțin perceptibile odinioară.

0.2. Prin contribuția de față, ne înscriem și noi în această direcție interpretativă observată în sfera lingvisticii, propunându-ne să analizăm faptele de limbă cartografiate pe una dintre hărțile incluse în ALR (serie nouă), și anume, harta 1485 [(Vând) cu toptanul], menționată, de altfel, în chiar titlul intervenției noastre și care conține răspunsurile la întrebarea 3548 din *Chestionarul Atlasului lingvistic român (Chest. ALR II)*, respectiv *Cu ghiotura, cu toptanul*, interesând în mod particular variația locuțională. Precizăm că harta avută în vedere este integrată în *Atlasul lingvistic român (ALR. Serie nouă)*, în volumul V, ce conține hărți predominant gramaticale (morfologice).

0.3. Din sursele avute la dispoziție, ne-am putut da seama că, până în prezent, aproximarea cantitativă nonnumerică exprimată prin locuțiuni adverbiale la nivel dialectal nu a constituit obiectul de studiu al unor cercetări de detaliu, ceea ce ne-a determinat să ne aplecăm asupra ei, putând, astfel, să aducem în discuție fapte de limbă care nu au fost avute în vedere.

0.4. Pe lângă acest argument de ordin investigativ, interesul nostru pentru acest tip special de locuțiuni se explică și prin faptul că, de-a lungul anilor, am fost preocupați în mod special de adverb și de dinamica acestuia (Chircu, 2008; Chircu-Buftea, 2011), relevând numeroase particularități structurale și funcționale, studiate, printre altele, din diferite perspective: diacronică, diatopică și sincronică.

1. Aproximatorii. Repere teoretice

1.1. Înainte însă de a trece la interpretarea efectivă a materialului faptic, considerăm că este necesar să ne raportăm la anumite aspecte de ordin teoretic (gramatical) privitoare la aproximare și la exprimarea acesteia în limba română cu ajutorul aproximatorilor/operatorilor de imprecizie (cel mai adesea). Până nu de mult timp, aproximarea a fost considerată o

categorie semantică limitrofă în gramatică și integrată, pe bună dreptate, în sfera mai largă a pragmaticii ori a analizei discursului, rolul său fiind de precizare a apropierii de o anumită limită anterior sau punctual precizată.

1.2. Încercările de încadrare adecvată a aproximativelor (adverbe și locuțiuni adverbiale) nu sunt însemnate, însă cele câteva contribuții de până acum permit o interpretare obiectivă.

1.2.1. În viziunea Gabrielei Pană Dindelegan, în calitatea lor de cuantificatori nonnumerici, adverbele cantitative

„implică o evaluare cantitativă mai puțin exactă, în care intervine elementul subiectiv de apreciere: fiecare vorbitor poate evalua altfel, în funcție de contextul extralingvistic (de situație) și un punct de reper, care este măsura standard a vorbitorului, implicând și o măsură standard a momentului, a epocii” (Pană Dindelegan, 1992: 87).

1.2.2. În paginile GALR, sunt descrise adverbele cantitative, fiind încadrate în clasa celor circumstanțiale, întrucât *„indică circumstanțele desfășurării procesului exprimat de verb”* (GALR I, 2008: 595).

Autorii țin să precizeze că aceste adverbe (sau locuțiuni adverbiale)

„constituie o clasă cu un inventar destul de restrâns, ai cărei termeni sunt însă foarte frecvent întrebuințați: mult, puțin destul, suficient, enorm, cât, oricât [...], cu toptanul” (GALR I, 2008: 596)

și că acest tip special de circumstanțial

„exprimă o evaluare cantitativă, o cuantificare, în termeni globali și relativi sau prin raportare la unități de măsură. Apariția sa frecventă în grupul adjectival și în cel adverbial este normală, tocmai pentru că adjectivul și adverbul exprimă adesea noțiuni gradabile și cuantificabile. [...] Apariția în relație cu grupul verbal depinde de semantica verbului centru.” (GALR II, 2008: 544).

1.2.3. Pornind de la ideile vehiculate de Gabriela Pană Dindelegan (1992: 87), Silvia Krieb-Stoian discută pe marginea aproximării cantitative nonnumerice mari din limba română, realizând, totodată, și o tipologie a exprimării acesteia, concluzia fiind că,

„dincolo de mijloacele gramaticalizate, [există] un număr mult mai mare de expresii ale cantității mari, de cele mai multe ori neînregistrate în dicționare. Sensul acestora este dependent de context și de percepția vorbitorului (ceea ce pentru X poate însemna foarte mult, pentru Y poate însemna puțin). De asemenea, cele mai multe

dintre acestea sunt specifice limbii vorbite, registrului informal și au la bază figuri de stil.” (Krieb-Stoian, 2009: 141).

1.2.4. La puțin timp, aceeași autoare publică un studiu monografic, în ale cărui pagini descrie mijloacele lingvistice de realizare a aproximării în limba română, cunoscută și sub denumirea de „ambiguitate” sau „vag”. Aproximarea trebuie înțeleasă „ca o categorie lingvistică (termenul în sine este ambiguu), ale cărei efecte se simt în plan pragmatic” (Krieb-Stoian, 2011: 26) și are o tipologie complexă: aproximare propriu-zisă, aproximare obținută prin nedeterminare, aproximare graduală (intensitatea) și aproximare epistemică (modalizarea).

Dintre acestea, interesează discuțiile de față cea de-a doua, în care este încadrată și aproximarea cantitativă nonnumerică:

„spre deosebire de aproximarea cantitativ numerică, cuantificarea relativă sau cantitatea nedeterminată nu se subordonează sistemului aritmetic, deoarece receptorului nu i se dă o indicație numerică, ci i se comunică doar că este vorba de o cantitate mare/mică sau moderată, relativă la percepția vorbitorilor pe care aceștia o pot împărtăși sau nu.” (Krieb-Stoian, 2011: 74).

1.2.5. Într-unul dintre capitolele dedicate aproximării, Silvia Krieb-Stoian discută cantitatea mare al cărei termen standard este *mult*, însă ține să precizeze că, în limba română, sunt însemnați/însemnate termenii/expresiile „cu ajutorul cărora se redă cantitatea mare” (Krieb-Stoian, 2011: 74), printre acestea numărându-se și tiparul locuțional *cu + substantiv sg./pl.* (*cu ghiotura, cu nemiluita, cu duiumul, cu carul, cu toptanul, cu zecile/sutele/miile, cu tonele*), care intră în relație directă fie cu un nominal

„ce exprimă domeniul cuantificat (*scumpiri cu toptanul*), fie în grupul verbal, relația stabilindu-se indirect, cu un nominal neexprimat: *cumpără cu toptanul = cumpără marfă cu toptanul* (‘cumpără multe produse’). Locuțiunile apar întotdeauna în postpunere față de substantiv/verb (**cu ghiotura bani, *cu tonele am*) și elementele componente sunt nedisociabile” (Krieb-Stoian, 2011: 98).

1.2.6. Aceleași idei se găsesc și într-un studiu anterior al autoarei în care este investigată exprimarea cantității mari în situațiile în care expresiile cantitative au valoare adjectivală (mai cu seamă), când însoțesc un substantiv, dar și adverbială în cadrul unui grup verbal [verb + locuțiune adverbială] (Krieb-Stoian, 2009: 140).

2. Aproximarea cantitativă nonnumerică la nivel dialectal: harta 1485

2.1. După acest excurs preliminar, în bună măsură teoretic, dar absolut necesar, ne îndreptăm atenția înspre subiectul pe care ne-am propus să-l tratăm, respectiv aproximarea cantitativă nonnumerică, așa cum se prezintă această într-una dintre hărțile ALR, aspect care completează interpretările anterioare, diacronică (Krieb-Stoian, 2010: 83-92) și sincronică (Krieb-Stoian, 2009: 133-142; Krieb-Stoian, 2011: 73-117).

2.2. Dintru început, se poate observa că harta 1485 este eterogenă, conține numeroase locuțiuni adverbiale pentru exprimarea cantității la nivel diatopic. Pentru obiectivitate, am recuperat din Arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca și materialul dialectal aferent întrebării adresate și rămas necartografiat (MN) din rațiuni de ordin politic (localități care au fost puncte de anchetă cu populație românească, dar care nu mai aparțineau României). Din motive redacționale și analitice, am literalizat pe cât posibil răspunsurile la întrebarea din chestionar.

2.3. Inventarul adverbial cartografiat și necartografiat este diversificat și-l vom prezenta în rândurile de mai jos:

2.3.1. În ceea ce privește, unitățile frazeologice primite ca răspuns la întrebarea adresată, acestea au fost: *într-un rupt*: pct. 353/Bârsana; *cu răcașu*: pct. 334/Moftinul Mic; *cu grămada*: pct. 53/Pecica, pct. 102/Feneș, pct. 105/Dobra, pct. 219/Prundu Bârgăului, pct. 334+/Moftinul Mic, pct. 365/Ciocănești, pct. 316/Sânnicolaul Român, pct. 478MN/Căușanii Vechi. Tighina – R. Moldova; *cu ridicata*: pct. 172/Arpașul de Jos, pct. 235/Voiniceni, pct. 349/Groși, pct. 362/Borșa, pct. 372/Baiul Mare, pct. 284/Sânmihaiul Almașului, pct. 876/Balș, pct. 872/Măceșul de Jos, pct. 899/Zimnicea, pct. 605/Furcenii Vechi, pct. 219+/Prundu Bârgăului; *cu de ridicata*: pct. 520/Larga – Movileni; *cu șuma*: pct. 279/Bocșa – Borla; *în mare*: pct. 260/Beclean; *cu ruptu*: pct. 27/Glimboca, pct. 64/Îneu, pct. 76/Chizătău – Belinț, pct. 95/Gârda de Sus, pct. 141/Micăsasa, pct. 143+/Richișul, pct. 178/, pct. 310/Roși, pct. 250/Petrestii de Jos; *cu rupta*: pct. 833/Petrila; *giutură*: pct. 29/Secășeni, *dutura* pct. 37/Gad – Rudna; *cu ghiotura*: pct. 791/Negreni, pct. 928/Ghimpați – Crovu; *cu totu(l)*: pct. 2/Pecenișca – Băile Herculane, pct. 157/Vânători, pct. 182/Cernatu, pct.

886/Isbicieni, pct. 682/Somova, pct. 431MN+/Recea – R. Moldova; *cu toata*: pct. 130/Poiana Sibiului; *cu ciumau*: pct. 325/Voivozi – Șilindru; *cu tovara*: pct. 36/Ghilad; *cu toptanu*: pct. 705/Piua Petrii, pct. 987/Topraisar, pct. 958MN/Turtucaia – R. Bulgaria; variantă: *cu toftanu*: pct. 812/Grădiștea, pct. 836/Peștișani, pct. 848/Strehaia; *după ochi*: pct. 791+/Negreni, *la toptan*: pct. 876+/Balș; *la ochi*: pct. 876+/Balș; *chior pazar* ‘târg orb’: pct. 987+/Topraisar; *cu hurta*: pct. 219/Prundu Bârgăului, pct. 574Mihăileni/, pct. 228+/Toplița, pct. 386+/Marginea, pct. 514/Copcenii – Ciortești, pct. 537/Mircești, pct. 682+/Somova, pct. 399MN/Boian.Cernăuți – R. Ucraina, pct. 403MN/Onițcani – R. Moldova, pct. 666MN/Tuzla.Cetatea Albă – R. Moldova, pct. 646MN/Borceag – R. Moldova, pct. 455MN/Saharna – R. Moldova, pct. 431MN/Recea – R. Moldova, pct. 405MN/Trebisăuți – R. Moldova, pct. 463MN/Onițcani – R. Moldova, variantă *cu vârtă*: pct. 531/Călugăra Mare – Călugăra; *la hurtă*: pct. 414/Cristești, pct. 551/Pipirig; *în hurtă*: pct. 386/Marginea; *în bloc totu*: pct. 605/Furcenii Vechi – Furceni; *în angro*: pct. 228+/Toplița.

2.3.2. În dialectele sud-dunărene: *na uoco* ‘după ochi’ pct. 02/Seiane, *tuptane*, *gotura* pct. 010/Peștera, meglenoromână – pct. 012/Liumnița. Menționăm că au fost și unele localități în care nu s-a primit răspuns la întrebarea adresată (pct. 47/Vălceni, pct. 245/Dipșa – Iuda, pct. 287/Bicălatu – Huedin, pct. 769/Ștefănești și pct. 723/Căzănești).¹

2.3.3. Unele răspunsuri primite au fost date în alte limbi (situația se explică prin întrebuintarea în viața cotidiană a unui alt idiom decât româna în cadrul unei comunități date): *duturum* pct. 48/Beșenova Veche, *dutorum* pct. 25/Carașova, *tuptan ili* ‘sau’ *istialu* pct. 991/Tuzla, *ivărhăift* pct. 143/Richișul, *élottom mind* pct. 575/Lunca de Sus, *na hurt* prodau ‘a vândut cu toptanul’ pct. 366/Brodina, *(bez) da tégliș*, *(bez) da mériș* ‘fără să cântărești, fără să măsoari’ pct. 991+²/Tuzla.

¹ Pentru alte detalii complementare, privitoare la punctele de anchetă, a se vedea comentariile de la *Numele oficial al localităților anchetate* din ALR.Serie nouă, vol. I (harta 1).

² Cu + am marcat punctele de anchetă unde s-au primit două sau mai multe răspunsuri.

3. Interpretarea datelor

3.1. Se poate observa că harta 1485 (a se vedea *Anexa*) este destul de eterogenă în comparație cu alte hărți similare, ilustrând, totodată, bogăția sinonimică ce caracterizează limba română și, implicit, graiurile românești.

3.2. Au fost și unele cazuri în care s-au oferit ca răspuns perechi sau serii sinonimice notate ca atare de către anchetatori direct pe hartă sau la informațiile complementare ale acesteia și de care am ținut cont în inventarierea și analizarea materialului dialectal (marcate *supra* cu +): *cu răcașu*, *cu grămada* – pct. 334/Moftinul Mic; *cu grămada*, *cu hurta*, *cu ridicata* – pct. 219/Prundu Bârgăului; *ivărhăift*, *cu ruptu* – pct. 143/Richișul; *cu hurta*, *cu totu* – pct. 431MN/Recea – R. Moldova; *cu ghiotura*, *după ochi* – pct. 791/Negreni; *cu ridicata*, *la toptan* = (*așa*) *la ochi* – pct. 876/Balș; *tuptan* ili ‘sau’ *istialu*, (*bez*) *da tégliș*, (*bez*) *da mériș* ‘fără să cântărești, fără să măsoari’ – pct. 991/Tuzla, *cu toptanu*, *chior pazar* ‘târg orb’ – pct. 987/Topraisar; *în angro*, *cu hurta* – pct. 228/Toplița; *în hurtă*, *cu hurta* – pct. 386/Marginea; *cu totul* sau *cu hurta* – pct. 682/Somova; *cu caru*, *cu coșu*, *toate câte le-o avut* – pct. 346/Negrești; *cu totu*, *ie precupită de negustor* – pct. 886/Isbiceni.

3.3. În ceea ce privește repartiția subdialectală a unităților frazeologice cantitative nonnumerice, am putut constata că cele care au în structura lor o prepoziție (mai rar două) și o bază constitutivă latinească (sau de origine latină) caracterizează, cu puține excepții, graiurile din Maramureș, din Crișana, din Banat (nord) și din Transilvania (*într-un rupt/cu ruptu*, *cu (de) ridicata*, *în mare*, *cu totu(l)/cu toata*, *cu caru*, *la ochi*, *după ochi*), iar cele care au elemente de origine slavă sunt atestate în unele graiuri transilvănene și moldovenești (rareori bănățene): (*cu*) *grămada* < sl. *gramada*, (*cu*) *tovara* ‘sarcină, povară’ < scr. *tovar*, (*cu/în/la*) *hurta/vârta* < rut. *hurt/vhurt* ‘împreună, grămadă’ (DLR, s.v.).

3.3.1. În Crișana, în urma contactului lingvistic româno-maghiar, au fost integrate în structura locuțiunilor *cu răcașu*, *cu ciumau*, *cu șuma* elemente lexicale maghiare cu înțeles asemănător (*răcaș* < magh. *rakás* ‘grămadă’, *ciumau* ‘legătură, balot, grămadă’ < magh. *csomó*, *șumă* < magh. *summa* ‘mult, grămadă’).

3.3.2. În schimb, locuțiunile din graiurile bănățene de sud, cele oltenești ori munteneste au baze locuționale preponderent turcești: (*cu*)

toptanu/(cu) toftanu, (la) toptan < turc. *toptan*, *(cu) ghiotura* < turc. *götürü*). Elementele neologice sunt sporadice, iar răspunsurile primite în momentul derulării anchetelor de teren sugerează că neologismele nu pătrunseseră în multe dintre graiurile dacoromâne (*în bloc totu, în angro*).

3.3.3. În ceea ce privește selectarea prepozițiilor, dominantă rămâne prep. *cu*, particularitate care sugerează constituirea unui tipar locuțional cantitativ nonnumeric (*cu* + substantiv sg./pl.), anticipat și de Silvia Krieb-Stoian (2011: 97), dar care poate avea și alte baze (participiu, adjectiv-adverb, pronume nehotărât): *cu răcașu, cu grămada, cu ridicata, cu șuma, cu ciumau, cu ruptu, cu ghiotura, cu totu, cu toata, cu tovara, cu toptanu, cu hurta*.

3.3.4. În perspectivă statistică, situația este următoarea: puncte de anchetă unde nu s-a primit răspuns (5), localități în care s-a răspuns în limba unei minorități (7), *cu hurta* (17 ocurențe), *cu ridicata* (11), *cu grămada* (9), *cu ruptu* (9), *cu totu(l)* (6), *cu toptanu* (6), *la hurtă* (2), *cu ghiotura* (2), *într-un rupt* (1), *cu răcașu* (1), *cu de ridicata* (1), *cu șuma* (1), *în mare* (1), *giutura* (1), *cu toata* (1), *cu ciumau* (1), *cu tovara* (1), *după ochi* (1), *chior Pazar* (1), *în bloc totu* (1), *în angro* (1), *cu rupta* (1), *în hurtă* (1).

3.4. Tiparul locuțional prototipic precizat (*cu* +) poate fi ilustrat și întregit și cu alte unități frazeologice semantic înrudite, reperate la nivel dialectal și în limba populară: *cu grosul* (DFLR, s.v.), *din gros* (DFLR, s.v.), *cu carul* (DFLR, s.v.), *cu coșul* (DFLR, s.v.), *cu lopata* (DFLR, s.v.), *cu nemiluia* (DFLR, s.v.), *cu nenumărata* (DFLR, s.v.), *cu poala* (DFLR, s.v.), *cu pumnul/cu pumnii* (DFLR, s.v.), *cu ruptoare* (DFLR, s.v.), *cu rupta* (DFLR, s.v.), *cu sacul* (DFLR, s.v.), *cu tălaba* (DFLR, s.v.).

În rest, celelalte prepoziții nu sunt foarte bine reprezentate, iar aglomerarea prepozițională este rară: *cu de ridicata, în angro* (prepoziție superfluă, pleonastică).

3.5. La rândul nostru, am derulat o anchetă în Banat (loc. Voislova – CS), bazându-ne pe un chestionar în care a fost integrată întrebarea *Cum spuneți cu grămada aici în sat ?* (nr. 21)³ Răspunsurile au fost diversificate: *cu porșorul, cu cotărița, cu duiumul, cu sacul, cu porșorul, nenumărat, fără socoată, cu nemiluia, căcălău*.

³ Anchetă întreprinsă în cadrul proiectului *The Third Way: prepositional adverbials from Latin to Romance* (2018-2022), ORD Granted – Austria/Karl-Franzens-Universität, Graz/Institut für Romanistik (Austria), Director de proiect: Prof. univ. dr. Martin Hummel.

3.6. În perspectivă dialectală, pot fi întrevăzute mai multe arii, unde dominant rămâne un anumit tip: în nord-est și în est, *cu hurta*, în Crișana de nord și în graiurile nordice transilvănene, *cu ridicata*, în Crișana de sud și Banatul de nord, *cu ruptu*, iar în graiurile bănățene de sud, oltenești ori muntenești, *cu toptanu* și *cu ghiotura*.

Concluzii

Asemenea analize detaliate ca cea pe care am întreprins-o ne ajută să înțelegem mult mai bine dinamica internă a limbii la nivel dialectal, precum și să observăm constituirea unor tipare locuționale, cu oscilațiile firești de stabilizare.

Și de această dată, am putut remarca că, pe de o parte, graiurile sunt conservatoare, iar, pe de altă parte, inovatoare, această ultimă particularitate trebuind să fie pusă pe seama împrumuturilor stratice ori adstratice care au îmbogățit vocabularul românesc de-a lungul veacurilor, în urma unui contact lingvistic susținut.

Bibliografie

ALR.*Serie nouă* = Emil Petrovici (coord.), 1956-1966, *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, partea II, vol. I (A. *Agricultură*; B. *Morărit*; C. *Grădinărit*; D. *Pomărit*; E. *Viticultură*; C. *Cânepa*) – vol. V (A. *Fire, caracter, sentimente*; B. *Petreceri, distracții*; C. *Muzică*; D. *Jocuri de copii*; E. *Salutul*; F. *Varia*; G. *Nume de persoană*; H. *Superstiții*), București: Editura Academiei Române.

Chest.AL.R II = Emil Petrovici, 1988, *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, editat de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza și S. Vlad, coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca: Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară.

CHIRCU, Adrian, 2008, *L'adverbe dans les langues romanes. Études étymologique, lexicale et morphologique (français, roumain, italien, espagnol, portugais, catalan, provençal)*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

CHIRCU-BUFTEA, Adrian, 2011, *Dinamica adverbului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

DFLR = Mile Tomici, 2009, *Dicționar frazeologic al limbii române*, București: Editura Saeculum Vizual.

DLR = Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Monica Busuioc (coord.), 2010[1913-2010], *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, vol. VI. (F – I/Î), București: Editura Academiei Române.

GALR = Valeria Guțu Romalo (coord.), 2008[2005], *Gramatica limbii române*, vol. I. (Cuvântul) – vol. II. (Enunțul), tiraj nou, revizuit, București: Editura Academiei Române.

KRIEB-STOIAN, Silvia, 2011, *Mijloace lingvistice de realizare a aproximării în limba română*, București: Editura Universității din București.

KRIEB-STOIAN, Silvia, 2010, „Observații asupra mijloacelor lingvistice de exprimare a aproximării cantitative în limba română veche”, in: Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (eds), *Limba română: controverse, delimitări noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română, București, 4-5 decembrie 2009*, vol. I. (Gramatică. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române și filologie), București: Editura Universității din București, pp. 83-92.

KRIEB-STOIAN, Silvia, 2009, „Aproximarea cantitativă nonnumerică. Expresii ale cantității mari în limba română”, in: Rodica Zafiu, Gabriela Stoica, Mihaela N. Constantinescu (eds), *Limba română: teme actuale. Actele celui de-al 8-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 5-6 decembrie 2008)*, București: Editura Universității din București, pp. 133-142.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1992, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, forme verbale nepersonale)*, București: Tipografia Universității din București.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

(VÍND) CU TOPTANUL

[R45C]

- [illegible]

PROCESUL DE GRAMATICALIZARE A PREZUMPTIVULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN PERSPECTIVA „CONSTRUCTION GRAMMAR”-ULUI

Eimi KAWASE

Universitatea Tokyo, Komaba,
Școala Doctorală de Arte și Științe,
Departamentul de Lingvistică și Științe Informaționale
eimisbt@gmail.com

Rezumat:

Acest studiu își propune să demonstreze procesul de gramaticalizare în limba română prin aplicarea grilei de analiză a *Construction Grammar*-ului. Limba română are două forme de prezumtiv: una este *va fi cântând (o fi cântând)*, alta este *o cânta*. Prima formă, *va fi cântând (o fi cântâd)*, există din secolul al XVI-lea; pe vremea aceea, exprima numai timpul viitor. Dar din următorul secol a devenit forma exclusivă pentru prezumtiv. Cealaltă formă, *o cânta*, a apărut în secolul al XVII-lea, la început fiind folosită numai pentru timpul viitor, iar apoi, până astăzi, are și funcția de prezumtiv în prezent. Cu alte cuvinte, limba română a trecut de două ori prin procesul de gramaticalizare de la viitor la prezumtiv. În acest studiu, noi examinăm, utilizând *Taxonomic network*-ul lui Diessel (2019), precum și *Construction Network*, schimbările care se produc în procesul de gramaticalizare dinspre formele viitorului spre prezumtiv.

Cuvinte-cheie:

Prezumtiv, limba română, Construction Grammar, Taxonomic network, Construction Network.

1. Introducere

Limba română are patru forme de viitor și trei forme de prezumtiv. În diacronie, în conformitate cu gradul de afereză a consoanelor inițiale ale auxiliarului (1sg. *voi* > *oi* > *o*), și prin raportare la formele verbului care urmează auxiliarul (infinitiv sau conjunctiv), s-a produs această varietate a viitorului, în care se află originea prezumtivului. Acest studiu își propune să analizeze procesul de gramaticalizare al prezumtivului în cadrul conceptului de „Construction Grammar”, mai ales „Taxonomic network”,

modelul propus de Diessel (2019). Aplicând conceptele de „attraction” (De Smet *et al.*, 2018) și „contamination” (Pijpops & Van de Velde, 2016), considerăm că dezvoltarea semantică de la viitor la prezumptiv este rezultatul interacțiunii dintre aceste forme.

2. Taxonomic network

După Diessel (2019), „Taxonomic network” reprezintă raportul dintre forme sau construcții gramaticale, în funcție de nivelul lor de abstracție gramaticală. Exemplul lui Diessel (2019) (fig. 1) arată raportul dintre două construcții: posesiv și genitiv în engleză. Construcțiile sunt divizate în trei nivele diferite: cel abstract, cel intermediar și cel concret. Primul nivel, cel abstract, se referă la valoarea semantică. În acest exemplu, valoarea semantică este raportul posesiv dintre două lucruri []_{N/PRO} []_N. Al doilea, cel intermediar, este văzut ca o funcție pentru enunțurile actualizate și este numit, conform lui Diessel (2019), „schemă de construcție”. În memoria unei persoane nu se păstrează toate expresiile lingvistice în forma în care sunt vorbite efectiv, ci schema fiecărei expresii este cea care se reține în memoria sa. Astfel, edificarea schemei de construcție ne permite să înțelegem cum se dezvolt semnificația unei expresii la nivel cognitiv. În figura 1 se află două modele de schemă de tipul adjectival PRO []_N și cel genitiv []_N 's []_N. Ultimul, cel concret, exprimă fiecare formă actualizată, *my love*, *your turn*, *girl's day*, *boy's club* etc.

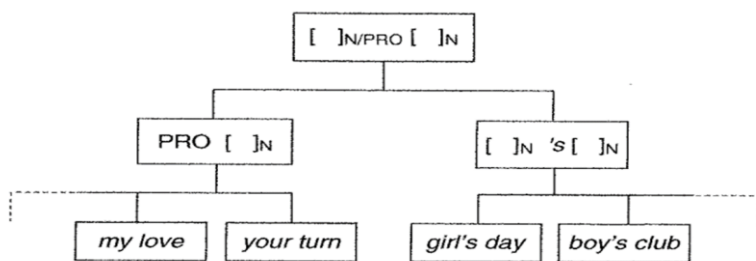

Fig.1: „Taxonomic network”-ul construcțiilor posesive și genitive în engleză.
(Diessel, 2019: 16)

3. Procesul de gramaticalizare a prezumptivului

Procesul de gramaticalizare a viitorului și a prezumptivului din secolul al XVI-lea până în secolul al XX-lea este explicat clar de Iliescu

(2000), în cadrul parametrilor de gramaticalizare propuși de Lehman (1985)⁴. Iliescu observă că, luând în considerare semantica lexicală a verbului *a vrea* ca deontic⁵, s-au dezvoltat ambele funcții, cea de viitor și cea de prezumptiv, din aceleași forme care au auxiliarul derivat din acest verb. Din secolul al XVI-lea până în secolul al XX-lea s-au produs trei dezvoltări:

1) afereza consoanelor inițiale ale auxiliarului derivat din verbul *a vrea* (1sg. *voi* > *oi* > *o*);

2) extinderea formei de conjunctiv în locul infinitivului, prin contactul cu limbile balcanice;

3) a apărut modul epistemic, adică prezumptiv, din convertirea logicosemantică a viitorului.

Pe baza procesului de gramaticalizare cercetat de Iliescu (2000), vom examina relația dintre formele din fiecare perioadă, demonstrând că ele se încadrează în ceea ce Diessel (2019) numește „Taxonomic network”.

Studiind textele românești din secolul al XVI-lea, putem observa că existau patru forme de viitor: *voi cânta*, *voi să cânt*, *voi fi cântând*, *am a cânta*. Forma *voi cânta* era cel mai frecvent folosită și este păstrat și astăzi ca viitor standard. Forma *voi să cânt*, mai puțin întâlnit, prezintă ambiguitate între două funcții semantice; viitor sau volitiv (putând fi folosit pentru *vreau să cânt*, din limba modernă)⁶. Forma *voi fi cântând* a evoluat cu timpul din forma de viitor în forma folosită exclusiv pentru prezumptivul de astăzi. În secolul al XVI-lea, această formă funcționa numai ca timp viitor, iar la următoarea perioadă a început să se dezvolte din viitor la prezumptiv. Și forma *am a cânta* funcționa ca viitor cu nuanța de deontic, precum forma de astăzi *am să cânt*.

Figura următoare ilustrează raportul dintre aceste patru forme de viitor în cadrul grilei „Taxonomic network”. Valoarea semantică, nivelul abstract, este „viitor” sau „deontic”. Schemele de construcție, adică nivelul intermediar, consistă din auxiliar și verb lexical.

⁴ Acest articol nu este disponibil. În locul acestuia, am consultat Lehman (2015) și Heiko (2016).

⁵ Sunt alte argumente. După semantica lexicală a acestui verb, forma respectivă este considerată ca volitiv de Bybee (2015), Zafiu (2013) și Kuteva *et al.* (2019).

⁶ Dinică (2017) explică același lucru.

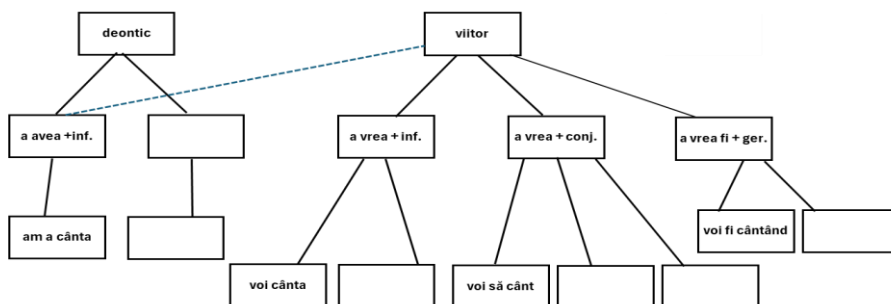

Fig. 2: „Taxonomic network”-ul de viitor din secolul al XVI-lea.

În secolul al XVII-lea, formele *voi cânta* și *voi să cânt* au suferit afereza consoanelor inițiale ale auxiliarului, ceea ce a creat formele *oi cânta* și *oi să cânt*. Infinitivul formei *am a cânta* a început să fie înlocuit prin conjunctiv, producând forma *am să cânt*. Forma *voi fi cântând* deja căpătase valoarea de prezumptiv. Așadar, „Taxonomic network”-ul acestui secol arată destul de diferit de cel precedent. În mod special, schema de construcție [*a vrea + fi + gerunziu*] nu mai are legătură cu valoarea semantică de „viitor”, ci este legată de noul „prezumptiv”.

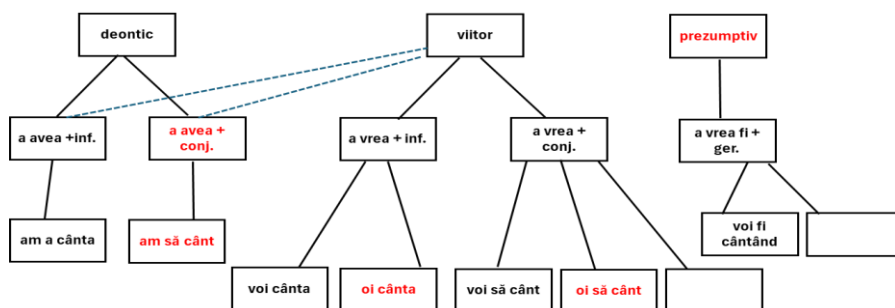

Fig. 3: „Taxonomic network”-ul de viitor și prezumptiv din secolul al XVII-lea.

Secolul al XVIII-lea și al XIX-lea marchează epoca în care varietatea formelor cu auxiliarul provenit din verbul *a vrea* a fost cea mai bogată, datorită eliziunii vocalei finale auxiliarului. A apărut forma *o să cânt* din *oi să cânt*, *oi fi cântând* din *voi fi cântând*, îmbogățind astfel varietatea formelor de prezumptiv. În timp ce *oi fi cântând* este a doua formă de prezumptiv după *voi fi cântând*, valoarea epistemică, prezumptivul, cu alte cuvinte, a fost adăugată și la forma *oi cânta*. Pe lângă

aceste dezvoltări, prin răspândirea conjunctivului, forma *am a cânta*, care avea prepoziția *a* urmată de infinitiv, a dispărut. Alte forme de viitor, precum *voi să cânt* și *oi să cânt*, au devenit arhaice, fiind considerate neliterare în comparație cu *voi cânta*, forma literară. Astfel, „Taxonomic network” din această vreme poate fi reprezentată prin figura 4 de mai jos. Diferența principală față de secolul precedent este că forma de viitor *oi cânta* începe să acopere legătura nu numai cu valoarea semantică de „viitor”, ci și cu cea de „prezumptiv”.

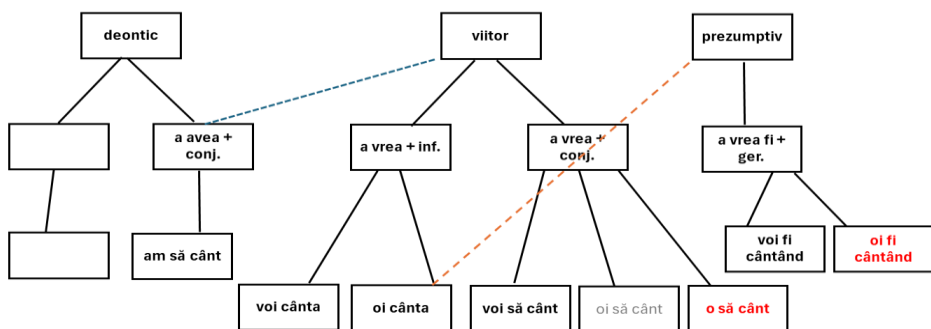

Fig. 4: „Taxonomic network”-ul de viitor și prezumptiv din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

În secolul al XX-lea, au dispărut formele de viitor *voi să cânt* și *oi să cânt*, păstrându-se numai forma la persoana a treia, plural *or să cânte*. Astfel, sistemul de viitor și prezumptiv în limba română ajunge la forma din limba modernă: patru forme de viitor; *voi cânta*, *oi cânta*, *o să cânt*, *am să cânt* și trei forme de prezumptiv; *voi fi cântând*, *oi fi cântând*, *oi cânta*.

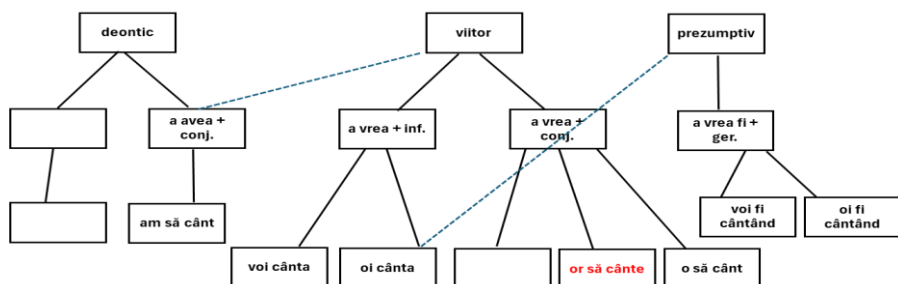

Fig. 5: „Taxonomic network”-ul de viitor și prezumptiv din secolul al XX-lea.

Cu privire la „Taxonomic network”, putem observa că, diacronic, procesul de gramaticalizare a prezumptivului din forma de viitor a cunoscut

două mari schimbări, dar a avut loc la nivele de abstracție gramaticală diferite. În prima dezvoltare, din secolul al XVII-lea, când *voi fi cântând* a devenit o formă exclusivă pentru prezumtiv, schimbarea se produce la nivelul abstract, iar valoarea semantică a trecut de la „viitor” la „prezumtiv”. Din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, presupunem că prin contaminarea cu formele precedente de prezumtiv *voi fi cântând* sau *oi fi cântând*, forma *oi cânta* a obținut valoarea de prezumtiv, transformând schema de construcție. Așadar, schimbarea se produce la nivelul intermediar, nivelul schemei de construcție.

În figura 4 și 5 am trasat direct prin linie punctată legătura de la forma *oi cânta* la valoarea „prezumtiv”. Cu toate acestea, trebuie să punem o schemă de construcție între ele, deoarece este o schemă care se păstrează în memoria cognitivă a unei persoane și edificarea schemei de construcție ne permite să descoperim cum se dezvoltă semnificația unei expresii la nivel cognitiv. Vom considera, în final, care schemă se poate construi pentru forma *oi cânta* cu valoarea de prezumtiv, examinând mecanismul acestei dezvoltări ca o consecință a influenței altor forme de prezumtiv.

4. Derivarea prezumtivului

De Smet *et al.* (2018) propun termenii „differentiation” și „attraction” în dezvoltarea gramaticală. „Differentiation” exprimă ideea că între multe forme funcțional analoge, apare concurența, pentru a evita redundanța, și astfel fiecare formă obține funcții distincte. Prin evoluția diacronică din limba română, formele de viitor se află într-o situație de redundanță, iar forma *oi cânta*, căpătând valoarea de prezumtiv, trece printr-un proces de „differentiation”. Figura 6 reprezintă „differentiation” între formele de viitor *oi cânta* și *oi să cânt*. „E” înseamnă epistemic, adică prezumtiv.

Fig. 6: „Differentiation” între *oi cânta* și *oi să cânt*
(De Smet *et al.*, 2018: 198, modificat de autor)

Conceptul de „attraction” explică același fenomen, dar dintr-un punct de vedere opus. În „attraction”, formele funcțional similare, sub influența analogiei, tind să se asemene și mai mult una cu alta. De Smet *et al.* (2018) afirmă că „differentiation” este mai degrabă un fenomen rezultat din „attraction”⁷. Așadar, când apare „differentiation” între forma A și B, aceasta este consecința „atracției” în care forma A a ajuns să se asemene funcțional cu forma C. Explicația prin „attraction” pentru dezvoltarea gramaticală poate răspunde la următoarea întrebare: de ce multe forme lingvistice funcțional asemănătoare, ca formele de viitor din limba română, coexistă în aceeași limbă? Deci, înainte să obțină noua valoare de „prezumptiv”, forma de viitor *oi cânta*, a fost influențată de „attraction” cu alte forme funcțional analoge, care au deja valoarea de prezumptiv: *voi fi cântând*, și în special *oi fi cântând*.

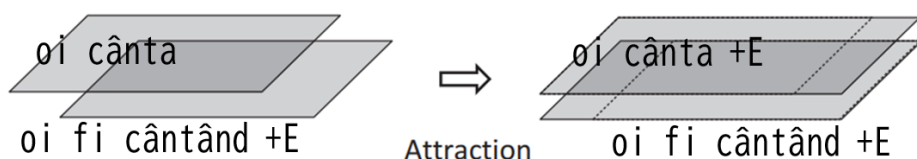

Fig. 7: „Attraction” între *oi cânta* și *oi fi cântând*
(De Smet *et al.*, 2018: 264, modificat de autor).

În continuare, vom examina mai în profunzime cum funcția formei *oi cânta* s-a putut apropia de cea de *oi fi cântând*. Un asemenea fenomen s-ar putea explica și prin „construction contamination” (Pijpops *et al.*, 2016). Pijpops și Van de Velde (2016) consideră că apropierea formale precum identitatea ordinii cuvintelor dintre anumite expresii poate provoca schimbarea unei construcții. Prin această explicație, se examinează afereza desinenței -s a adjectivelor genitive parțiale în olandeză, acelea care modifică un pronume nehotărât. Astfel de adjective construiesc fraza [pronume nehotărât **adj.**] V.), iar adverbele se întâlnesc foarte des în aceeași ordine a cuvintelor [pronume nehotărât] **adv.** V.). În ceea ce privește construcția, deși aceste două expresii sunt diferite, există apropierea formale. Acestea au dus la noua interpretare a construcțiilor cu adjectivalul. Între formele *oi cânta* și *oi fi cântând*, putem observa totodată o apropiere

⁷ De Smet *et al.*, 2018, p. 223.

formală, mai ales când verbul *a fi* este conjugat: **oi fi** + atribut, **oi fi fiind**. Cu toate că în prezentul studiu nu am reușit să confirmăm frecvența acestei forme gramaticale în texte,⁸ putem estima că forma *oi cânta* cu verbul *a fi* precum *O fi poștașul* (Popescu, 2015: 59) era curent folosită în secolul al XIII-lea și al XIX-lea. Astfel de expresie are schema de construcție [a vrea_{aux.} + inf. + STATE]. Așadar, propunem următoarea explicație pentru dobândirea valorii prezumtive a formei *oi cânta*: datorită situației arătate mai sus, construcția formei *oi fi cântând* a fost reinterpretată ca similară cu [a vrea_{aux.} + inf. + STATE] de la [[a vrea + fi]_{aux.} + ger.], și construcția [a vrea_{aux.} + inf.] a devenit o marcă de prezumtiv. În concluzie, putem considera [a vrea + fi] ca noua schemă de construcție pentru formele prezumtive după secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

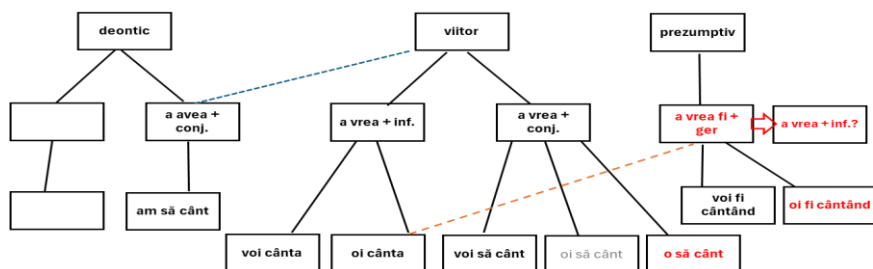

Fig. 8: Dezvoltarea schemei de construcție a prezumtivului

Această schemă este însă contestabilă și necesită o analiză suplimentară, deoarece este similară cu schema de construcție a formei de viitor *voi cânta*, care are numai valoare de viitor, în timp ce forma *oi cânta* exprimă atât timpul viitor, cât și modul prezumtiv, în funcție de contextul în care este folosită. Pentru a clarifica procesul de gramaticalizare a prezumtivului de la viitor, trebuie să ținem seama, pe lângă elementele gramaticale, de alte elemente extralingvistice precum evidențialitatea.

Concluzie

Referitor la „Construction grammar”, mai ales la „Taxonomic network” (Diessel, 2019), putem să tragem concluzia că procesul de

⁸ Acesta va fi obiectul unui studiu ulterior, pentru care este necesar accesul la surse originale, adică la manuscrise, pe cât posibil.

gramaticalizare a prezumtivului de la viitor a trecut de două ori prin diacronie, dar s-a desfășurat pe două niveluri diferite de abstractizare gramaticală: primul, la nivelul semantico-gramatical; ultimul, la schema de construcție. Cu toate acestea, este dificil să înțelegem sistemul lingvistic numai prin categoriile gramaticale, având în vedere că enunțurile sunt în mod necesar în strânsă legătură cu contexte complexe.

Bibliografie

BYBEE, J., 2015, *Language change*, New York: Cambridge University Press.

DIESSEL, H., 2019, „2 Grammar as a Network”, in: *The grammar network*, New York: Cambridge University Press, pp. 9-22.

DINICĂ, A., 2017, „Ipostaze morfologice ale formei *veri* în (daco)româna veche”, in: *Diacronia* 6 (30 septembrie), A86, pp. 1-6, <https://doi.org/10.17684/i6A86ro>.

FLEISCHMAN, S., 1982, *The future in thought and language. Diachronic evidence from Romance*, New York: Cambridge University Press.

HEIKO, N., 2016, „Bunpouka”, in: *Nihongo bunpoushi kenkyu* 3, Tokyo: Hitsuji shobou, pp. 241-254.

ILIESCU, M., 2000, „Gramaticalisation et modalité en roumain: futur déictique et épistémique” in: *Traiani Augusti vestigia pressa sequamur: studia lingvistica in honorem Lilianae Tasmowski*, Padua: Unipress, pp. 429-441.

KUTEVA, T.; HEINE, B.; HONG, B.; LONG, H.; NARROG, H.; RHEE, S., 2019, *World lexicon of grammaticalization*, New York: Cambridge University Press.

LEHMANN, C., 1985, „Grammaticalization: Syntactic Variation and Diachronic Change”, in: *Lingua e Stile*, 20, 3, pp. 303-318.

LEHMANN, C., 2015, *Thoughts on grammaticalization*, 3rd edition 2015, Berlin: Language Science Press.

MANEA, D., 2008, „Timpul”, in: *Gramatica limbii române*, București: Editura Academiei Române, pp. 394-448.

PIJPOPS, D.; VAN DE VELDE, F., 2016, „Constructional contamination: How does it work and how do we measure it?”, in: *Folia Linguistica*, 50(2), pp. 543-581.

POPESCU, M., 2015, „Le ‘futur épistémique inférentiel’ dans les langues romanes. Une approche contrastive (domaine : français-espagnol-italien-roumain)”, in: *Revue de Sémantique et Pragmatique*, 38, pp. 59-75, <https://doi.org/10.4000/rsp.853>.

SMET, H. D.; D’HOEDT, F.; FONTEYN, L.; GOETHEM, K. V., 2018, „The changing functions of competing forms: Attraction and differentiation”, in: *Cognitive Linguistics*, 29(2), pp. 197-234.

ZAFIU, R., 2013, „Mood, tens, and aspect”, in: *The grammar of Romanian*, Oxford : Oxford University Press.

POLITEȚEA ÎN DISCURSUL MILITAR DE APARAT – RIGOARE MILITARĂ SAU FENOMEN PRAGMATIC?

Liana MACOVEI

Universitatea „Ovidius” Constanța

liana.macovei@anmb.ro

Rezumat:

În această lucrare ne propunem să analizăm politețea în discursul militar de aparat din Marina Militară Română, pentru a descoperi ce tipuri de strategii de politețe sunt utilizate și care sunt implicațiile utilizării strategiilor de politețe alese. Vrem, totodată, să exemplificăm maniera în care rigorile sistemului militar determină alegerea unor anumite strategii de politețe. Astfel, reprezentanții Marinei Militare Române își adaptează limbajul și, implicit, strategiile de politețe la specificul ceremoniei militare și utilizează politețea pozitivă, politețea negativă și strategiile „bald on-record” și „off-record”, în proporții variate. Analiza noastră se va baza pe cele mai moderne abordări teoretice din domeniul politeții pragmatice, insistându-se asupra teoreticienilor care au avut contribuții esențiale la conturarea principalelor demonstrații, strategii și concepte de politețe (Brown și Levinson, Goffman, Lakoff sau Leech). Corpusul de texte este alcătuit din trei discursuri rostite în cadrul a trei ceremonii militare diferite, și anume: Ziua Marinei Române, Aniversarea a 127 de ani de la înființarea Comandamentului Flotei, precum și Ziua Porților Deschise în Portul Militar Constanța.

Cuvinte cheie:

Discurs militar, politețe, pragmatică, strategii de politețe, ceremonie militară, rigoare militară, structuri convenționale, maxime conversaționale, context.

1. Introducere

Discursul, ca orice altă formă de comunicare, este folosit pentru a transmite informații, participărilor la interacțiunea verbală revenindu-le sarcina de a descifra intențiile locutorului (Schiffin 1994: 386). Pe lângă caracterul informativ, prin discurs se transmit idei, credințe și sisteme de valori sau se consolidează imaginea publică a unei persoane sau a unei instituții. Aceste aspecte se aplică, în mod evident oricăror tipuri de discursuri, inclusiv celor selectate pentru demersul nostru și anume, discursurile din cadrul ceremoniilor din Marina Militară Română.

Comunicarea interpersonală nu are doar scopul de a transmite informații, ci și de a stabili relații pozitive și de a menține un echilibru social. Prin urmare, pentru a avea o imagine de ansamblu asupra a ceea ce se comunică, am ales să ne aplecăm asupra strategiilor de politețe folosite de locutori. Din perspectivă pragmatică, politețea este văzută ca proces de comunicare, fiind vizat comportamentul lingvistic al interlocutorilor. În ceea ce ne privește, în prezenta lucrare, vom adopta un model de analiză care, plecând de la teoriile fundamentale ale conceptului de „politețe” – teoria lui Brown și Levinson (1987), secondată de teoriile lui Lakoff (1972, 1973, 1977) și ale lui Leech (1983, 2014) –, va lua în considerare și contextul social în care sunt produse alocuțiunile. În cazul de față, avem de a face cu un cadru formal, protocolar, în care ceremoniile se desfășoară conform unor norme prestabilite. După cum afirmă Thomas (1995: 157), o analiză pertinentă a politeții trebuie să aibă în vedere și universul extralingvistic al relațiilor sociale. Ne referim aici la triada enunț – context – relație dintre colocutori, care ne ajută să înțelegem mai bine strategiile de politețe conexe.

2. Discursul militar

Pentru început, considerăm că se cuvine a explica sintagma „discurs de aparat”, care face trimitere la un concept vechi din retorica clasică, și anume, „discursul epideictic”. Acesta din urmă reprezintă una dintre cele trei forme ale discursului public al Antichității grecești, alături de discursul deliberativ și cel judiciar. Elocința epideictică este asociată fie cu retorica demonstrativă, practică în școlile de specialitate greco-romane, fie cu ceremoniile fastuoase, în care regăsim alocuțiuni elogiative, apologetice, ocazionale, funerare (la sărbători, la aniversări, la înscăunări, la înmormântări etc.), mai rar, ironice sau depreciative. În acest gen discursiv se invocă virtuți sau vicii care *„sunt scopurile pentru cel ce laudă și pentru cel care blamează”*, după cum afirma Aristotel (2004: 137). Prin sublinierea virtuților care stau la baza unei comunități, se cultivă, indirect, sentimentul de solidaritate și de apartenență la un grup social-profesional etc. Prin extensie, discursul militar, la fel ca cel deictic, aduce în prim plan ideea de apartenență la un sistem și îndeamnă auditoriul să conștientizeze valorile, trăsăturile definitorii ale armatei, precum și locul pe care aceasta îl ocupă în societate.

Privită din exterior, armata este un sistem închis, cu o organizare și o ierarhie specifice. În această instituție cu reguli, norme și regulamente stricte, politețea pare a fi o caracteristică intrinsecă, însă a fi politicos nu înseamnă numai a da onorul sau a folosi formulele de salut adecvate. Politețea se reflectă în selecțiile lingvistice ale locutorilor și în strategiile de politețe alese de aceștia.

Comunicarea în sistemul militar are „*scopul clar exprimat de a-i pregăti informațional și motivațional pe executanți pentru acțiune și pentru a-i conduce pe timpul acesteia.*” (Arădăvoaice, 1997: 3). În consecință, limbajul militar trebuie să fie cât mai concis, clar și precis, pentru a nu lăsa loc de interpretări. Se încearcă în acest fel evitarea situațiilor care pot da naștere unor neînțelegeri sau erori din care pot rezulta incidente care ar afecta integritatea umană sau însuși succesul unei misiuni. Rigorile sistemului militar se transpun astfel și în limbaj.

Însă, procesul de comunicare capătă valențe diferite în funcție de context și de participanți. Pe lângă caracterul său informativ, discursul militar servește și la a transmite idei, credințe și sisteme de valori sau la a consolida imaginea publică a armatei. În acest sens, Arădăvoaice (*Ibidem*, 4) afirmă:

„*Prin intermediul comunicării se urmărește și se realizează perpetuarea sistemului de valori propriu armatei: patriotismul, onoarea, demnitatea, curajul, spiritul de sacrificiu, camaraderia, întrajutorarea.*”

Prin mesajele transmise în cadrul ceremoniilor militare se încearcă formarea de noi convingeri și modificarea opiniilor care nu se aliniază exigențelor sistemului militar și, nu în ultimul rând, se promovează o imagine pozitivă a armatei.

Doctrina militară trebuie cunoscută și respectată de toți membrii sistemului, de aceea există regulamente în care sunt definite și descrise în detaliu organizarea și desfășurarea ceremoniilor militare. Spre exemplu, din „*Regulamentul onorurilor și ceremoniilor militare*” reiese că ceremonia militară consolidează și dezvoltă mândria apartenenței la Armata României. Art. 34 întărește importanța manifestărilor organizate cu ocazia sărbătorilor naționale, care reprezintă

„*un prilej important pentru cultivarea respectului față de înaintași, dezvoltarea sentimentelor patriotice, a demnității și*

mândriei ostășești, a spiritului de corp și a atașamentului față de valorile militare.”

Așadar, structura și limbajul folosit în discursurile din cadrul ceremoniilor trebuie să respecte prevederile regulamentelor militare și să sublinieze cu fiecare ocazie valorile care stau la baza Armatei României. Putem afirma că, în cazul cadrului ceremoniilor militare, tonul oficial, festiv, capătă accente de propagandă.

3. Politețea din perspectivă pragmatică

Fenomenele de politețe au suscitât interesul teoreticienilor din aria științelor sociale deoarece politețea este esențială pentru construirea și menținerea relațiilor sociale. Din punct de vedere pragmatic, politețea

„reprezintă o trăsătură a comportamentului comunicativ, desemnând un ansamblu de strategii lingvistice care facilitează instituirea, menținerea sau dezvoltarea relațiilor interpersonale” (Nagy, 2015: 278).

În lucrarea de față, ne vom îndrepta atenția asupra teoriilor elaborate de Lakoff (1972, 1973, 1977), Leech (1983, 2014) și de Brown și Levinson (1987), aceasta din urmă ocupând locul central în analiza noastră.

Lakoff (1973: 296-297) consideră că actul comunicativ are două funcții esențiale: de a transmite informații și de a stabili sau menține relații. Plecând de la aceste considerente, cercetătoarea formulează două reguli cu ajutorul cărora putem cataloga un enunț ca fiind politicos sau nepolitic: 1. „Fii clar!” și 2. „Fii politicos!” Prima regulă, bazată pe principiul conversației, formulat de Grice, poate fi considerată un îndreptar în comunicare, cu scopul de a produce enunțuri cât mai clare și de a evita eventuale confuzii. A doua regulă este guvernată de alte trei reguli de politețe: ale formalității, ezitării și egalității sau a prieteniei (Ionescu-Ruxăndoiu, 2003: 69). Prima regulă este corelată cu aspectele formale ale unei situații de comunicare și se aplică în cazul în care există o distanță între colocutori din cauza statutului lor social diferit. În această situație, impunerea unui comportament sau a unui punct de vedere poate fi considerată drept atac la adresa alocutorului. A doua regulă se află în strânsă legătură cu prima și presupune ca locutorul să îi ofere alocutorului posibilitatea de a alege. Ezitarea convențională este folosită ca mijloc al politeții, în special între membri cu statut egal. A treia regulă are scopul de a-l face pe alocutor să se simtă în largul său, prin insuflarea unui sentiment de prietenie între

colocutori (Lakoff, 1973: 298- 301). Autoarea menționează, totuși, că, în funcție de context, vorbitorul ar putea să acorde prioritate uneia dintre reguli pentru eficientizarea comunicării. Acest fapt se poate explica prin abordarea din perspectivă economică a lui Leech (*Ibidem*, 107-108) în termeni de cost/beneficiu: „*costly to the speaker*” („costisitor pentru locutor”) sau „*beneficial to the hearer*” („benefic pentru alocutor”).

Pentru Leech (1983: 19) politețea nu este nimic mai mult decât o strategie pentru evitarea unei situații conflictuale. Bazându-se pe tipologia actelor de vorbire și pe maximele conversaționale ale lui Grice, Leech pune bazele principiului politeții, care include atât minimizarea exprimării convingerilor nefavorabile locutorului, cât și maximizarea exprimării convingerilor favorabile acestuia din urmă. Astfel, principiul de politețe are rolul de a menține un echilibru social și relații amicale (*Ibidem*, 23).

Leech propune șase maxime: maxima tactului, a generozității, a aprobării, a modestiei, a acordului și a simpatiei care, în opinia lui Thomas (1995: 160), ajută la explicarea relației dintre semnificație și forța ilocuționară. Pentru Leech aceste maxime nu sunt reguli pentru o conduită perfectă, ci sunt mai degrabă norme pe care colocutorii le pot respecta. Teoreticianul definește patru funcții ilocuționare principale pe care le asociază cu diferite tipuri de politețe: competitivă (în care funcția ilocuționară individuală și cu cea cu scop comun sunt concurente – a solicita, a ordona, a cere, a cerși), sociabilă (atunci când funcția ilocuționară se suprapune cu scopul comun, cum ar fi a invita, a felicita, a oferi, a saluta), colaborativă (atunci când funcția ilocuționară este neutră față de scopul comun, cum ar fi a afirma, a raporta, a instrui, a anunța) și conflictuală (atunci când funcția ilocuționară este incompatibilă cu scopul comun, cum ar fi a învinui, a înjura, a acuza, a amenința) (Ionescu- Ruxăndoiu, 2023: 305). În opinia lui Leech (1983: 104), primul tip de funcție ilocuționară este asociat cu politețea negativă, deoarece prin actele competitive li se impune ceva alocutorilor. Pe de altă parte, funcția sociabilă implică politețea pozitivă, pentru că, prin natura ei, această funcție facilitează relațiile sociale. Actele colaborative nu pot fi asociate cu niciun fel de politețe, căci sunt neutre, iar funcția conflictivă se situează în afara arealului politeții prin natura lor ofensatoare.

Noțiunile de politețe pozitivă și negativă se regăsesc și în modelul lui Brown și Levinson, care au, însă, alt reper față de Leech. Acestea își bazează teoria pe noțiunea de *face* („față” sau „imagine publică”) a lui Goffman (1967) care se referă la imaginea de sine pe care o proiectează orice persoană, astfel încât să fie percepută ca având valoare pentru alții.

Conform lui Thomas (1995: 169), imaginea publică a unei persoane reprezintă modul în care orice persoană se raportează la propria valoare sau la imaginea de sine, care poate fi deteriorată, menținută sau îmbunătățită prin interacțiunea cu ceilalți. Astfel, imaginea publică este percepută dual: avem o imagine publică pozitivă și una negativă. Fața pozitivă a unei persoane se traduce prin dorința acesteia de a fi plăcută, respectată și apreciată de ceilalți. Astfel, prin folosirea politeții pozitive, locutorul încercă să se apropie de alocutor și să îi câștige simpatia, optând pentru acte de vorbire care subliniază solidaritatea cu alocutorul (Brown și Levinson, 1987: 101-115). În această categorie, regăsim acte verbale de mulțumire, de complimentare, de exprimare a acordului sau a simpatiei.

La polul opus, se situează imaginea publică negativă a unei persoane, care se referă la dorința acesteia de libertate, de independență. Prin politețea negativă, se urmărește impunerea unor bariere în strategiile de comunicare, care exprimă deferență față de alocutor. Prin urmare, și actele de vorbire sunt adaptate acestui tip de politețe, specifice fiind ordinele, cererile, sfaturile, sugestiile sau avertizările.

Un alt concept introdus de Brown și Levinson (1987: 65-68) este *Face Threatening Acts* sau *FTA* („acte de amenințare ale imaginii publice”), care aduce în prim plan faptul că în orice interacțiune umană există cazuri în care nu reușim să proiectăm imaginea dorită sau adecvată situației. Actele de amenințare ale feței pot fi legate de locutor sau de alocutor. În plus, în fiecare caz în parte, actele pot fi pozitive sau negative. Rezultă, astfel, patru tipuri de acte de amenințare. Actele care amenință fața pozitivă a alocutorului cuprind insultele, acuzațiile, reproșurile, criticile sau dezacordurile; actele care amenință fața negativă a alocutorului includ anumite încălcări teritoriale (întrebări indiscrete, agresiuni vizuale) și actele de vorbire directive, cum ar fi sfaturile, ordinele, cererile, sugestiile sau avertismentele. Dacă ne referim la locutor, acesta își poate leza imaginea pozitivă cerându-și scuze, mărturisind, învinovățindu-se sau făcându-și

autocritica. Pe de altă parte, față negativă a locutorului este afectată dacă acesta acceptă scuze, mulțumiri, oferte sau atunci când face promisiuni (Roventă-Frumușani, 2005: 51, cf. și Huang, 2014: 145).

În vederea atenuării unui atac asupra imaginii de sine, Brown și Levinson au în vedere două tipuri de strategii de redresare: *bald on record* și *off record*. Un act de amenințare *off record* presupune o exprimare indirectă, ambiguă, care lasă loc de interpretări. Astfel, se atenuează gradul de impunere, exprimarea este mai politicoasă, iar sensul poate fi negociat. Pe de altă parte, printr-un act de amenințare *bald on record*, locutorul recurge la acte directe de vorbire (cerere, rugămintă, invitație, sugestie), fără a cosmetiza în vreun fel formularea enunțului. Există, totuși, și cazuri în care un act poate să redreseze imaginea publică a alocutorului. De exemplu, cu cât o invitație este mai fermă, cu atât este mai politicoasă (Cutting, 2014: 47-48).

4. Strategii de politețe în discursurile militare de aparat

Sistemul militar este, prin definiție, un sistem al regulilor și al regulamentelor în care relația dintre participanții la interacțiunea verbală este puternic marcată de deferență. Astfel, regulile politeții elaborate de Lakoff par a se plia perfect pe specificul comunicării din armată: „Fii clar!” și „Fii politicos!”. În urma analizei discursurilor selectate a reieșit că regula formalității este folosită în tandem cu cea a prieteniei, aceasta din urmă având o pondere substanțial crescută, în raport cu prima. Contextul formal, protocolar, impune formulările care denotă respectul și care instituie o distanță față de auditoriu, însă, în același timp, auditoriul nu poate fi neglijat. Se recurge la regula prieteniei pentru a crea o atmosferă mai relaxată și pentru a insufla un sentiment de apartenență și cooperare între colocutori. Astfel, valorile armatei pot fi mai ușor diseminate, iar imaginea marinei poate fi promovată sau chiar îmbunătățită.

Aceste două reguli ale lui Lakoff menționate mai sus se oglindesc în politețea pozitivă și cea negativă, așa cum au fost elaborate de Brown și Levinson. În urma analizei, am constatat că strategiile de politețe pozitivă sunt mai numeroase și îmbracă forme mai variate decât cele negative.

Politețea negativă este specifică contextelor instituționale, unde se impune menținerea unei distanțe sociale și utilizarea unor expresii formale. Specifice limbajului oficial militar sunt formulele de adresare care denotă respect:

Domnule viceamiral, Domnilor amirali, Doamnelor și domnilor ofițeri, maiștri militari, distinși invitați.

Locutorii își încep discursurile cu aceste formule de salut, prin care își afirmă poziția de reprezentanți ai Forțelor Navale sau ai unei structuri din cadrul Marinei. Funcția și gradul le conferă acestora prerogativele pentru a se delimita de restul participanților la eveniment. Însă, pentru ca obiectivele intrinseci oricărei ceremonii militare (promovarea valorilor armatei, modificarea percepției publicului asupra sistemului militar) să fie atinse, este necesar să se câștige simpatia publicului. Pentru acesta, se recurge la politețea pozitivă.

Acest tip de politețe urmărește apropierea dintre colocutori, cu scopul de a reduce diferențele dintre ei și a evita dezacordul, prin utilizarea unui limbaj și a unor subiecte de discuție familiare. Din cuvântările selectate răzbate un ton optimist în soluționarea oricăror probleme care ar putea să apară pe durata misiunilor și activităților întreprinse de marinari, pe baza unei bune colaborări dintre structurile Forțelor Navale, ca în exemplele de mai jos:

(1),„[...]sunt convins că am pregătit nava, echipajul, misiunea cu atenție, astfel încât în octombrie, când nava se va întoarce, să se întoarcă cu rezultate remarcabile.”

(2),„Sunt optimist, avem o gândire pozitivă că vom reuși să dezvoltăm programele de înzestrare și să modernizăm Forțele Navale Române în următoarea perioadă.”

În niciuna dintre alocuțiunile analizate nu am întâlnit ordine sau cereri adresate direct, de tipul *bald on record*, deoarece toate solicitările sunt formulate sub forma unor invitații la un efort comun. Potențialul agresiv este diminuat prin apelul la o colaborare de ale cărei beneficii se vor bucura atât colocutorii, cât și Marina Militară Română și chiar și țara. Pentru exemplificare am selectat următoarele fragmente:

(3),„[...] să ne concentrăm eforturile în continuare [...]”

(4),„[...] o oportunitate unică de a consolida legăturile cu cetățenii și de a le arăta angajamentul nostru față de binele comun.”

(5),„[...] să aducem în prim plan valorile noastre, mândria noastră de a fi marinari militari și să evidențiem importanța Forțelor Navale pentru securitatea și prosperitatea României.”

Sentimentul de apartenență, de comunitate unită este subliniat și de folosirea repetată a formei de plural a pronumelui personal de persoana I cu rol inclusiv – *noi* – și a pronumelui posesiv, a formelor verbale la persoana I plural și a formulelor familiare de adresare (*in-group identity markers*) de tipul: *dragi camarazi*.

Strategiile de politețe pozitivă vizează, de asemenea, exprimarea, într-o manieră exagerată uneori, a admirației și a aprobării față de alocutor(i), după cum se poate observa în exemplele următoare:

„*cel mai bun ambasador al Forțelor Navale Române*”;

„*cea mai complexă și importantă structură a Forțelor Navale*”;

„*bravi marinari*”.

În aceeași notă de solidaritate și apreciere, locutorii își exprimă recunoștința pentru eforturile depuse de personalul din cadrul Forțelor Navale. Se poate remarca același tipar în exprimare: trecerea de la persoana I singular la persoana I plural cu scopul de a acorda auditoriului statutul de participant. Acest tip de persuasiune și manipulare face parte din strategiile de politețe pozitivă. În exemplele de mai jos se poate observa cum laudele sunt adresate inițial celorlalți, ca mai apoi locutorul să se autoinclude în categoria celor care depun eforturi pentru bunul mers al activităților Marinei Militare:

(6), „[...] *doresc să vă asigur de sentimentele mele de recunoștință și considerație pentru eforturile și activitatea susținută depusă de-a lungul anilor.*”

(7), „*Felicităm toți participanții pentru eforturile și angajamentul de a fi cei mai buni.*”

(8) „[...] *doresc să vă mulțumesc tuturor pentru efortul deosebit pe care îl facem [...]*”

Și din perspectiva teoriei lui Leech se observă aceeași tendință de a utiliza politețea pozitivă în detrimentul celei negative. Astfel, funcția ilocutionară sociabilă poate fi întâlnită în situații care fac trimitere la un scop comun al participanților la ceremonie, cum ar fi invitațiile și felicitările. În ceea ce privește maximele conversaționale, dintre cele șase maxime doar două sunt folosite, și anume: maxima generozității și aceea a aprobării. Maxima generozității poate fi întâlnită în invitații și promisiuni,

iar cea a aprobării în complimente și laude, după cum am putut observa în exemplele (3) – (8).

Numărul crescut de cuvinte laudative ar fi fost de așteptat să fie acompaniat de maxima modestiei, în care locutorul face un pas în spate și aduce în prim plan meritele alocutorului. Lipsa acestei maxime se poate explica prin faptul că, prin poziția de reprezentant al unei categorii de forțe, locutorul trebuie să proiecteze o imagine de om puternic, care, împreună cu personalul din subordine, menține la standarde ridicate nivelul de operabilitate al Marinei Române. Pentru a evidenția rezultatele sau meritele celorlalți nu este cazul să le minimalizeze pe ale lui, căci, pe parcursul discursurilor, este reiterată ideea că reușita rezidă în efortul comun al personalului militar, al celui civil, al diverșilor colaboratori, chiar și al familiilor angajaților Marinei Române.

Concluzii

Limbajul instituțional joacă un rol important în asimilarea rolurilor și identității profesionale. Prin urmare, orice discurs este construit în anumite contexte culturale, istorice și ideologice și nu poate fi analizat în afara acestui cadru. Modalitatea în care locutorii își organizează alocuțiunile și se raportează la auditoriu ține de o practică socială, de rigorile și de modul de funcționare al sistemului militar.

În analizarea strategiilor de politețe, am ținut cont de aceste considerente și am putut constata că locutorul decide ce tip de acte ar fi mai adecvate, raportate la obiectivele propuse pentru a diminua „*potențialul amenințător al actelor respective*” (Ionescu-Ruxăndoiu, 2003: 74). Astfel, s-a utilizat preponderent politețea pozitivă, iar strategiile *bald on-record* și *off-record* nu s-au regăsit în discursurile supuse analizei. Dintre cele șase maxime ale politeții formulate de Leech, am putut identifica doar două, care, la fel ca politețea pozitivă, urmăresc promovarea sentimentului de incluziune și apartenență.

Înclinația spre utilizarea diferitelor forme de politețe pozitivă și a maximelor generozității și aprobării, subliniind, astfel, apropierea dintre colocutori, derivă din scopul în care se organizează ceremoniile militare: de a promova armata, de a elogia sau a induce un sentiment de solidaritate. Astfel, am putut observa că, pe parcursul alocuțiunilor lor, locutorii recurg

la laude, la complimente și la invitații, la un efort comun susținut pentru binele Marinei Militare Române și al țării. Exagerările fac și ele parte din strategiile utilizate, pentru a face auditoriul să se simtă inclus. Pentru ca obiectivele propuse să fie îndeplinite, imaginea publică a alocutorului nu trebuie lezată în niciun fel.

Pe de cealaltă parte, imaginea locutorilor, ca reprezentanți ai sistemului militar, este o extensie a imaginii armatei în societate și este strâns legată de identitatea lor discursivă. Atunci când aceștia recurg la politețea negativă, chiar dacă mai rar decât la cea pozitivă, o fac pentru a se distanța de alocutori printr-o serie de alegeri lingvistice care denotă deferență.

Bibliografie

ARĂDĂVOAICE, Gheorghe, 1997, *Comunicarea în mediul militar*, București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare.

ARISTOTEL, 2004, *Retorica*. Traducere de Maria Cristina Andrieș, București: Editura Iri.

BROWN, Penelope; LEVINSON, Stephen, 1987, *Politeness. Some Universals of Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.

CUTTING, Joan, 2014, *Pragmatics: A Resource Book for Students*, London and New York: Routledge.

GOFFMAN, Erving, 1967, *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*, New York: Anchor Books.

HUANG, Y, 2014, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana (coord.), 2023, *Dicționar de pragmatică și de analiză a discursului*, Iași: Institutul European.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, 1999, *Conversația. Structuri și strategii*, București: Editura All Educational.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, 2003, *Limba și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București: All Educational.

LAKOFF, Robin, 1972, „Language in Context”, in: *Language*, vol. 48, nr. 4, pp. 907-927.

LAKOFF, Robin, 1973, „The Logic of Politeness: or, Minding Your P's and Q's”, in: Corum, C. et al. (eds.), *Proceedings from the Annual*

Meeting of the Chicago Linguistic Society, vol. 9, nr.1, Chicago: Department of Linguistics, University of Chicago, pp. 292-305.

LAKOFF, Robin, 1977, „What you Can Do with Words: Politeness, Pragmatics and Performatives” in: Rogers, Andy; Wall, Bob; Murphy; John P. (eds.), *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*, Arlington: Centre for Applied Linguistics, pp.79-105.

LEECH, Geoffrey, 1983, *The Principles of Pragmatics*, London: Longman.

LEECH, Geoffrey, 2014, *The Pragmatics of Politeness*, Oxford: Oxford University Press.

NAGY, Rodica (coord.), 2015, *Dicționar de analiză a discursului*, Iași: Institutul European.

Regulamentul onorurilor și ceremoniilor militare, 2013, disponibil la: [REGULAMENT 10/06/2013 - Portal Legislativ \(just.ro\)](#), consultat în 12/08/2024.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela, 2005, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București: Tritonic.

SCHIFFRIN, Deborah, 1994, *Approaches to Discourse*, Oxford and Cambridge: Blackwell Publishing Ltd.

THOMAS, Jenny, 1995, *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*, London: Longman.

YULE, George, 1996, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.

YULE, George, 2006, *The Study of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

STRUCTURA COMPLIMENTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Oana Petruța POPA
ony_popa23@yahoo.com

Rezumat:

Conceptul de „politețe” se referă la o practică socială care constă în drepturi și obligații ce au impact asupra strategiilor comunicaționale ale interlocutorilor¹. Aprecierile pozitive ajută la crearea unui climat deschis și generator de încredere, dar reprezintă și o modalitate simplă de a contura portrete și de a expune caracteristici atât ale persoanelor complimentate, cât și ale complimentatorilor.

În această comunicare, vom încerca să clasificăm enunțurile-compliment pornind de la diferite aspecte gramaticale, pragmatice sau sociale, identificate pe parcursul culegerii datelor pentru analiză. Prima categorie introdusă este cea a complimentelor analizate morfologic. Am observat că persoanele care adresează enunțuri laudative uzează de cuvinte cu o bogată nuanță expresivă. Cuvintele cele mai sugestive pentru exprimarea sentimentelor și cel mai des utilizate aparțin clasei morfologice a adjectivelor, a adverbelor, a verbelor și a substantivelor.

Cuvinte-cheie:

Complimente, limba română, structuri morfosintactice, expresivitate, pragmatică lingvistică.

1. Structura morfologică a complimentului

Când vorbim despre particularitățile morfologice ale complimentelor, avem în vedere, de fapt, clasa morfologică din care face parte cuvântul-suport sau sintagma corespunzătoare, locuțiunea, adică termenul care poartă în conținutul său semantic informația esențială despre calitatea evidențiată de întregul enunț. Este de așteptat ca în complimentele care vizează calitățile exterioare, pasibile de descripție prin epitete etc., să predomine adjectivele, iar în cele care se referă la o acțiune, stare, proces, focusul enunțului să fie constituit printr-o structură verbală. În funcție de referent, termenul-cheie poate fi și un substantiv, un adverb, un pronume ș.a.m.d.

¹ Cf. Ș. Ruhi, 2006, p. 44.

În cele ce urmează, vom interpreta rolul grupurilor morfologice în enunțurile-compliment din perspectiva gramaticilor moderne românești, GALR și GBLR, ceea ce înseamnă o abordare structural-semantică, pe de o parte, pragmatică și discursivă, pe de altă parte. Altfel spus, vorbim despre cuvinte/sintagme în clasificarea morfologică a complimentelor, dar avem în vedere și organizarea morfosintactică, intonațională etc., căci termenii care constituie focusul lexico-semantic și morfo-sintactic al unui compliment reprezintă, de fapt, secvența centrală a organizării unui enunț.

2. Complimente cu centru adjectival

În organizarea comunicativ-pragmatică a mesajului de tip „compliment”, adjectivul reprezintă, deseori, mai mult decât un simplu purtător de informație menit să detalieze, în calitatea sa de modificator (de tip calificativ, restrictiv, augmentativ etc.)², unitatea informațională a întregului enunț.

„Văz că tu ești **voinică**, fata mea, și bine ai făcut de ți-ai luat calul ăsta...” (Petre Ispirescu, 2007, p. 27)

Dacă, în mod obișnuit, grupul adjectival face parte din *remă*, și nu din *temă*, dată fiind poziția sa logico-sintactică de termen dependent, subordonat centrului ierarhic superior (grup nominal, de obicei, dar și grup verbal)³, în cazul complimentelor, adjectivul face parte chiar din *temă*, pentru că avem de-a face cu enunțurile emfaticе, organizate în jurul determinantului, al calității pe care îl exprimă această clasă, prin natura sa.

„Așa păr **frumos** nici noi n-am mai văzut! Fii sănătos, dară încai fă bunătate de ne dă hainele !” (Petre Ispirescu, 2007, p. 168)

Desigur, caracterul său de termen dependent sintactic de un alt cuvânt/grup nu se anulează, dar relațiile trebuie privite din altă perspectivă. Focalizarea presupune o însușire puternică asociată destinatarului.⁴ Cele mai frecvente adjective alese pentru formularea actelor de vorbire expresive din

²² Cf. G. Pană Dindelegan, GBLR, p. 226.

³ Cf. M. Popescu-Marin, „Grupul adjectival”, în: GALR, II, pp. 105 sqq.

⁴ Véronique Traverso consideră că *focalizarea* reprezintă un element esențial pentru o intervenție laudativă și pentru descifrarea corectă a mesajului care vizează receptorul, cf. V. Traverso, 1996, p. 89.

seria complimentelor sunt cele cu valoare sintactică de atribut sau de nume predicativ.

„— *Ce frumoase inele ai!... Nu-mi dai și mie unul? Firește, n-am putut refuza un inel... protectoarei mele.*” (P. Istrati, 2003, p. 131)

Rolul lor este de a exprima o anumită afectivitate convențională și de a plasticiza enunțul. Însă excesul de adjective și/sau selectarea unui adjectiv nepotrivit pentru calitatea identificată pot conduce la apariția senzației de artificial și de rostire bombastică, ceea ce determină o reacție negativă din partea receptorului.

„— *Nu imediat, încântătoare duduie!*” (P. Istrati, 2003, p. 90)

Adresarea unui compliment reprezintă uneori un demers periculos, iar cel care nu

adoptă o atitudine și o exprimare adecvată poate fi demascată imediat și catalogat drept un „lingușitor”. Subiecții analizați își centrează enunțurile pe caracteristici desemnate de adjectivele „*voinică*”, „*frumos*”, „*frumoase*”, „*încântătoare*”, care îndeplinesc funcția de purtători ai semnificației pozitive. Acești determinanți descriu opinia emitenților referitoare la persoanele complimentate. Din punct de vedere stilistic, în ultimele exemple sunt valorificate două inversiuni. Topica inversată concentrează forța ilocutionară, accentuează trăsătura identificată și surprinde sinceritatea emitentului. Celelalte adjective formează simple epitete. Din punct de vedere sintactic, adjectivele de mai sus se grupează în categoria atributelor adjectivale (*frumos, frumoase, încântătoare*) și în categoria numelor predicative (*voinică*).

Așadar, adjectivul apare foarte frecvent ca termen-cheie în structura enunțurilor-compliment în limba română, fie simplu, la gradul pozitiv, fie multiplicat și/sau potențat prin modalizare graduală – utilizat la gradul superlativ absolut (relativ, câteodată). Inventarul adjectivelor recurente este cel așteptat în contextul tipului de schimburi verbale analizate de noi aici, căci ține de universalile gândirii umane: *frumos/frumoasă* și întreaga sa sferă semantică (*drăguț, gingsă, serios, bun, onest* etc.), apoi cele cu valori semantice mai generale *superb, grațios, admirabil, încântător*. Din exemplele de mai sus reiese predilecția oamenilor de a alege anumite structuri adjectivale înzestrate cu potențial ilocutionar.

3. Complimente cu centru adverbial

Se înțelege de la sine că rolul de centru al enunțului laudativ din seriile studiate de noi îl pot avea mai ales adverbele de mod sau adverbele modalizatoare care intră în componența unor grupuri adverbiale cu adjuncți actualizați. Trebuie să luăm în considerare nu numai valoarea semantică de calificare a unei acțiuni, stări etc., ci și pe cea cantitativă, ambele fiind supuse procesului evaluării implicite și explicite, respectiv cuantificării.

„Wanda : ...O, dar ce **bine** arăți, Margot. Uitați-vă la ea, parcă e un trandafir!” (Al. Kirițescu, 1976, p. 201)

În acest exemplu, componenta ilocuționară este atribuită atât de modalul „bine”, cât și de interjecția „o” și de adverbul exclamativ „ce”. Aceste elemente morfologice contribuie la crearea unui enunț laudativ expresiv capabil să surprindă admirația resimțită de emitent.

În exemplele de mai jos, identificăm adverbe de mod care conferă expresivitate complimentelor prin plasarea lor la diferite grade de comparație, fapt care accentuează trăsătura identificată, iar forța ilocuționară este înglobată de acești determinanți.

„— Da ești **așa de frumos** îmbrăcată! o consolă Monica.” (I. Teodoreanu, 1975, p.161)

„— Pii! **Grozav de bun!**... Așa ceva n-am mâncat de când eram copil!” (I. Teodoreanu, 1975, p. 151)

Trăsăturile morale sunt surprinse, în scrierile literare, și prin adverbe de mod care notează hărnicia, inteligența, perspicacitatea, eleganța sau alte îndemânări, abilități, în general, caracteristici capabile să stârneasă interesul celorlalte personaje.

(6) „— Omule, te văz **harnic**, muncești de te spetești, și două în tei te văz că nu poți lega. Iată, eu mă îndur și-ți dau un petec de loc, să fie de veci al tău. Du-te de-ți alege petecul ce-ți va plăcea și apucă-te numaidecât să-ți faci un bordei.” (P. Ispirescu, 2007, p. 56)

Basmele sunt un bogat furnizor de acte de vorbire din sfera complimentelor. În exemplul de mai sus, adverbul „harnic”, alături de verbul reflexiv „te spetești”, evidențiază o caracteristică a receptorului, sesizată cu admirație de către emițător. Acest atribut îl determină pe emitent să-i ofere o bucată de pământ pentru a-și construi o casă.

S-ar mai cuveni să adăugăm aici că, la o analiză atentă, nu numai adverbele de mod pot constitui focusul unui enunț laudativ, ci și celelalte grupe lexico-semantică, precum situativele (de loc, de timp, de aspect). De asemenea, subclasa adverbilor de enunțare apare în asemenea contexte (de obicei, împreună cu un modal calificativ, iar în procesul pragmaticizării, adverbele aflate la granița claselor morfologice devin mărci ale actului expresiv⁵ în enunțuri exclamative, emfatice (**Ce bine** dansezi!), de asemenea, prin asociere cu un modal calificativ. Și în acest caz, există un repertoriu relativ standardizat de adverbe care constituie termenul-cheie, referentul secund al unui compliment: *bine, mult, minunat, deosebit* etc.

4. Complimente cu centru substantival

Frecvent, întâlnim situații în care formulele laudative sunt structurate pe baza unui substantiv, ceea ce înseamnă că obiectul central al mesajului este un nume de calitate psihică sau fizică, de stare etc. Chiar dacă referentul este o calitate exprimabilă în mod direct printr-un adjectiv, vorbitorul abstractizează conceptul respectiv, rezultatul fiind o deturnare de la adresarea directă. Astfel, în loc să spună: *Este frumos/ frumoasă!*, vorbitorul respectiv spune:

„Trebuie să fie **o frumusețe** seara, când se aprinde becul și se văd picturile de pe el.” (Camil Petrescu, 1973, p. 183)

Grupurile nominale au două funcții majore:

- a) denumesc calitatea lăudată propriu-zis;
- b) ajută la construirea unor figuri de stil care conferă expresivitate mesajului.

„— *Erai singura **podoabă** a schitului. Și erai Madona celor patru sau cinci călugări desculți, cu rase de șaiac aspru, bărbi lungi și ochi sălbăticiți. Erai pictată pe un fond albastru.*” (I. Teodoreanu, 1975, p. 227)

Ca și în exemplul de mai sus, substantivele sunt frecvent utilizate cu sens metaforic (*floare, zid, înger, trandafir* etc). Elementele stilistice conferă originalitate enunțurilor, dau caracter veridic replicilor și au un impact mult mai puternic asupra psihicului uman, determinând acceptarea complimentului și schimbarea stării de spirit. Substantivul *podoabă* sugerează importanța pe care o acordă emitentul persoanei complimentate,

⁵ Cf. GBLR, p. 301.

unicitatea acesteia. Totodată, prin intermediul substantivelor se pot face comparații între alocutori.

„— Vorbele tale, tată, sunt pentru noi **ca o icoană** la care ne închinăm, răspunseră copiii și, după ce îi sărutară mâna, se gătiră, care mai de care, să plece mai curând.” (Petre Ispirescu, 2007, p. 145)

Substantivul *icoană*, performat cu nuanță conotativă exprimă atitudinea reverențioasă a emitentului, dar și semnificația pe care acesta o acordă spuselor părintești. Acestea sunt percepute ca vorbe sfinte ce nu pot fi încălcate.

„— Ei bine, Chiralina! Uite, eu te sărut ca un unchi, dar ferice de omul care ți-o putea mușca **cireșele** gurii ca ibovnic! ” (P. Istrati, 2003, p. 75)

Culoarea buzelor stârnește atât admirația, cât și dorința complimentatorului, care își ornează mesajul cu substantivul comun, simplu, devenit metaforă: *cireșe*. Emitentul își manifestă admirația/ invidia pentru cel căruia îi vor apăține frumoasele buze.

5. Complimente cu centru verbal

Complimentele care au în structura lor gramaticală un verb reliefează sentimentele alocutorului față de comportamentul, relizările sau înfățișarea persoanei cu care dialoghează.

„Să-ți fie de bine! grăi Lică peste câțva timp, obosit. Dau mărturie că **te ții mai bine** decât mine.” (I. Slavici, 2009, *Moara cu noroc*, p. 13)

Locuțiunea verbală „*te ții mai bine*” înglobează o semnificație laudativă referitoare la rezistența/energia interlocutoarei, calitate amplificată de deicticul „*mai*”. Acest calificativ contribuie la intensificarea intențiilor comunicative⁶ și la precizarea motivului pentru care personajul emite complimentul.

„— Foarte frumos... foarte frumos! **Prețuiesc** râvna voastră și vă **admir** sincer că munciți.

— Vă mulțumim, domnule profesor. Când cineva muncește pentru un ideal, nu se simte niciodată ostenit, chiat dacă ar căra toată ziua munții în spinare.” (M. Drumeș, *Elevul Dima dintr-a șaptea*, 1995, p. 119)

⁶ J. L. Austin, 2003, p. 24.

Verbele *prețuiesc* și *admir* constituie centrul complimentului formulat. Ele accentuează aprecierea transmisă în mod direct de către profesor, deoarece prin structura lor semantică conțin forță ilocuționară. Lauda adresată pentru activitatea desfășurată este inserată într-un mesaj tip „felicitare”. Ambiția, dăruirea, perseverența sunt caracteristicile pe care le apreciază subliminal emițătorul mesajului. Receptorul acceptă, tot prin intermediul unui verb – *a mulțumi*, aprecierea formulată și completează actul perlocuționar prin introducerea considerentelor referitoare la atingerea idealului și a sacrificiilor pentru obținerea acestuia *chiat dacă ar căra toată ziua munții în spinare*.

Concluzii

Structurile morfologice care conferă substanță actelor de vorbire de tipul „compliment” sunt întotdeauna încărcate cu valori pragmaticostilistice dintre cele mai pregnante. Ele ordonează gramatical enunțurile într-un sens clar urmărit de emițător și deplasează centrul de greutate al mesajului spre nivelul perlocuționar al vorbirii.

Bibliografie

Surse

- DRUMEȘ, Mihail, 1995, *Elevul Dima dintr-a șaptea*, București: Orfeus.
- ISPIRESCU, Petre, 2007, *Basmele românilor*, București: Regis.
- ISTRATI, Panait, 2003, *Ciulinii Bărăganului. Poveștile lui Adrian Zografi*, București/Chișinău: Litera Internațional.
- KIRIȚESCU, Al., 1976, *Gaițele și alte piese*, București: Minerva.
- PETRESCU, Camil, 1973, *Patul lui Procust*, în *Opere*. Vol. 3, București: Minerva.
- SLAVICI, Ioan, 2009, *Moara cu noroc*, București: Cartex.
- TEODOREANU, Ionel, *La Medeleni. Vol. 1. Hotarul nestatornic*, București: Minerva.

Referințe

- AUSTIN, J. L., 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford: Clarendon Press. (Cf. și versiunea franceză, *Quand dire c'est faire*.

Traducere de G. Lane, Paris: Seuil, 1972, precum și versiunea românească, *Cum să faci lucruri cu vorbe*. Traducere de Sorana Corneanu, București: Editura Paralela 45, 2003).

KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, 1990-1993, *Les interactions verbales*, Vol. I-III, Paris: Editura Armand Colin.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, 1995, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite* (CORV), București: Editura All.

LEECH, G. N., 1983, *Principles of Pragmatics*, London, New York: Longman.

LEVINSON, S., 1983, *Pragmatics*, Cambridge: University Press.

POMERANTZ, Anita, 1978, „Compliment responses: Notes on the cooperation of multiple constraints”, in: *Studies in the Organization of Conversational Interaction*, New York: Academic Press, 1978, pp. 79-112.

RĂDULESCU, Anda, 2007, „L'échange complimenteur en roumain et en français: Les marqueurs verbaux”, în: *Studii și cercetări lingvistice*, Anul LVIII, nr. 2, pp.

RUHI, Şükriye, 2006, „Politeness in compliment responses: A perspective from naturally occurring exchange in turkish¹”, in: *Pragmatics*, Anul XVI, nr.1, pp. 43-101.

RUȘTI, Doina, 2005, *Mesajul subliminal în comunicarea actuală*, București: Tritonic.

SĂFTOIU, Răzvan, 2007, *Teoria și practica limbii*, București: Ministerul Educației și Cercetării.

TRAVERSO, Véronique, 1996, *La conversation familière. Analyse pragmatique des interactions*, Lyon: Presses Universitaires de Lyon.

COMUNICAREA ELECTRONICĂ ȘI STILUL „RELAXAT” AL EXPRIMĂRII LINGVISTICE

Mariana VÂRLAN
Universitatea „Valahia” din Târgoviște
mariana_varlan@yahoo.com

Rezumat:

Aproape orice om al zilelor noastre este conectat la tehnologie și, în acest fel, este pus în situația creării unor mesaje pe care să le trimită prin intermediul poștei electronice sau al e-mailului. Acest fapt nu presupune lene lingvistică sau relaxare în ceea ce privește codul exprimării corecte, ci impune cu asupră de măsură abilități de redactare și aceeași responsabilitate în respectarea normelor limbii române literare. Comunicarea de față se oprește la câteva reguli de respectat în scrierea acestor mesaje, respectiv la posibilități de adaptare a discursului în funcție de destinatar și de conținutul transmis. De asemenea, ne propunem să subliniem, pentru anumite categorii de educabili – elevi, studenți –, rolul important al modalităților de exprimare pe care aceștia încearcă să le materializeze și în aceste scurte mesaje trimise prin e-mail sau prin alte mijloace de comunicare.

Cuvinte-cheie:

Comunicare electronică, reguli de scriere, stil „relaxat”, norme ale limbii literare.

1. Argument

Într-o lume grăbită, care pare că și-a pierdut busola, ne întrebăm cu oarecare nostalgie dacă vremea bunelor maniere în materie de exprimare verbală s-a pierdut sau este doar într-un stadiu de declin. Vom încerca să răspundem la această întrebare, având ca reper comunicarea electronică, cea care ocupă un spațiu vast în rândul utilizatorilor limbii române actuale.

De cele mai multe ori, motivele de îngrijorare și aprecierile negative în ceea ce înseamnă „exprimarea îngrijită” pornesc de la cei implicați direct în comunicare, locutorii, respectiv alocutorii/interlocutorii, care, prin percepții intuitive și globale, dau vina pe tehnologie, pe globalizare, pe „modelele” din jurul nostru sau pe módele *mass-mediei* actuale. Și școala are un rol hotărâtor în privința exprimării, deoarece bazele formării conduitei lingvistice, conturate, mai mult sau mai puțin, în familie, au strânsă legătură cu ***Limba și literatura română***, ca disciplină de bază în cele

trei cicluri de învățământ (primar, gimnazial și liceal). Aceasta contribuie în mod hotărâtor la dezvoltarea complexă a personalității elevilor și la dobândirea unor deprinderi și abilități de muncă intelectuală care să le asigure educabililor *accesul postșcolar la învățarea pe toată durata vieții* și integrarea armonioasă într-o societate caracterizată printr-un ritm extraordinar de rapid al schimbării.

2. Emițător¹ și destinatar/receptor în media electronică

Intensa comunicare socială actuală, în care *mass-media* ocupă un loc central, nu este lipsită de neconcordanțe sau de inadvertențe în ceea ce privește respectarea etichetei lingvistice și literare a limbii noastre. Pentru studiul prezentului volum, ne-am ales spre analiză comunicarea electronică, care a devenit o necesitate zilnică a unor categorii tot mai largi de vorbitori, indiferent de formația profesională sau de statutul lor social. Îi avem în vedere și pe elevii, respectiv studenții care folosesc acest canal de comunicare rapidă atât pe orizontală, între ei, cât și pe verticală, în relația cu profesorii lor. Comunicarea *online* actuală este specifică nu numai generațiilor tinere, ci și altor persoane care trebuie să se obișnuiască cu aceste elemente de tehnologie modernă, instituții, firme, organizații etc., care au nevoie de această comunicare pentru a exista, pentru a fi văzute, auzite, cunoscute, cercetate.

Transmiterea de informații, de sfaturi, de mulțumiri, a unor urări sau felicitări, solicitarea unor recomandări sau cerințe, realizarea unor invitații², confirmarea primirii unor documente, împărtășirea unor impresii, propunerea unor planuri de afaceri, comandarea unor produse etc., la care se pot adăuga multe alte subiecte, toate acestea pot constitui motive pentru a te afla în fața redactării unei scrisori electronice, respectiv în fața unui destinatar invizibil, dar existent, care îți va răspunde prin intermediul poștei electronice/SMS-ului telefonic sau al WhatsApp-ului³.

¹ Emițătorul mesajului electronic poate fi asemănat cu expeditorul unei scrisori tradiționale.

² Pentru caracterizarea tuturor compozițiilor cu caracter epistolar, vezi Constantin Parfene, *Compozițiile în școală – aspecte metodice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980, pp. 204-222.

³ Același mijloc de comunicare – poșta electronică – „poate avea un uz profesional, publicitar, informativ, dar și unul personal, ludic, afectiv – și chiar estetic.” Rodica Zafiu,

3. Eticheta/conduita exprimării

Se vorbește în literatura de specialitate despre o diferențiere sociolingvistică, în ceea ce privește variantele de texte, și anume nivelul „înalt” (*high level*), specific discursului oficial/solemn din cadrul conferințelor, emisiunilor radio-TV, presei scrise etc. și nivelul „de jos” (*low level*)⁴, în care discursul abundă în elemente familiar-argotice și populare.

Astfel, putem vorbi, în comunicarea de tip *e-mail*, în general, de două variante lingvistice, adaptate stilului formal, oficial, standardizat, pe de o parte, și stilului colocvial, nonformal, pe de altă parte, mult mai înclinat spre oralitate și „relaxare” stilistică, înregistrându-se, și într-un caz și în celălalt, tendința de simplificare a limbajului, care se conformează principiului economiei în limbă⁵.

Încă de la început, evidențiem faptul că nici într-o parte, nici în cealaltă nu se va face rabat de la componenta lingvistică⁶, care vizează în primul rând exprimarea corectă din punct de vedere gramatical, lexico-semantic, ortografic. În acest scop, vom avea grijă să evităm greșeli, de tipul:

*Cartea **care** mi-ați împrumutat-o am lăsat-o la secretariat.*

*În ceea ce **privesc** examenele, nu voi veni la nici unul.*

*Cursul de Limba română se va ține de la ora **doisprezece**.*

***Vroiam** să vă întreb...*

***Am decât** două întrebări pentru dumneavoastră.*

***Datorită colegului** am greșit la examenul de Morfologie a limbii române.*

***Mi-ar place** să ne întâlnim mai devreme.*

Diversitate stilistică în româna actuală, Editura Universității din București, București, 2001, p. 189.

⁴ Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005, p. 244.

⁵ „Teoria economiei expresiei afirmă că în limbi se observă, în general, tendința de a exprima numai ceea ce este necesar, ceea ce este indispensabil pentru intercompreensiune.” Cf. Eugenio Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinoc, Cluj, 1995, p. 88.

⁶ „**Componenta lingvistică** este fundamentul dezvoltării competenței de comunicare, favorizând înțelegerea relației dintre uz și normă și conștientizarea importanței codului lingvistic în procesul de comunicare. În gimnaziu, învățarea corectă și dirijată a normei limbii române literare exercită un rol reglator asupra corectitudinii exprimării, raportând la norma limbii române standard achizițiile lingvistice ale elevilor din perioada anterioară de școlaritate.” Cf. *Programa școlară pentru disciplina LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ CLASELE a V-a – a VIII-a*, București, 2017, p. 3.

Va apare la sfârșitul săptămânii.

În jur de aproximativ...

Site de pe internet

Sunt funny

***Am un feeling* etc.**

Cunoașterea și respectarea regulilor gramaticale ajută la exprimarea corespunzătoare a ideilor și sentimentelor, creează posibilități de a spune cât mai aproape de intențiile noastre ce știm și ce gândim:

„Proprietatea termenilor în vocabular și organizarea adecvată a construcțiilor sintactice dovedesc o gândire clară și asigură înțelegerea exactă a ideilor transmise. Nu degeaba se spune că cine gândește clar se exprimă clar, conform formulei lui Boileau: « Ce qu'on conçoit bien s'énonce clairement. »”⁷.

În ceea ce privește scrierea cu cuvinte și sintagme prescurtate, acestea vor fi evitate pe cât este posibil, deoarece provoacă ambiguitate. Dacă, totuși, sunt folosite, însă nu în cantitate foarte mare, este bine să fie cunoscute de toți partenerii implicați în redactare – emițător și destinatar/receptor⁸. Prescurtări, de tipul *bn*, pentru *bine*, *cv*, pentru *ceva*, *cf*, pentru *ce faci*, *bff*, pentru *best friends forever*, *profi/unprofi*, pentru *profesionist(ă)/neprofesionist(ă)* sunt considerate consecințe ale epocii tehnologice, ale căror efecte asupra scrierii nu trebuie ignorate în școală. De asemenea, orice comunicare scrisă va utiliza semnele diacritice, semnele ortografice și de punctuație, majusculele, astfel încât precizia și claritatea exprimării să nu aibă de suferit⁹.

⁷ Cf. Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Editura Academiei, București, 1987, p. 16.

⁸ Pentru o bună comunicare, emițătorul și receptorul trebuie să aibă o modalitate comună de exprimare, să nu existe diferențe prea mari între încărcătura semantică transmisă prin cuvinte a celor doi, cu alte cuvinte, să se utilizeze un cadru comun de referință. Vezi Elena Ungureanu, <http://akademos.asm.md/files/Limba%20noastra%20cea%20online%20de%20toate%20zile.pdf>. Aceeași observație este valabilă și în cazul prescurtărilor.

⁹ Consultând <http://bravonet.ro/blog/limba-romana-noii-generatii/2014/02/21/>, vom descoperi 85 de formule abreviate folosite în comunicarea virtuală de generația Messenger sau WhatsApp, având structuri dintre cele mai diverse. O altă listă, augmentată, apare și în articolul *The "Messenger Generation" and its new Language*, scris de Iulia Veronica Beldiman, în *Analele Universității „Dunărea de Jos”, Fascicula XXIV, Nr. 2(4), Actele*

Toate acestea contribuie la aspectul îngrijit și elaborat al limbii în conformitate cu normele ei literare¹⁰.

Este cunoscut faptul că modul de exprimare rămâne eticheta fiecărei persoane, iar această amprentă personală este strâns legată de adaptarea discursului la condițiile concrete de comunicare, iar cele cinci tipare textuale prototipice¹¹ (nativ, descriptiv, argumentativ, explicativ, dialogat) pot constitui, în variantă singulară sau combinate, tot atâtea modele de scriere. De fapt, în cazul mesajelor poștei electronice, putem observa o extremă libertate și diversitate în ceea ce privește alegerile sale textuale și stilistice¹², putându-se remarca foarte ușor interferențe între scris și oralitate, între limbajul standard și registrul familiar, precum și numeroase extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent¹³ etc.

Un om de știință își redactează comunicarea în limbajul caracteristic domeniului de specialitate pe care-l cercetează, un funcționar formulează problemele ce-i revin în cadrul instituției unde lucrează, în conformitate cu limbajul profesiei sale (dar și în conformitate cu stilul funcțional administrativ), un student/un elev scrie apelând la forme uzuale, imitând un simplu apel oral, sau la forme ceremonioase, atunci când este cazul. Indiferent de situație, stilul fiecărui emițător în parte trebuie să se caracterizeze prin simplitate, naturalitate și un firesc al exprimării. Un bun simț lingvistic, cu termeni obiectivi, lipsiți de ambiguitate, fără excesul de „străinisme” din media actuală sau de termeni familiari, este sintetizat în câteva elemente ce fac din mesageria electronică nu numai o cale rapidă de comunicare, ci și o oportunitate de perfecționare a modului de a redacta un text specific stilului epistolar (cu respectarea așezării în pagină, cu formule de început și de încheiere, cu structura în paragrafe sau chiar adaosul unui „post scriptum”¹⁴).

conferinței internaționale *Lexic comun/Lexic specializat*, ediția a III-a, Editura Europlus, Galați, 2010, pp. 394-401.

¹⁰ Ion Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 31-36.

¹¹ Florentina Sâmihăian, *O didactică a limbii și literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev*, Editura Art, București, 2014, pp. 182-185.

¹² Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, op. cit., p. 189.

¹³ Elena Ungureanu, <http://akademos.asm.md/files/Limba%20noastra%20cea%20online%20de%20toate%20zilele.pdf>

¹⁴ *Ibidem*, p. 190.

Folosirea formulelor de început/de adresare sau a celor de salut, respectiv de încheiere, este obligatorie, ținându-se cont, în funcție de destinatar, de structura acestora.

Natura oficială a relațiilor și deferența trebuie marcate stilistic prin folosirea unor formule reverențioase de adresare, aproape clișeizate (*Stimate domnule profesor, Stimate domnule președinte....., Stimati/Dragi colegi, Stimate doamnă inspector/director, Dragi studenți, Domnule Director, Doamnă președinte... etc.*)

Pentru încheierea mesajului, care poartă amprenta personală a celui care-l redactează, pot fi alese numeroase grupuri prepoziționale ce poartă aceeași marcă stilistică a deferenței: *Cu stimă, Cu considerație, Cu aleasă stimă, Cu aleasă prețuire, Cu cele mai bune gânduri, Cu dragoste, Cu respect, Cu drag, Cu mult drag, Cu plăcere, Cu gânduri de bine etc.*

Dincolo de toate aceste considerente de natură practică, comunicarea prin *e-mail* sau poștă electronică, devenită o realitate necesară a majorității domeniilor culturii, științei și comunicării contemporane, prezintă numeroase avantaje: o revitalizare a stilului epistolar, posibilitatea rapidă de a avea acces la informația dorită, transmiterea mesajelor se poate realiza către mai mulți receptori în același timp, tendința de simplificare a limbajului, înlocuirea mimicii, a gesturilor, a tonalității cu emoticoane, o oarecare „relaxare” în ceea ce privește normele limbii literare, combinarea stilului înalt cu elemente de oralitate familiară, libertate în alegerea tiparelor textuale, a organizării în pagină, ușurința preluării altor mesaje sau a altor texte deja redactate, posibilitatea de a reveni asupra conținutului, valorificare a creativității, atașarea altor documente, imagini, texte integrale, suporturi de curs etc.

Concluzii

Chiar dacă se vorbește despre o globalizare accentuată, cu implicații și la nivelul comunicării umane, ne erijăm în mesageri optimiști care afirmă că există persoane, formatori ai noilor generații, profesori – emițători și/sau receptori – care utilizează în orice situație de comunicare o exprimare „cumpătată”, îngrijită, atentă, corespunzătoare tuturor situațiilor din viața reală și care știu să combine în mod plăcut tradiționalul și modernul, și

pentru care limba noastră românească, ce poartă în ea „bunuri și frumuseți”¹⁵ rămâne eticheta cea de toate zilele.

Bibliografie

***, 2017, *Programa școlară pentru disciplina LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ*, CLASELE a V-a – a VIII-a, București.

AVRAM, Mioara, 1987, *Probleme ale exprimării corecte*, București: Editura Academiei.

BELDIMAN, Iulia Veronica, 2010, „The ”Messenger Generation” and its new Language”, în: *Analele Universității „Dunărea de Jos”*, Fascicula XXIV, Nr. 2(4), *Actele conferinței internaționale „Lexic comun/Lexic specializat”*, ediția a III-a, Galați: Europlus.

COȘERIU, Eugenio, 1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj: Echinox.

GHEȚIE, Ion, 1982, *Introducere în studiul limbii române literare*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

GUȚU ROMALO, Valeria, 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București: Humanitas Educațional.

NOICA, Constantin, 1973, *Creație și frumos în rostirea românească*, București: Editura Eminescu.

PARFENE, Constantin, 1980, *Compozițiile în școală – aspecte metodice* - , București: Editura Didactică și Pedagogică.

SÂMIHĂIAN, Florentina, 2014, *O didactică a limbii și literaturii române. Provocări actuale pentru profesor și elev*, București: Art.

ZAFIU, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Editura Universității din București.

Site-uri:

UNGUREANU, Elena „Limba noastră cea on-line de toate zilele”, disponibil online la adresa

<http://akademos.asm.md/files/Limba%20noastra%20cea%20online%20de%20toate%20zilele.pdf>.

<http://bravonet.ro/blog/limba-romana-noii-generatii/2014/02/21/>

¹⁵ Constantin Noica, *Creație și frumos în rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1973, p. 7.

STRUCTURILE POETICE ALE DESCÂNTECELOR ROMÂNEȘTI CA GENERATOR AL FORȚEI MAGICE

Yusuke SUMI
Kobe City University of Foreign Studies
anachoret.es.ou.o@gmail.com

Rezumat:

Pornind de la clasificarea descântecele românești a lui Arthur Gorovei (1931), Nicoleta Coatu (1998) a reclasificat descântecele medicale după structurile poetice ale acestora. În această lucrare, vom propune o altă clasificare a descântecele românești, considerând că structurile poetice ale descântecele însele pot să fie generatorul forței magice după credința omului.

Cuvinte-cheie:

Descânțe, antropologie, structuri poetice, generatorul forței magice, credințe.

1. România – un tărâm bogat în literatura orală

România este, probabil, pe primele locuri în Europa, poate chiar în lume, în privința bogației tradiției orale legate de vrăjitorie. Totuși, impresia noastră este că aceasta a început să scadă în ultimii ani, din cauza modernizării și, mai ales, după aderarea României la Uniunea Europeană, care accelerat migrarea unei mari părți a populației din țară și occidentalizarea mentalității generației tinere. De asemenea, pandemia pare să fi pus capăt vieții unor moștenitoare ale acestei bogate tradiții.

În anul 2023, am făcut cercetări de teren în două sate din Maramureșul istoric, anume, satul Breb (iunie) și Desești (iulie), din care Pamfil Bilțiu și Maria Bilțiu au cules descânțe și memorii despre vrăji (cf. Pamfil Bilțiu; Maria Bilțiu, 2001) ca să căutăm informatoare relativ tinere listate în carte. Din păcate, nu am găsit decât rudele acestora, care au povestit ceea ce și-au amintit despre persoanele respective, decedate cu câțiva ani în urmă. Acesta a fost, însă, doar cazul celor două sate din Maramureș și nu înseamnă dispariția totală a persoanelor (multe – foarte în vârstă) care știu să descânte. Loredana Jumară, etnolog, cu care m-am întâlnit în februarie 2023 și care a publicat lucrarea de doctorat ca o carte (Loredana, Jumară, 2022), ne-a vorbit despre cercetarea ei de pe teren,

despre zonele unde pot fi consemnate superstițiile vechi și unde oameni superstițioși sunt încă în viață, foarte activi, mulți dintre ei.

Până în ziua de astăzi în sate sunt cunoscute celebrele „babe” care știau să descânte. Ele sunt, pur și simplu, urmașele acelor femei atotștiutoare din vremea veche și moștenitoarele unei tradiții orale bogate: poezii, cântece, dansuri, arte culinare, graiuri etc. Ele nu se consideră „vrăjitoare”, cel puțin nu acele din imaginea creată prin basme, povești, romane, arte și filme, cultivate în țările occidentale, acelea în care se practicase pedeapsa cu moartea a unor astfel de femei, începând din Evul Mediu.

Mircea Eliade menționează bogăția tradiției orale a femeilor considerate vrăjitoare în România:

*„Voi apela acum la un alt domeniu de studiu, neglijat din păcate de școala occidentală, și anume, tradițiile folclorice românești. Aici ne confruntăm cu o cultură populară arhaică care s-a dezvoltat sub un control ecleziastic mai puțin rigid decât era obișnuit în Europa centrală sau de vest. Mai mult decât atât, biserica românească, ca toate celelalte biserici ortodoxe și greco-ortodoxe din Europa de Est, nu deținea o instituție analogă cu Inchiziția; în consecință, deși ereziile nu erau necunoscute, nu a existat o persecuție sistematică și masivă a vrăjitoarelor.”*¹⁶

Așa cum explică Mircea Eliade, putem să găsim cauza sprăvieuirii culturii vrăjitoriei în sistemul de supraveghere al Bisericii Ortodoxe, care era, în comparație cu cele catolice din Occident, mai deschisă tradiției non-sau pre-creștine, care se păstra printre oameni din mediul rural. Compromisul unor preoți ortodoxi față de tradiția păgână se dovedește și în documentarea etnografică „Descântecul în Cornova-Basarabia”, scrisă de Ștefania Cristescu, în 2003:

¹⁶ Mircea Eliade, 1976, p. 78.: „ I will turn now to another area of study, unfortunately neglected by Western scholarship, namely, the Romanian folkloric traditions. Here we are confronted with an archaic popular culture which developed under a less rigid ecclesiastical control than was common in central or western Europe. Furthermore, the Romanian church, like all other eastern European Greek Orthodox churches, did not possess an institution analogous to the Inquisition; consequently, though heresies were not unknown, there was no systematic and massive witch persecution.”

POPA ZAMĂ ȘI DESCÂNTATUL CORNOVEAN¹⁷

„Nainte popa-m da păcat pintru descântec. Da acum nu-ni dă”.
(Inf.: I. Cheptănar, culeg.: Șt. C.)

„Iaca, la noi, priotu ie om învățat și când vine vremea de i să deoache un cal, șevai, apăi vine pin femeii. Sî iel ie om tare-nvățat!”
(Inf.: Anastasia Boian, culeg.: Șt. C.)

„Tudosâia (Tudosia Dumitrache Socol) i-a descântat priotului de cârtiță”. (Inf.: Ana Boian, culeg.: Șt. C.)

„A descântat preotului Ion Zamă de bubă la ochi. Sî de-atunși n-o mai dat canon” (Inf.: Zoița Botnaru, culeg.: Șt. C., 28 iulie 1931)

„Apăi că și părintele când o avut bubă și-o descântat. De amu nu mai spune că-i păcat să descânte.” (Inf.: A. Slobozianu, culeg.: D. I. Șt. C., iulie 1931)

[...]

În prezent, satul Cornova este o parte a Republicii Moldova. Documentarea aceasta, de acum cca. 100 de ani, arată atitudinea și dilema unui preot față de tradiția non-creștină.

2. Descânțece, vrăji, farmece și desfaceri

Există discuții despre terminologie legată de descânțece. S. F. Marian distinge clar cei patru termeni descânțece, vrăji, farmece și desfaceri:

„...pe când descânțecele au totdeauna în vedere întoarcerea, alinarea și vindecarea diferitelor boli corporale de care suferă nu numai oamenii, ci și animale domestice, vrăjile, farmecele și desfacerile, după cum ne vom încredința din rândurile următoare, au în vedere cu totul alte scopuri. [...] Scopul vrăjilor, sing. vrajă, este de a constrânge pe cineva, contra dorinței și voinței sale, să asculte și să facă toate cele ce i se spun și se pretind de la dânsul, apoi de a despărți doi soți care trăiesc în cea mai bună înțelegere și armonie, sau doi inși care se iubesc și vor să se căsătorească, și în fine de a lua somnul copiilor de țâță și laptele de la vaci, de a nenoroci sau chiar de a nimici pe cineva. Mai pe scurt, scopul acestora este de a face cuiva mai mult sau mai puțin rău.”¹⁸

¹⁷ Ștefania Cristescu, 2003, pp. 131-132.

¹⁸ S. F. Marian, 1996, pp. 7-8.

În schimb, finalitatea farmecelor este pozitivă, mai degrabă:

„Scopul farmecelor este așadar în primul rând ca cel ce farmecă sau pentru care se farmecă să se facă frumos, plăcut, atrăgător și fermecător, anume ca să poată fi iubit, respectat, binevorbitor și stimat de toată lumea, în al doilea rând să atragă prin frumusețea, purtarea și vorba sa pe oricine, însă mai ales pe aceia pe care și-a pus el ochiul și, în urmă, dacă prin mijloacele și apucăturile anterioare nu și-a ajuns scopul, să farmece, adică să fure mințile celor pe care îi iubește și de care dorește să fie iubit.”¹⁹, apoi adăugă și desfacere, despre care spune „desfacere, sg. desfacere, au de regulă un scop dublu: a) De a adăpărta de la sine toate vrăjitoriile și aruncăturile, tot faptul și datul, toată mânia [...]; b) De a face pe sine plăcut.”²⁰

Clasificarea lui S. F. Marian nu este acceptată de toată lumea. După Ștefania Golopenția, nu ar exista vreo diferență de finalitate între aceste specii:

„Folosind drept criteriu opozițiile benefic/ nociv și descântat/ contra descântat Marian (1893) a distins între vrăji (nocive), farmece (benefice) și desfaceri (menite să neutralizeze vrăjile). Neconvinși de argumentul lui Marian, Gorovei (1931) și Candrea (1944) prezintă descânțele, vrăjile și farmecele ca pe un continuum.”²¹

Este interesant că Simion Florea Marian a inclus termenul „descântec” printre actele magice, alături de vrăji și farmece. Dar dacă descânțele (magia verbală) reprezintă totalitatea ritualului, fără însoțirea gesturilor, este același lucru cu celelalte și este firesc că începe să aibă același sens. Reamintim că descântec, desfacere, făcătură au etimologii latinești (*canticum* și *factum*), iar farmec grecesc (*pharmakon*), după cum *vrajă* slav (*vraža*)²².

În această scurtă lucrare nu insistăm asupra terminologiilor. Definim termenul „descântec” așa cum definește DEX 98, s.v.:

„Formula magică (în versuri) însoțită de gesturi, cu care se descântă”.

3. Clasificarea descântecelelor românești

Ceea ce ne interesează aici este clasificarea descântecelelor. Arthur Gorovei a făcut prima clasificare complexă a descântecelelor românești. El le-a împărțit în 12 categorii:

¹⁹ *Ibidem*, p. 10.

²⁰ *Ibidem*, p. 10.

²¹ Șt. Golopenția, 2007, p. 73.

²² M. S. Graur, 2015, p. 12.

Clasificarea descântecelelor după Gorovei (1931, pp. 121-179.)	
1. Rugămintea	„Unele dintre descântecele noastre se fac sub formă de rugămintea.”
2. Porunca directă	„Descântătoarea poruncește direct bolii să fugă, să părăsească pe pacient.”
3. Porunca directă cu amenințări și îngrozire	„Descântătoarea poruncește bolii să fugă, și în același timp o amenință sau o îngrozește.”
4. Porunca indirectă	„O altă formulă a poruncii este aceea în care descântătoarea nu poruncește direct bolii să părăsească pe pacient, ci face apel la alte lucruri, asupra cărora ea are putere, pentru ca acestea să aducă la îndeplinire poruncile ei.”
5. Indicare	„Unele descântece se fac întrebuițând oarecare obiecte ca leacuri, sau executând oarecare acțiuni directe asupra bolnavului, ca fricțiuni etc., sau practicând unele acțiuni inerente sistemului de leac întrebuițat pentru vindecarea bolii, iar cuvintele care exprimă lucrurile sau acțiunile sunt indicate în descântec.”
6. Blăstăm	„Porunca se face și sub forma unui blestem, pe care descântătoarea îl aruncă asupra persoanei sau a obiectului care a pricinuit boala.”
7. Comparație	„Un număr de descântece se fac prin comparație, care este tot o poruncă, sub altă formă.”
8. Enumerație	„Sunt descântece în care descântătoarea recitează o formulă enumerativă, înșirând numerile în ordine descrescândă, dela nouă până la unu, și în puține variante, dela zece până la unu, ori, în ordine crescătoare, dela unu până la nouă, sau până la zece.”
9. Gradație	„Unele descântece, puțin numeroase, consistă în cuvinte care formează o gradație, dela mai mare la mai mic, și care este o poruncă dată bolii ca să se nimicească, devenind din ce în ce mai neputincioasă.”
10. Formula magică	„Un număr de cuvinte, care, în forma întâlnită în descântece, sunt neînțelese, alcătuiesc o

	formulă căreia îi putem zice: formulă magică, pentru că aceasta este și credința descântătoare: numai ea și cei puțini inițiați o pot cunoaște.”
11. Povestire	„Un mare număr de descântece se zic sub formă de povestire.”
12. Dialog	„Sub formă de dialog, se poruncește bolii, în unele descântece.”

Tipologia lui Gorovei este apreciată, dar și criticată parțial:

„O. Papadima a apreciat pozitiv tipologia promovată de Gorovei, remarcând și inconsecvențele ei. Tipurile pe care le apreciază sunt: Rugămintă, Poruncă, Indicare, ce se întemeiază pe „fondul afectiv”, pe când celelalte: Blestem, Comparație, Enumerație, Gradație, Dialog, Povestire au la bază „formă internă.”²³

Această clasificare a lui Gorovei a fost dezvoltat de alții (Gh. Pavelescu, D. Caracostea, O. Bârlea și Gh. Vrabie etc.²⁴). În rândurile următoare, vom prezenta clasificarea Nicoletei Coatu, care, pornind de la tipologia lui Gorovei, a făcut o analiză exclusiv deasupra sturcturilor descântecelor de leac.

Clasificarea descântecelor după Coatu (1998, pp. 73-47)	
Strategia discursivă a comunicării directe cu factorul malefic, în vederea înlăturării bolii din corpul uman și a refacerii definitive	
a. Structuri imperative-enumeraive	„Tu, ceas rău, să ieși/ Din creștetu’ capului,?/ Din văzu’ ochilor, /Din auzu’ urechilor, /Din spârcu’ nasului,/ Din poama obrazului!...” (p. 163)
b. Structuri imprecative (blesteme)	„De-o fi deochiat de om,/ Să-i crape călcâiele, /Să rămâie de pedeapsă...” (p. 159.)
c. Structuri contrastante	Se explicitează prin contrast (nu..., ci...). Se explicitează textual opoziția prin afirmarea efectului malefic și negarea lui. Se construiește o pereche opozitivă în care starea persoanei bolnave este plasată la pol negativ și, prin inversare, se proiectează refacerea sănătății. (p. 203.)

²³ M.S. Graur, 2015, p. 22.

²⁴ *Ibidem*.

	Ex. „Astă seară stele, și pușcele, pe vârful limbei mele,/ Măine seară nici stele, nici pușcele pe vârful limbei mele.” (Gorovei, 1931, p. 379)
d. Structuri enumerative regressive/progressive (numerice)	Ex. „Brâncă din nouă, brâncă din opt, brâncă din șapte, [...], brâncă din una, brâncă din nici una...” (p. 153)
e. Structuri dialogice	Ex. „- Am o pușcă pe limbă. – Când ai făcut-o? – Amu. – Troooooa, amu să piară !” (p. 209)
Strategia discursivă a comunicării încifrate	
f. Structuri încifrate	Este vorbă de <i>voces magicae</i> , sunetele incompreensibile. Ex. „Primel, Primici, Solomon, Hacana, Dresâna.” (p. 212)
Strategia discursivă a comunicării mediate, figurativ-magice	
g. Structuri oximorice	„Formulele imposibilului implică o raportare la un timp negat, ilustrând intenția refacerii totale a persoanei.” (p. 213) Ex. „Luna-n cer,/ Lupu-n pădure,/ Și piatra-n baltă./ Acești trei frați /Când se vor întâlni /Și vor vorbi, [...], Atunci să mă doară /Pe mine capul. /Atunci și nici atunci.” (p. 213.)
h. Structuri comparative (analogice)	„Discursurile poetice magice proiectează intenția de izolare a răului din trupul persoanei infectate de boală, printr-un mecanism analogic fundamentat pe legitate magică, asociind de la o variantă la alta și o formulă finală, de regenerare exemplară.” Ex. „La o răchită răsădită, este o fată împodobită, cu un ochiu de apă și unul de foc. Cum se stânge focul de apă, așa să se stângă deocheturile și răsmeriturile dela (cutare).” (p. 217)
i. Structuri narative	Ex. „S’au adunat nouă preotese, nouă judecătorese, nouă morărese, din munții Ganaleilor, bun prânz au gătit, pe toate bubele le-a chemat, numai de asta și-a uitat. Dar ea rău s’a mâniat, din vârful s’a uscat, din rădăcină a secat.” (pp. 222-3.)

j. Structuri narative – exemplare	„Desfășurarea textuală narativă care are ca finalitate actul vindecării proiectează intervenția benefică în planul exemplarității, prin raportarea la modelul arhetipal, realizând o intensificare retorică, cu implicații funcționale.” Ex. „A plecat Cutare copil bolnav Pă cale, Cărare, Pă soare răsare, Pă drumu’ cel mare. S-a întâlnit cu ipilepsia în cale. [...] Doamne, Maică, Sfântă Marie, Leac și sănătate De epilepsie Să-i fie!” (pp. 231-3.)
--------------------------------------	---

4. Generatorul forței magice

Al. Graur realizează o reprezentare grafică a descântecului, luând drept criteriu de ordonare sistemul de comunicare, prin valorificarea descrierilor lui M. Pop și P. Ruxăndoiu, 1976:

Performator →	destinatar
(transmițător) ↓	(generatorul forței magice)
Referent	
(beneficiar)	
	M. S. Graur, 2015, p. 30.

„Ca mesaj codificat, descântecul nu este adresat niciodată beneficiarului, ci forței acționate în favoarea lui sau forței malefice. Poziția de destinatar al mesajului se schimbă în cea de referent. Această mutație este determinată de încadrarea și reinterpretarea mitică a actului de comunicare, iar poezia destinatarului poate fi ocupată nu numai de forța magică benignă, ci și de agentul care a provocat maladia. Ca atare, forța magică benignă este implicată numai referențial, ca mediator între descântător și forța malignă.” (Graur, p. 30.)

Această structură este valabilă pentru descântecele, în care este menționat numele unui generatorului magic (de tipul descântece de incantație), de exemplu, soarele, apa, boli, Dumnezeu, Maica Domnului, sfinți etc. În acest caz descântecul funcționează ca un instrument de comunicare și generatorul forței magice, care este destinatarul descântecului,

împlinește dorința performerului pentru beneficiar. Dar ce se întâmplă atunci, când nu este menționat nici un destinatar în descântece? Le-aș numi „descântecele fără destinatar”. De exemplu:

„De la rădăcini se uscară, Voi. Bube dulci, vă uscarăți, N.
Curată, luminată, Ca Maica Precistă din cer lăsată.” (Șuncuiș, jud.
Bihor, din M. S. Graur, 2015, pp. 30-1.)

M. S. Graur explică „...*marchează numai actul de vindecare și starea finală*”. Ritualul de vindecare se manifestă în primul rând prin vorbire. Aici găsim *legea analogiei*, care funcționează în *magia simpatetică*, propusă de antropologul James George Frazer, în cartea *The Golden Bough* (1889). Natura oamenilor, atunci când există o similitudine între două lucruri, chiar dacă cele două nu au legătură fizică, îi face să creadă că afectul unuia influențează și celălaltă. Păpușa făcută după figura unui om, folosită la blesteme este un exemplu tipic. Deși o păpușă nu are legătură fizică cu omul real, totemul se folosește, pentru că actantul magiei crede că există oarecare relație dintre ei, în baza similitudinii figurative. În cazul descântecului scurt sus menționat, descântătorul creează o lume: ca aceasta să se realizeze, expresia verbală reprezintă o cheie. Limba poate să descrie orice. Este ceea ce seamănă cu realitatea. Și aici se observă legea similitudinii. Dar în descântece funcționează nu numai legea similitudinii, ci și alte elemente, care îi evocă descântătorului forța magică și care crede, realmente, că produc un efect.

5. Elementele care evocă forța magică

Am arătat în subcapitolul anterior că în oricare descântec există elemente care îi evocă actantului forța magică. Din punctul de vedere al actantului magiei, care crede în forța supranaturală, acestea pot să fie chiar modalitățile de a genera forța magică, deși descântătorul nu întotdeauna le recunoaște. Probabil unele persoane care creează descântece proprii includ instinctiv unele dintre elementele acestea în descântece, așa cum poeziile se creează după modelele celor vechi, pe care le auziseră de la bătrâni. Este firesc că ele au structuri similare. După cum au constatat cercetătorii, descântecele românești au anumite structuri la fel ca și celelalte poezii tradiționale. Iar în cazul descântecelor, aceste structuri au și funcționalitate,

și anume, pe aceea de a evoca/ a genera forța magică. Vom da mai jos un tabel cu moduri, tipuri și ceea ce poate fi logica producției forței magice. Este o reclasificare a tipologiei lui A. Gorovei și a lui N. Coatu, așa încât nu dăm exemplele descântecelelor.

Generatoarele magice din descântecele fără destinatar		
<i>Moduri</i>	<i>Tipuri</i>	<i>Elemente care generează forța magică</i>
Producția încifrată	① Codificare	Incomprehensibilitate
Producția retorică	② Enumerare simplă	Eficiența repetării unei acțiuni; efectul hipnotic
	③ Enumerare numerică	Eficiența repetării unei acțiuni; efectul hipnotic
	④ Gradație	Eficiența de a proceda un lucru pas cu pas
	⑤ Metaforă (poate fi și analogie, dar am folosit un termen retoric)	Legea similitudinii
	⑥ Contrast	Negarea puternică
	⑦ Oximoron	Anormalitatea expresiei
	⑧ Rimă	Legea similitudinii, prin sunete
Producția formală/ după forme	⑨ Povestire	Anormalitatea de a povesti fără prezența ascultătorului
	⑩ Dialog	Anormalitatea de a juca singur două roluri

De obicei, descântecele sunt polistructurale. Ele constă, de obicei, din mai multe structuri. În plus, descântecele sunt realizate prin sinestesie: performare verbală, mișcări, leacuri, unelte etc. Dar există și descântecele foarte scurte, care acoperă totalitatea unei vrăji, fără să aibă nevoie de alte lucruri:

„*Porcul bese, Gunoiiul ese.*” (Sefer, 1999, p. 299.)

Acest descântec este fără destinatar. Nu este menționat nici un nume, care ar putea să fie generatorul forței magice. Și nici nu este însoțit de alți factori

expresivi ori curativi, precum coregrafia, muzica, leacuri, unelte sau altceva. Nu putem să găsim generatorul forței magice, decât în descântecul însuși. În acest descântec observăm două elemente: rimă și metaforă (analogie) și acestea sunt tot ceea ce poate să fie un descântec cu oarecare efect.

Concluzii

Descânțele reprezintă o specie a literaturii orale tradiționale. Ele se practica și se moșteneau în sate prin generații.

La fel ca alte specii poetice, ele au anumite structuri comune. În poezii, în general, aceste structuri sunt legate de estetica poetică a poporului român.

Dar la descânțele, structurile poetice au și funcționalitate și ele fac pe beneficiari să-i creadă pe descântători că aceștia dețin forța magică, deși descântătorii nu-și dau seama întotdeauna de forța lor.

Bineînțeles, nu toate descânțele aparțin magiei. Structurile poetice, ca generatoare ale forței magice, pot să fie observate doar atunci când descântecul formează totalitatea unei magii și cu cât este mai scurt, cu atât mai clar putem să le observăm.

Bibliografie selectivă

ANTONESCU, Romulus, 2016, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, București: Institutul de Memorie Culturală.

BĂLTEANU, Valeriu, 2003, *Dicționar de magie populară românească*, București: Paideia.

BĂNCESCU, Iuliana, 2002, „Tămăduirea vrăjitoarelor în viziunea bisericii creștine”, in: *Memoria ethnologica*, An II, Nr. 4-5, iulie-decembrie, 2022, pp. 513-521.

BILȚIU, Pamfil, „Personalitatea unei mari vrăjitoare – Ana Herbil din Vadu Izei și patrimoniul ei magic”, in: Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției, 2018-2019, *Acta Musei Maramorosiensis*, XIV-XV, pp. 34-9.

BILȚIU, Pamfil; BILȚIU, Maria, 2001, *Fascinația magiei, vrăji, farmece, desfaceri din județul Maramureș*, Baia Mare: Editura Enesis.

BRAȘCANU, Paul, 1913, *Colinde din Ardeal, datini de Crăciun și credințe populare, Din Viața Poporului Român*, XXII, București: Academia Română.

CANDREA, I. Aurel, 1944/1994, *Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, București: Casa Școalelor/Iași: Polirom.

CANDREA, I. Aurel, 1999, *Folklorul medical român comparat: privire generală: medicina magică; studiu introductiv de Lucia Berdan*, Iași: Polirom.

COATU, Nicoleta, 1998, *Structuri magice*, București: Bic All.

COATU, Nicoleta, 2004, *Eros, magie, speranță*, București: Rosetti Educațional.

CRISTESCU, Ștefania, 2003², *Descântatul în Cornova-Basarabia*. Ediție îngrijită de Sanda Golopenția, București: Paideia.

CRISTESCU-GOLOPENȚIA, Ștefania, 2002, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, București: Paideia.

Dicționarul explicativ al limbii române, ed. II-a, 1996, București: Editura Univers Enciclopedic.

ELIADE, Mircea, 1976, *Occultism, Witchcraft, and Cultural Fashions Essays in Comparative Religion*, Chicago: The University of Chicago Press.

ELIADE, Mircea, 1980, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*. Trad. Maria Ivănescu; Cezar Ivănescu, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

ELIADE, Mircea, 1999, *Mitul eternei reîntoarceri*, București: Univers Enciclopedic.

ELIADE, Mircea, 2003, *Mitul reintegrării*, București: Editura Humanitas.

GHINOIU, Ion, 2013, *Mitologia română. Dicționar*, București: Univers Enciclopedic Gold.

GOLOPENȚIA, Sanda, 2007, *Limba descântecelor românești*, București: Editura Academiei Române.

GOROVEI, Artur, 1931, *Descântecele românilor: studiu de folklor, Din viața poporului român: culegere și studii / Academia Română, XL*, București: Imprimeria Națională.

GRAUR, Meda Smaranda, 2015a, *Limbaul și stilistica descântecului* (Teză de doctorat nepublicată, coord. științific prof. univ. dr.

Elena Dragoș, 2015, Catedra de Limba Română și Lingvistica Generală, Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai.), Cluj-Napoca.

GRAUR, Meda Smaranda, 2015b, rezumat la teza *Limba și stilistica descântecului* 2015, Cluj-Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai.

GUSTI, Dimitrie (dir.), 1939, *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 4-6.

HASDEU, Bogdan-Petriceicu, 1937, *Cuvente den bătrâni*, București: Cultura Națională.

HODOȘ, E., 1912, *Descânțete*, Sibiu: Editura „Asociațiunii”.

JUMARĂ, Loredana, 2022, *Magia și vrăjitoria: eseu asupra imaginarului țărănesc într-un sat vâlcean*, Cluj-Napoca: Mega.

MARIAN, Simion Florea, 1886, *Descânțete poporane române*, Suceava: Tipografia lui R. Eckhardt în Cernăuț.

MARIAN, Simion Florea, 1901, *Sărbătorile la români*, vol III, București: Editura Academiei Române.

MARIAN, Simion Florea, 1996, *Descânțete poporane române, vrăji, farmece și desfaceri*, București: Coresi.

MARIAN, Simion Florea, 2000, *Botanica românească*, București: Paideia.

MARIAN, Simion Florea, 30 noiembrie 1878, „Mitologia daco-română”, in: *Albina Carpaților*, Sibiu, anul III, nr. 4, pp. 54–6.

MUCHEMBLED, Robert, 1997, *Magia și vrăjitoria în Europa, din Evul Mediu până astăzi*. Trad. Maria Ivănescu; Cezar Ivănescu, București: Humanitas.

NICULIȚĂ-VORONCA, Elena, 1998, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Iași: Polirom.

OIȘTEANU, Andrei, 1989, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București: Minerva.

OLINESCU, Marcel, 2001², *Mitologia românească*, București: Saeculum I.O.

OLTEANU, Antoaneta, *Școala de solomonie, divinație și vrăjitorie în context comparat*, București: Paideia.

PAMFILE, Tudor, 1916, *Văzduhul – după credințele poporului român*, București: Socec & Comp.

PAPADIMA, Ovidiu, 1968, *Literatura populară română. Din istoria și poetica ei*, București: Editura pentru Literatură.

PAVELESCU, Gheorghe, 1996, *Magia la români*, București: Editura Minerva.

POP, Mihai; RUXĂNDIOIU, Pavel, 1991, *Folclor literar românesc*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

RĂUTU, Radu, 1998, *Antologia descântecelor populare românești*, București: Grai și Suflet - Cultura Națională.

ROSETTI, Alexandru, 1975, *Limba descântecelor românești*, București: Minerva.

SEFER, Mariana, 1999, *Descântecul, poezie populară medicală, selecție din arhiva Grigore Crețu*, București: Viața Medicală Românească.

ȘTER CHIȘ, Ion (red.), 1980, *Antologie de folclor din Maramureș*. Vol. I. *Poezia*, Baia Mare: Asociația Etnografilor și Folcloriștilor din județul Maramureș.

TALOȘ, Ion, 1976, „Solomonarul – în credințele și legende populare românești” in: *Anuar de Lingvistică și Istorie Literară*, XXV, pp. 39-53.

TAMBIAH, S. J., 1968, “The Magical Power of Words” in: *Man, New Series*, Vol. 3, No. 2 (Jun., 1968), Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, pp. 175-208.

The Roman Catholic Church, 2004, *De Exorcismis et Supplicationibus quibusdam, editio typica emendata*, Vatican: Libreria Editrice Vaticana.

TOCILESCU, Gregorie Gheorghe, 1900, *Materialuri folkloristice*, vol. I, București: Tipografia „Corpului didactic” C. Ispasescu & G. Bratanescu.

VICIU, Alexiu, 1914, *Colinde din Ardeal; datini de crăciun și credințe credințe poporane, culegere cu anotațiuni și glosar de Alexiu Viciu*, București/Leipzig/Viena: Editura Librăriei Socecă și Comp./ Editura Librăriei C. Sfetea.

LIRISM ȘI REZISTENȚĂ: POEZIA POLITICĂ A ILENEI MĂLĂNCIOIU

Elena-Luiza NEGURĂ
„Alexandru Ioan Cuza” University of Iași
luizanegura@yahoo.com

Rezumat:

Pe măsură ce dictatura comunistă impusese o contrafacere generalizată a istoriei, a culturii și a moravurilor, poezia devenise o formă de rezistență împotriva absurdităților unui sistem politic rău, dezlănțuind noi energii și atitudini menite să repare abuzurile grotești ale vieții de zi cu zi. Poziția de disidență a Ileanei Mălăncioiu nu va trece neobservată de autoritățile politice opresive. Într-o perioadă în care cenzura era mai strictă ca niciodată, lirismul este pus în slujba unei opoziții asumate, o modalitate de păstrare a valorilor autentice ale unei lumi asediate. Denunțată fără teamă, impostura generează o criză profundă a poetului, al cărui glas se ridică în numele unui întreg popor, nevoit să-și urce propriul Golgotă.

Cuvinte-cheie:

Poezie, comunism, cenzură, imposturi, disidență.

Abstract:

LYRICISM AND RESISTENCE: ILEANA MĂLĂNCIOIU'S POLITICAL POETRY

As communist dictatorship had imposed a generalized counterfeiting of history, of culture and morals, poetry had become a form of resistance against the absurdities of an ill political system, unleashing new energies and attitudes meant to emend the grotesque abuses of everyday life. Ileana Mălăncioiu's dissent position will not pass unnoticed by the oppressive political authorities. In a time when censorship was stricter than ever, lyricism is put at the service of an assumed opposition, a way of preserving the authentic values of a world under siege. Fearlessly denounced, imposture generates a profound crisis of the poet, whose voice rises in the name of an entire people, forced to climb their own Golgotha.

Key Words:

Poetry, communism, censorship, imposture, dissent.

MOTTO:

„Politicul îți ia răspunderea (vot, ideologie, tiranie) în loc să ți-o sporească. Numai cultura trezește răspunderea. Ca Ideea.” (Noica, 1990: 377)

*

În fața unui *munte întors*, ce oglindește un timp trăit ca o rană, poezia Ilenei Mălăncioiu descătușează noi energii și atitudini, luând forma unui act de rezistență, de supraviețuire morală pe scena prăbușită a Istoriei. Interferarea despotismului politic în toate aspectele existențiale va genera o criză majoră a individului și a societății, din a cărei desfășurare absurdă se va desprinde lecția valoroasă a singurătății „în fața faptei, ca și în fața morții”, în spiritul autentic al tragicului. Arogarea acestui fel de a fi în lume va fi amplificată chiar prin statutul inerent¹ al poetei, a cărei ancorare în fluxul realului este una imposibil de contestat. Poziția disidentă a Ilenei Mălăncioiu nu va rămâne fără ecou, iar textele cu caracter antipolitic o vor plasa pe poetă sub ochiul vigilent al Securității, în vreme ce organismele cenzurii vor fi puse rapid în mișcare, prin intervenții multiple și repetate.

Descărnată de aura maladivă a demersurilor propagandistice, realitatea este surprinsă fără tușe corectoare în spațiul liric, atmosfera sumbră², apăsătoare fiind transferată în discurs printr-o violență stridentă, cu miză trans-poetică. Libertatea se află sub asediul politicului³, iar cursul

¹ Iată în ce termeni definește Ileana Mălăncioiu condiția poetului: „*meseria de poet* este, în cele din urmă, *aceea de a-ți pune sufletul pe tavă în fața cuiva*. Reprezintă deci, prin ea însăși, *un fel de perpetuă criză și depășire* care nu se poate repeta fără acel minim confort moral care să-ți dea sentimentul că a-ți pune sufletul gol înaintea cuiva nu echivalează cu a-l arunca la gunoi.” (*Din criză se-ntrupează Poezia*, 1993: 14)

² Acest aspect va fi evidențiat inclusiv de către intelectualii aflați în exil, așa cum este și cazul Sandei Stolojan:

„**4 iunie** (1985)”.

România: o văd de departe trăind în spatele unui geam fumuriu.

august (1985)

Sunt obsedată de imaginea unei Românie din carne putredă și întuneric.

2 octombrie (1985)

„*Din România ne vin vești îngrozitoare: oamenii trăiesc în simbioză, o simbioză oribilă cu Securitatea. Totul se petrece între „prieteni”. Mi s-a povestit cum se întâmplă: cineva, în genere un tânăr, simpatic, se invită la tine. Stai de vorbă, individul este destul de cultivat. După un timp, îți dă câteva sfaturi amicale. Este la curent cu viața ta, îți vrea binele... «Hai, fii rezonabil, nu fă prostii, lasă-te de cutare acțiune, uită de cutare relație...» Infernala prezență te urmărește și după plecarea lui. Știi că ești supravegheat, trăiești în fiecare zi un coșmar treaz, viața ta nu-ți mai aparține. România a devenit o închisoare pentru douăzeci de milioane de locuitori.*” (1996: 205-213)

³ Așa cum subliniază și Constantin Noica, rezistența în fața istoriei politice rămâne o formă de salvare a conștiinței individuale și colective: „[343] *Cîinii istoriei latră dar nu mușcă. Sau dacă te mușcă, faci câteva injecții antirabice și-ți vezi de treabă. Îmi amintesc de pădurarul care s-a întâlnit în munți cu un urs și s-a lipit de stîncă. Ursul s-a ridicat în două labe, l-a privit, l-a scuipat și a plecat. Așa aș face cu istoria politică...*” (1990: 387)

istoriei este urmărit în alteritate. Cultul personalității atinge apogeul, iar dictatura parazitează toate planurile societății.

În acest context, este cu adevărat surprinzător faptul că volumul *Urcarea muntelui*⁴ va trece (într-o măsură neașteptat de mare!) de filtrele multiple ale cenzurii și va vedea lumina tiparului. Istoria acestei apariții editoriale va fi reluată de Ileana Mălăncioiu, în *Recursul la memorie. Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*:

*„Dată fiind experiența cu **Linia vieții**, m-am gândit să mai schimb locul unde publicam, în speranța că astfel se va schimba și norocul. Așa că am rugat-o pe dna Domnica Filimon, cu care lucrasem cândva foarte bine, să mă înscrie în planul de la Editura „Albatros”. După o vreme în care n-am mai vorbit cu nimeni din acea redacție, m-am trezit cu Gabriela Negreanu la ușă. Venise să-mi spună că Domnica Filimon s-a pensionat și că, dacă nu aș avea nimic împotriva, ar vrea să lucrez cu ea. Cartea nu era încă gata și aveam sentimentul că mai e mult pînă cînd aș putea s-o predau într-o formă de care să fiu mulțumită. Însă, cum Gabriela a insistat, în cîteva zile am definitivat sumarul și m-am prezentat cu manuscrisul la editură. Ea l-a citit imediat și a fost de un entuziasm care avea să risipească brusc o bună parte din îndoilele mele. Apoi, entuziasmul său din ziua întîi s-a transformat într-o îndoială care creștea pe măsură ce trecea timpul și mi-a spus că publicarea cărții mele nu depinde de ea, ci de directorul editurii. Lucru pe care, oricum, îl știam. Ca atare, a trebuit să-l abordez pe Mircea Sântimbreanu, care era la fel de entuziasmat de cartea mea ca Gabriela Negreanu și la fel de îndoit ca ea că ar putea fi publicată. Mi-a spus că i-a trimis-o lui Liviu Călin (care pe vremea aceea lucra la „Sinteze”) și că ar fi bine să-l caut, ca să-mi dea un răspuns. Și l-am căutat. Am aflat astfel că manuscrisul i-a fost dat fără referat de publicare, iar pe sumarul lui erau vreo 50 de semne de întrebare. După mai multe discuții, în urma cărora am mai schimbat cîte un titlu ori cîte un vers, avînd grijă să nu devină mai șters, ci dimpotrivă, el a mers cu mine la Mircea Sântimbreanu și i-a comunicat că e de acord cu publicarea cărții, cu condiția eliminării a 12 poeme. «Numai atîtea?», l-a întrebat acesta, speriat. Apoi Liviu Călin a plecat și eu am rămas la editură ca să mi se dea un răspuns clar. Și, fiindcă Mircea Sântimbreanu se uita la nota lăsată pe biroul său de Liviu Călin să vadă ce poezii a cerut să fie scoase și repeta uimit: «Numai 12?!», am început să-i explic că un editor cu experiență, ca el, nu poate să se plîngă că o carte n-a fost cenzurată mai drastic. Pentru că riscă să nu-l mai ia nimeni în serios dacă va*

⁴ Bunul de tipar va fi dat la data de 3.06.1985.

încerca vreodată să se bată cu cei de la Consiliul Culturii ca să mai salveze câte ceva. L-am convins astfel să-i dea drumul manuscrisului la tipografie. Nu peste mult, am aflat că se prezentase cu el la Centrala Cărții, spunînd: «Am venit cu bomba, faceți ce știți cu ea!». Dar nu l-am judecat. Pentru că era evident că încercarea sa de a implica toată lumea în povestea asta nu era de natură să acționeze în defavoarea mea, ci dimpotrivă⁵.” (2003: 216-218)

Cu atît mai importantă este apariția opului, cu cît, în lipsa autocenzurii⁶, intervenția lui Mircea Sântimbreanu va gira un moment-cheie în istoria literaturii timpului:

„Iată, **Urcarea muntelui** a Ilenei Mălăncioiu recunosc că a apărut cu ajutorul, dar și sub foarfeca editorului⁷. Paisprezece piese

⁵ Despre apariția acestui volum, Mircea Sântimbreanu va declara într-un interviu acordat lui Leo Butnaru:

„Cînd a apărut **Urcarea muntelui**, de Ileana Mălăncioiu, am fost chemat la ... nu mai era Popescu-Dumnezeu, ci un altul, care a murit între timp; chiar la timp a murit, Petre Enache, secretar al C.C. Răspundea de cultură. El pusese capul în birou și dădea cu pumnul în masă, strigînd: „Nu citiți nimic! N-ai citit nimic!”. Eu îi spun că totul am citit. „Nu se poate! Dacă ați fi citit această carte, nu apărea!

- Dar credeți că el citise cartea Ilenei Mălăncioiu?

- Ei, lui i se spusese. Noi știam ceva, ceva în mod absolut. Că, de fapt, cenzura supremă o exercitau două personaje.

- Cei doi, el și ea?

- Da. Însă nu citeau nimic, decît cu literă mare. Or, eu nu tipăream cu literă mare. Tipăream cu literă normală. Și mai exista ceva, o cenzură și mai periculoasă. Pe mine m-a îngrozit tot timpul faptul că Monica Lovinescu și Virgil Ierunca făceau cronici la obiect și spuneau despre cartea Ilenei Mălăncioiu că este cel mai bun volum de poezie și venea securistul editurilor și-ți spunea exact ceea ce auzise la Europa Liberă. Eu zic, însă: tovarășe, dumneavoastră vă luați după dușmani și nu ne credeți pe noi? N-ați învățat nimic din Istoria Partidului Comunist, că anume dușmanul încearcă să ne distrugă pe noi, comuniștii. Așadar, nu era ușor, de aceea trebuia să fii foarte, foarte pregătit.” („Timpul nu este egal cu sine însuși”, în *Contemporanul – Ideea europeană*, Anul VIII, nr. 17 (418), 23 aprilie 1998, reluat în Sântimbreanu, 2000: 170-171)

⁶ În cadrul unui interviu acordat lui Olimpiu Nușfelean, Ileana Mălăncioiu explică următoarele: „cînd am intrat și eu în atenția oficialităților și mi s-au făcut mai multe dosare de urmărire operativă, era prea tîrziu să mai fac altceva decît ceea ce știu. Am scris în continuare, ca și cum nu ar fi existat cenzura. După ce aceasta a fost, chipurile, desființată și înlocuită cu autocenzura. **Nu m-am cenzurat singură, fiindcă știam că oricum o vor face alții.**” (2020: 18-25)

⁷ Sprijinirea publicării volumului de către Sântimbreanu nu va fi trecută cu vederea de către organe, așa cum reiese din notele editorului:

„5.X. 1985

Bubuială la Dulea, în prezența lui Radu Constantinescu și Gh. Trandafir, apropo de Ileana Mălăncioiu și Ion Anghel Mănăstire, pentru neîndeplinirea mandatului. Unde e cartea înflăcărată, revoluționară, eroii exemplari? Cărți ca acelea tipărite, nici nu trebuiau

nu au apărut. Și așa cum a fost, deci o carte cenzurată, a zguduit catapetesmele. **Cartea aia ne-a arătat cât de greu e să urcăm muntele, ce Golgotă uriașă e. Era atîta suferință și încrîncenare în fiecare vers. Ei și ce dacă au lipsit paisprezece? [...]** Cum spuneam noi: ce se taie nu se fluieră. „Tăieturile” deveneau și ele un argument, adică s-a lucrat cu autorul.”

(Ana Barton, „Tăieturile” deveneau și ele un argument, adică s-a lucrat cu autorul... în revista *Privirea*, nr 132, 29 iulie – 4 august 1998, interviu reluat în Sântimbreanu, 2000: 180)

Cele 77 de poeme constituie un manifest virulent la adresa sistemului⁸, justificând, încă o dată!, încadrarea Ilenei Mălăncioiu în rândul scriitorilor *impenitenți*⁹. Discursul capătă dimensiune socială, iar realitatea abrutizată e convertită în nucleu liric. Existența individuală apare drept o rezultată kafkiană, descompusă în vectori concurenți. Un sfârșit continuu planează asupra lumii, iar imaginarul scandalos devine miza unor ample și subtile deturnări¹⁰ de sens, prin aplicarea instrumentelor cenzurii. Avem în

„lucrate”. Am devenit o editură pentru scriitori și nu pentru cititori. Orice carte care nu îndeplinește condițiile documentelor de partid să fie scoasă din tipar, imediat, inclusiv din planul pe 1986. Centrala Editorială să ne dea ajutor și să tipărim clasici.” (2000: 108)

„22.XII. 1985

Luni dimineață, la orele 9⁰⁰, Chiriacescu plus biroul de partid sînt convocați, împreună cu M. Dulea, la Petre Enache. Comasare? Avertisment general? Noi represalii? Artur Silvestri, care întîrzie să fie tipărit și care s-o fi considerat sabotat? În orice caz, roțile căruții morții prind viteză! Dar și mai plauzibil, dat fiindcă este convocat și biroul de partid, e că va fi vorba de sancțiuni pe linie de partid.”

24. XII. 1985

Au fost două ore și jumătate de bubuială generală, amenințări, cărți izbite de masă, lecturi gîfite, mai ales din Ileana Mălăncioiu. Iar concret, transferarea Gabrielei Negreanu pe postul Elvirei Popescu, la Centrala Editorială. În plus se ordonă măsuri de lectură generală la Centrala Editorială, de instalare a colegiilor din Edituri, se taie noi și noi – sute! – de titluri din plan iar planul Editurii „Albatros” va trebui avizat și de U.T.C. Se cere o analiză profundă a greșelilor la Adunarea generală din ianuarie.

În ce mă privește, eu sînt considerat în concediu și mi se încheie dosarul de pensionare, urmînd a fi înaintat imediat după 7 ianuarie, la sectorul 3.” (2000: 110-111)

⁸ În scurt timp, volumul va fi retras din librării. Mai mult, „comentarea lui a fost interzisă printr-un ordin scris al Securității”, așa cum va descoperi după 1990 autoarea. (2024: 181)

⁹ Formula îi aparține lui Liviu Malița, care, analizând activitatea de cenzură politică a timpului, fixează în extremă categoria unor scriitori „critici activi sau potențiali ai regimului, precum Marin Preda, Paul Goma, A. E. Baconski, Nicolae Breban, Augustin Buzura, Ileana Mălăncioiu, Dorin Tudoran ș. a.” (2016: 336)

¹⁰ Deturnări justificate tocmai prin faptul că lirismul atinge într-un mod primejdios sufletul omenesc: „**Omul** ca specie nu este bine văzut. Oricine reflectă asupra nevoilor și tristeților

vedere, în acest sens, înlocuirea titlului, așa cum este cazul poeziei care deschide volumul, *Vis*¹¹, ori a unor termeni/secvențe cu trimitere directă la raportul (controlat în mod strict!) cu realitatea. Iată câteva exemple:

Titlul poeziei	Volumul	Volumul
	<i>Urcarea muntelui</i> , Editura Albatros, București, 1985	<i>Urcarea muntelui</i> , Editura Litera, București, 1992
<i>Însemnare de iarnă</i>	E viscol, toată strada principală E poleită nu cu aur ci cu polei	E viscol, toată Calea Victoriei E poleită nu cu aur, ci cu polei
<i>Rugă</i>	O, Doamne, nu-ncerca să ne orbești deodată	O, Doamne, nu orbi tot neamul meu deodată
<i>Într-un alt timp</i>	Întreg orașul pare la pământ.	Întreg orașul este la pământ.
<i>Cîntec de toamnă</i>	Cine se duce vesel în locul meu prin ceața În care totu-i putred pe cîmpul părăsit	Cine se duce vesel în locul meu prin țara În care totu-i putred pe cîmpul părăsit
<i>Ordinea lucrurilor</i>	Ordinea lucrurilor în camera mea În jurul meu , în univers, nu se poate Să-mi fie indiferentă	Ordinea lucrurilor în camera mea În țară , în univers nu se poate Să-mi fie indiferentă
<i>Antigona</i>	Să smulgă dealu-acesta fantastic de la cîini	Să smulgă dealu-acesta fantastic de la cîini

sale interioare va fi acuzat de tendințe burgheze. Nimic nu trebuie să treacă dincolo de descrierea comportamentului său ca membru al grupului social. Acest lucru este necesar, deoarece, abordîndu-l pe om exclusiv ca pe o constantă a forțelor sociale, partidul este de părere că el devine un tip a cărui imagine și-o creează singur. Este o maimuță socială. **Ceea ce nu este exprimat nu există**; de aceea, eliminîndu-se posibilitatea unui anumit tip de scrutări, se distruge automat tendința spre astfel de scrutări.” (Milosz, 1996: 209)

¹¹ Absurditatea acest aspect va fi comentată de Daniel Cristea-Enache: „De-a dreptul rizibilă va fi însă intervenția cenzurii la titlul poeziei ce deschide volumul **Urcarea muntelui**. Ileana Mălăncioiu scrisese un *Coșmar*. Cenzura a preferat un *Vis*. Patru ani mai târziu, în 1989, lui Mircea Cărtărescu i se va schimba *Nostalgia* cu *Visul*. Deducem de aici că, în sistemul de reprezentări oficiale, visul e mai frecventabil decît coșmarul (ceea ce e de înțeles pentru orîșice copil); dar e intolerabil să fii nostalgic.” („**Urcarea muntelui** și cenzura”, în: *Observator cultural*, nr. 381 (639), 30 august-5 septembrie 2012, p. 8).

	Și să-l ascundă ca pe-un frate drag În timp ce toți ai săi se vor spăla pe mâini Și-o vor lăsa să intre de vie în pământul	Și să-l ascundă ca pe-un frate drag În timp ce voi vă veți spăla pe mâini Și-o veți lăsa să intre de vie în pământul
--	--	--

În mod așteptat, apariția cronicilor va fi atent supravegheată¹². Redăm câteva fragmente din cadrul celor două recenzii care vor vedea totuși lumina tiparului în 1985¹³:

„...ceea ce frapează acum este forța extraordinară cu care sînt exprimate sentimentul singurătății și cel al morții, prin mijloacele, aparent, simple, ale unui lirism epurat, esențializat. Poeta compune „pasteluri” sau cîte un „tablou naiv și sentimental” reduce la cîteva tușe de culoare și notații rapide, însă de o sugestivitate neobișnuită: „E seară. E iarnă. E frig./ Sînt singură. Tremur. Mi-e teamă/ În capul meu iar se petrece/ Aievea o moarte de seamă./ A mea sau a ta sau a lui/ A ei sau a lor, mi-e totuna/Pe valea această-nghețată/ De moarte s-apropie luna/ Încet ca un cap atîrnat/ De-un pom ce se clatină-n cer/ Și-mi scutură chiar în odaie/ Coroana albită de ger.” A numi această poezie (și altele, de factură asemănătoare) „pastel” e, firește, o formă de ironie, de distanțare față de convențiile unui anumit lirism. [...]

În lumea de astăzi, constată poeta, „Poezia a coborît în stradă/ Poezia șade încă o dată pe baricade/ Dar lumea e grăbită, dar strada e pustie/ Dar cine să mai citească acum poezie?” Pot oare versurile să împiedice, spre exemplu, o crimă sau să se opună agresiunii forțelor întunericului? Exprimînd tocmai această nostalgie a normalității, poezia e, totuși, fragilă și vulnerabilă: cuvintele parcă vor „să se-ngroape singure-n hîrtie”, gîndul se naște mort „pe hîrtia

¹² Marin Diaconu sesizează faptul că tirajele publicațiilor care vor găzdui aceste cronici vor fi reduse, iar circulația lor restrînsă. (2020: 74)

¹³ Un an mai târziu, cronica semnată de Nicolae Manolescu va fi scoasă din paginile revistei *România literară*. Ileana Mălăncioiu declară: „deși nu mă număram printre poeții pe care mizase el, Nicolae Manolescu a scris despre cartea retrasă din librării și aflată sub interdicția de a fi comentată - avînd grijă să nu folosească nici un citat și nici un cuvînt care-i putea fi reproșat – pentru a mă ajuta să ies cumva la lumină.” („Poezia – un exercițiu de supraviețuire”, interviu realizat de Clara Mărgineanu, apărut în *Luceafărul*, nr. 9/2008 și reluat în volumul *Am reușit să rămân eu însămi*, 2024: 109)

îngălbenită”. De unde, strigătul patetic prin care poeta cere să se acorde credit purității și sincerității rostirii sale: „Lăsați cuvintele să plece de la mine/ Ele nu fac nici un rău nimănui...”

(Al. Călinescu, „Lăsați cuvintele să plece de la mine...” în revista *Cronica*, Anul XX, Nr. 35 (1022), 30 august 1985, p. 4)

„Neliniștitoare, incomodă, poezia Ilenei Mălăncioiu a fost dintotdeauna, încă de la debutul ei (cu volumul *Pasărea tăiată*, 1967) perceput, pe bună dreptate, ca un eveniment. Excepționala ei vocație ne oferă acum, cu recent apăruta culegere *Urcarea muntelui* (Editura Albatros) o nouă probă: nu cred că exagerez afirmînd că acest volum e poate cel mai bun din tot ceea ce poeta a tipărit pînă acum. [...] Moartea nu e doar o obsesie aici, ci o stare propriu-zisă pe care poeta o traversează cu dezinvoltură, ca și cînd ar putea exista morți succesive, ca și cum existența însăși n-ar fi altceva decît o sumă de morți. De altfel, ca într-o teribilă, grotescă damnație, morții ies mereu „pe strada principală”, după ceremonia propriei lor înmormîntări, trăiesc în intervalul dintre două ceremonii asemeni celor vii, în vreme ce aceștia din urmă nu mai au loc pe lume: „Se terminase ceremonia, morții se întorceau/ Acasă pe străzile reci și pustii/ Se ascundeau cu grijă între cei patru pereți/ Și dintr-o dată li se părea că sunt vii.”

[...] E imposibil să nu citim în spatele acestor stări, a dezumanizării clamate în registru atît de omenesc, semnele unei profunde crize a valorilor morale. Cu atît mai tulburătoare cu cît poeta o constată irezolvabilă.

(Dumitru Radu Popa, Ileana Mălăncioiu: „*Urcarea muntelui*” în revista *Tribuna României*, Anul XIV, Nr. 300, 15 septembrie 1985, p. 8)

Urcarea muntelui este un volum care denunță impostura, care acuză fățiș o ordine vinovată. Sentimentul de teamă, amplificat în mod obsedant, reverberează pînă în adâncul ființei, decalibrînd toate resorturile conștiinței. O altfel de moarte plutește greu și, față în față cu amenințarea acestei disoluții, poeta antrenează mecanismele supraviețuirii¹⁴.

¹⁴ Referindu-se la importanța acestui volum, Ileana Mălăncioiu declară: „*Urcarea muntelui* a fost tratat ca unul de excepție, nu fiindcă a fost cenzurat, de vreme ce toată lumea era cenzurată, ci pentru ceea ce a reușit să spună pînă la urmă, în pofida a tot și a toate. Odată, stînd față în față cu Paul Goma (pe care aveam sentimentul că nu poate să-l doboare nimic, dar l-a ucis pandemia asta) în vreme ce soția sa, Ana Goma, se pregătea să ne pună ceva pe masă, el îmi arunca ironic printre dinți: „Publicabililor! De ce ai acceptat să-ți apară cartea asta, după ce a fost cenzurată?” Știam că n-o face cu ură, dar riscam

Lirismul va fi asumat ca mijloc de rezistență, părăsind dimensiunea expresivității în numele condiției ideale, discutate de Titu Maiorescu, în favoarea celei dedicate condiției sociale¹⁵. Folosirea în mod recurent a persoanei a II-a susține o complicitate asumată cu cititorii: „Fă-ți și tu dinainte sicriul, după datina veche/ Cît ai încă din ce”. Mai mult, interogațiile retorice își depășesc miza reflexiv-artistică și capătă valoarea unor ancore etice aruncate în talazurile poeziei: „Dar câți vom mai avea loc în cimitirele acestui oraș/ În care venim de oriunde/ Și n-avem nici măcar un mort al nostru/ Care să poată să ne ia/ La el cînd totul se va fi sfîrșit?” (*Veți spune că totul s-a terminat*). În mod temerar, poeta coboară înspre subteranele unei lumi în prăbușire și descrie cu un ochi crud¹⁶ trecerea prin Cercurile Infernului cotidian. Pe bună dreptate, Ion Pop va remarca:

„**Urcarea muntelui** evidențiază o conștiință neliniștită, profund interogativă, sensibilă până la extrema încordare față de diversele variante ale unui nou „mal du siècle”, ce se răsfrînge în egală măsură asupra eului și a colectivității sociale.” (2007: 1046)

La ordinea zilei, coșmarurile ridică din lumea umbrelor armate de morți nasc un „fantastic delir” (*Vis*) și relativizează până la disoluție hotarul dintre ființă și neființă, în numele solidarității în fața Marelui Rău. Țara e o imensă temniță păzită de Cerberi cu glas și aspect de om, dar suflet de fiară, în fața puterii cărora însuși Muntele cade ostatec: „Muntele-nchis cu sîrmă ghimpată/ Pe care îl privesc din depărtare.” (*Laudă muntelui*) Chiar și așa,

să-mi stea mîncarea în gît și m-am apărut zicînd: „Fiindcă am vrut să spun, în țara mea și în timpul vieții mele, ce am de spus.” Și nu bravam. Eu cred că nu putem să ne justificăm la înfînit spunînd ce am fi scris noi dacă nu ar fi existat cenzura.” (Nușfelean, 2020: 21)

¹⁵ În dialogul cu Ileana Mălăncioiu din *Recursul la memorie*, Daniel Cristea-Enache face apel la o declarație anterioară a poetei: „ați făcut o afirmație care mi se pare foarte importantă, ca element de istorie literară. Și anume, că datorită reactivității morale a lui Eugen Jebeleanu ați ajuns la poezia socială (pentru care, altfel, nu aveați înclinație), că *Urcarea muntelui*, volumul din 1985, a ieșit și din această coparticipare etică.” (2003: 50) Răspunsul aduce clarificările necesare: „faptul că ani de zile am stat la aceeași masă cu el și cu Marin Preda a avut un rol care nu poate fi neglijat în *călătoria spre mine înșămi*, pînă la etapa în care puteam scrie așa ceva. Spun asta și pentru că despre *masa din colț* s-a vorbit fie ca despre ceva reprobabil, fie ca despre un privilegiu. Ca și cum personalitățile adunate în jurul ei ar fi trebuit să aibă mai puține drepturi decît nulițățile care ocupau majoritatea celorlalte mese, pentru a trage cu urechea să afle ce vorbesc scriitorii.” (*Ibidem*, pp. 54-55)

¹⁶ Cf. Marin Mincu: „Un ochi crud rămâne, în permanență, deschis către lume pentru a-i radiografa violența obscenă în vederea recuperării dimensiuni etice.” (1998: 820)

„El știe să rămână în picioare/ Și-atunci când oamenii nu mai rezistă.” (*ibidem*), așteptând momentul prielnic pentru a întoarce roata sorții: „Pe el sîrma ghimpată este o provocare/ La care încă nu s-a răspuns.” (*ibidem*)

Ideea sfârșitului traversează obsedant volumul și antrenează în reprezentare sa stilistică o recuzită amplă, de o sobrietate dezarmantă. Poeta însăși particularizează interacțiunea cu viața putredă a *cetății*, rostind fie cu o ingenuitate degajată, fie cu un ton acuzator un discurs în a cărui subiectivitate freamătă ecoul *tuturor*. Liniștea devine expresia abuzivului cu reacție imediată și continuă, o cortină dincolo de care moralitatea e dezavuată: „Liniște. Începutul sfârșitului/ O groapă adîncă se sapă încet, încet/Și din cînd în cînd cade pămîntul pe cineva/ Care moare înăbușit.” (*Începutul sfîrșitului*). Întreaga suferință a unui neam e transpusă până la cele mai mici gesturi, resimțite organic, printr-un răspuns generalizat: „Tot neamul scormonește cu unghiile/ După trupul celui îngropat de viu” (*ibidem*).

Acuzatoare, „O crimă săvîrșită pe strada principală/În amiaza mare, o crimă oribilă” (*O crimă săvîrșită pe strada principală*), versurile reconfigurează chiar poziția arogată a Ilenei Mălăncioiu care, sub scutul Poeziei „coborâte în stradă” (*Cîntec*), își strigă neputința: „O, cînd voi lăsa totul la o parte/ Să ies în stradă și să strig cît pot/ S-a petrecut o crimă, puneți mîna pe criminal/ Puneți mîna pe mine, complicele.” (*O crimă săvîrșită pe strada principală*)

Într-o vreme în care atingerea politicului compromite, paralizează fibra moralului, existența își redefinește limitele suportabilului: „Lumea e **tot mai** tristă și mai grăbită/ Pîinea e **tot mai** scurtă și mai turtită”. Raportul adversativ dintre Poezie și Istorie e adus sub lumina unui reflector uriaș, pe o scenă absurdă: „Poezia șade încă o dată pe baricade/ **Dar** lumea e grăbită, **dar** strada e pustie/ **Dar** cine că mai citească acum poezie?” (*Cîntec*) pe care se joacă o piesă de factură tragică. Relegată¹⁷ „în țara din creierul meu/

¹⁷ Un alt tip de exil se substituie celui fizic, reverberând acut în poziția asumată de poetă în numele rezistenței. Altfel, poezia politică va deveni un instrument cu valoare pur recuperatorie: „Pentru mine, însă, milimetrul de teren cîștigat în lupta cu neantul din țară era înfînit mai important decît kilometrul străbătut în afară.” („Îmi pot reedita prima carte fără să-mi fie rușine”, interviu luat de Daniel Cristea-Enache, publicat în *Adevărul literar și artistic*, 22 august 2001, reluat în Mălăncioiu, 2010: 54)

Unde nu e nici iarnă nici primăvară/ Ci numai timpul în care mi-e dat să visez” (*Ofer de bună voie*), poeta trece granița realului și simte sufocant privirea celui „ochi perfid” care „sucește pe-o parte și pe alta/ Chiar și ce i se pare că aș avea în cap.” (*ibidem*) Câmpul afectiv este cel al disperării, singurătatea acutizând percepția realului: „Totul scîrțîie ca niciodată.” (*Singură*) În acest cadru, până și stafiile au o identitate, intervențiile lor elucubrante având un scop precis: „Scîrțîie și patul și dulapul/ Și pereții subrezi prin care **m-ascultă**” (*ibidem*).

Viscolul, iarna, gerul, poleiul ori albul înșelător capătă valențele simbolice alternative în planul reprezentării sugerând *atotputernicia* devastatoare a regimului, ce anihilează până și mecanismele de ordin lăuntric: „În pieptul meu însuși o lume/ De viscol continuă încă/ Visarea din ziua geroasă” (*E liniște iar*). Purtat de fiecare în parte, asemeni unei cruci a osândeii, gerul denaturează linia vieții și pe cea a morții, împungând ființa nu cu sulita, ci cu dosarul pătat de vini închipuite: „Începi să înțelegi că geru-acesta/ Pe care încă-l poartă ca pe-o cruce/ Și cei ce nu mai sînt de multă vreme” (*Numai atunci*).

Raportul de forță e unul zdrobitor, mai ales că, sub semnul unui perfid „*Divide et impera!*”, solidaritatea rămâne o simplă amintire: „Ne-am separat, nimeni nu mai este cu nimeni/ Cineva a avut grijă să nu mai fim cu adevărat/ Nici măcar doi la un loc și a reușit/ Și totul e mai greu de îndurat.” (*Din liniștea*). O dublă închidere fixează acest control general: una orientată înspre afară, „Cînd mă scol **mi se face frică/ De vremea rea care nu mai trece**” (*Sînt un om care*) și alta, înspre înăuntru, „Cum pot suna unite vocile unor oameni/ **Închiși pe rînd în ei** ca într-un cimitir.” (*Din liniștea*). Conformismul e accentuat și prin inserarea construcțiilor pasive: „Lăsați cuvintele să plece de la mine/ Ele nu fac nici un rău nimănui/ Și totuși îmi **sunt oprite** cu spaimă/ Ca și cum fiecare ar fi un cui” (*Rugă*), „Ne bucuram că încă mai **sîntem atîrnați**/ De stîncile albastre și preamăream supuși/ Frînghiile în care **eram puși**/ Să așteptăm pînă **vom fi salvați**.” (*Dormeam lîngă-acel munte*)

Observatoare a unui cotidian în care eticul e o valoare anulabilă, Ileana Mălăncioiu își asumă o reacție anarhică, ironizând fățiș mecanismele opresive. Stridenței cu care este colorat diavolul îi răspunde prin rîsul provocator și eliberator: „Rîd de coada lui care se lungește văzând cu ochii/

Rîd de cazanul cu smoală. Rîd de tot.” (*Tablou naiv și sentimental*), în timp ce atitudinea de frondă atinge apogeul prin confesiunea corozivă: „Aș schimba doar ceva din tabloul acesta naiv și sentimental/ Cu iadul în fața căruia mi te arăți/ Aș avea poftă să umblu puțin chiar la diavol/ Aș avea poftă să-i pun mustăți/ Aș avea poftă să-ncerc să-l dau jos de pe zid/ Cu zid cu tot dacă nu se mai poate altfel” (*ibidem*)

Două lumi distincte guvernează condiția de *a fi*, iar trecerea hotarului dinspre moarte spre viață se confundă cu alienarea. Aici, „în lumea asta”, nimic nu e ceea ce pare, „Niciodată nu știi cu adevărat/ Cu cine stai la masă și cu cine/ Faci drumul pe care-ai plecat” (*Iluzie*), pe când „în locuința morților” frica de *ceea ce cunoaștem* e înlocuită de mult mai umana teamă de necunoscut. În acest tablou tragic, până și smerenia e angajată politic, devenind cap de acuzare: „Aș avea poftă să te dezleg puțin de pe-acest scaun/ De pe care te uiți cu smerenie către el.” (*Tablou naiv și sentimental*). El, tiranul, veghează neobosit asupra țării, oferindu-i fiecăruia să muște din mărul otrăvit. În zbaterea continuă, strigătul îi este accesibil doar umbrei: „pentru ce m-ai părăsit?” (*Noapte de iarnă*).

O lume orbită de *ger*, de „Acele lucruri triste pe care le știți” (*Nu mai vedeam*), de lumina înghețată a lunii care „Încet ca un cap atîrnat/ De-un pom se ce clatină-n cer/ Și-mi scutură chiar în odaie/ Coroana albită.” (*Pastel*) este prizoniera voinței unui singur om, al cărui delir e mai perfid chiar decât Iadul: „Îndepărtează-te, nu mai spera, nu/ Mai sta cu nasul lipit de acel geam/ S-a dus și ea, s-a dus și tinerețea, s-au dus/ Și iernile înfrigate în care treceam/ Alunecînd dintr-o viață în alta, dintr-un iad/ Mai înfricoșător ca însuși iadul/ Acolo unde sufletele cad/ Așa ca de la sine” (*A stat ninsoarea*)

Pulsația vieții e înlocuită de o zbatere amară a unui „cimitir imens” (*Pastel*) personificat, surprins în corespondență cu imaginea „lumii-îmbătrînite/ De spaima unei morți întîrziate” (*ibidem*). Albul „**apasă** pămîntul secătuit” (*ibidem*); e opresiv, e dezumaniza(n)t. În același fel apasă singurătatea, retragerea în spațiul lipsit de siguranță al casei, acolo unde „**Ceva** a mișcat umbrele prin casă.” (*Trecuse miezul nopții*) Pronumele nehotărât numește, învinuiește direct chiar prin paradoxala nedeterminare, ce capătă sens în realitatea timpului: „Nu **ordonat** cum **mișcă** de la o vreme **tot**” (*ibidem*). Transparența mesajului frapează: „era o umbră lunecoasă/ Și

ascuțită ca un fel de coasă/ Cu care **cineva de sus** cu gânduri sumbre/ **Cosește** noaptea celelalte umbre.” (*ibidem*). Suprimarea e clauză a politicii de partid. Liniștea primește un dublu material – structurile persecutoare: „în odaie/ E liniște mai multă decît este.” (*Noapte întunecoasă și lungă*), iar „poveștile de adormit copiii” se înscriu sub zodia terorii.

Moartea se statornicește între zidurile cetății, fiind pusă în slujba groaznicului aparat: „În multe feluri poate să vină moartea/ Se moare încă de foame, se moare de frig și de sete/ Se moare înecat, se moare pe scaunul electric/ Se moare pe scaun, se moare pe îndelete/ După o grea și lungă suferință/ Se moare și-atunci cînd nici nu te gîndești” (*În multe feluri poate să vină*)

Toate aspectele prezentului sunt „ajustate” în funcție de ideologia de partid, iar asediul asupra conștiinței e unul calculat cu subtilitate: „pune-ți numele frumos pe o lespede/ Cît încă mai ai norocul/ Să ți-l mai încrusteze cineva după toate regulile/ Uitîndu-se în cartea asta de aritmetică/ Sau în cea de botanică, acumă/ **Pînă nu se deretică/ Peste tot așa cum e obiceiul**” (*După datina veche*). Vechile datini, care nu sunt de ajutor sistemului, trec astfel între coperțile dosarelor, sunt condamnate la uitare, iar noile obiceiuri vor fi puse în slujba cenzurii. Singura libertate rămîne cea a spiritului, însă lașitatea e o vină prea mare pentru a fi iertată. Lipsa de reacție osîndește, iar muntele, „un paradis pierdut” (*Dormeam lîngă-acel munte*), supraviețuiește doar în spațiul visului-coșmar: „lumea aceasta vinovată/ Nu mai putea s-ajungă pe jos ca altădată/ Și încerca să urce pe sforile din vis.” (*ibidem*)

Lirismul are dimensiunea unui denunț prin care poeta transcrie starea de fapt. Dincolo de starea de frică, nevoia de **a spune** e o condiție a înfruntării răului. Falsa meditație religioasă instituie un topos mito-poetic de factură clar socială. Demonizați, îngerii își pierd aripile și coboară în carcera cotidiană, la indicațiile **domnului** (evident, altul decît Dumnezeu cel adevărat!). Gardieni feroce, aceștia își joacă la perfecțiune rolul: „Ceilalți îngerii își vedeau de-ale lor/ **Fiecare păzea pe cineva**” (*Îngerul morții*). Vederea îngerului de pază, „îmbrăcat în haine de polițist” (*ibidem*), accentuează stare de criză interioară a poetei, amenințarea căpătînd un caracter concret: „I-am văzut bine arma, lucea prin întuneric/ Cînd se plimba nervos prin fața porții” (*ibidem*).

Chiar și universul mărunț devine parte a alegoriei politice. Zdrobirea melcului care „își duce casa prin grădină/ Și o mută pe altă stradă.” (*Doar un melc*) e o trecere prin oglindă a realității, în care degradarea umanului e o consecință firească a tiraniei. Marele păpușar manevrează cu abilitate frânghiile istoriei, sacrificând prin trista sa reprezentare viitorului unui întreg neam: „piciorului ce-apasă/ Ca din întâmplare peste ea/ I se pare totuși că nu-i casă./ O ajută-n glumă să se învîrtească/ De sub talpa sigură a sa/ Spre alt loc în care, fără îndoială/ Mîine totul se va dărîma.” (*ibidem*)

Prins în chingile dictaturii, orașul/țara se prăbușește, devine o ruină: „Strada e dărîmată, oamenii par la fel” (*Într-un alt timp*). Salvarea e posibilă doar prin ieșirea din curgerea înveninată a prezentului în „alt timp și în alt spațiu pur” (*ibidem*), încremenit în amintire. Spaima se lasă peste lume ca o năpastă biblică, în fața căreia până și Noe își pierde credința: „Ieri l-am văzut tremurînd tot/ Sta-nțepenit ca-ntr-o armură veche/ Și se uita peste apele tulburi/ Din care nimeni nu va mai scăpa.” (*Arca lui Noe*). Tabloul primește coloratura disperării, „Se-ntinde spaima ca o iarbă rea/ Se-ntinde ca un foc într-o pădure/ Se-ntinde ca apa pe tot pămîntul” (*ibidem*), căci lucrarea divină e înlocuită de cea a **micului dumnezeu**: „Cînd nu sunt bîrne, cînd nu e smoală/ Cînd nu sunt șapte perechi de viețuitoare/ Cînd nu sunt fiii lui Noe acasă/ Cînd nu e Noe în apele lui.” (*ibidem*) – un simulacru demn de milă:

„Parabola Arcii lui Noe este, în aceste condiții, simulacru, eșec, fundătură și himeră. Potopul a trecut de cele patruzeci de zile și de nopți, noaptea e o apă, apa e o noapte.” (Ierunca, 1992: 14)

Atacul direct la persoana dictatorului reconfigurează tabloul sacru, iar impostura e recunoscută și condamnată: „plutea în voie/ Către un alt pămînt făgăduit/ Dar eu știam că el nu era Noe.” (*Se repeta potopul*) „Un miros greu de animale moarte” (*ibidem*) îl însoțește pe falsul profet în marea călătorie, nu a iertării și a speranței, ci a dezumanizării. Răzvrătirea celor de pe corabie, „atunci l-am aruncat peste bord” (*ibidem*), face, în sfârșit!, posibilă ieșirea la lumină: „Și deodată cerul s-a luminat/ Și s-a văzut cum porumbeii vin/ De peste apele dezlănțuite/ Purtînd în ciocuri ramuri de măslin.” (*ibidem*)

Pastelurile nu probează trăsăturile speciei¹⁸, ci speculează prin orchestrarea stilistică mesajul antitotalitar. Monologul poetei, fals anodin, răzbate cu putere către cititor. Atmosfera dezolantă - „Zi de toamnă rece și închisă”; „E-ntunerice peste munți și peste văi”; „E seară. E. iarnă. E frig.”; „E primăvară dar plouă ca toamna/ Orașul e mai cenușiu ca orișicînd” – fixează discursul într-o cheie gravă, anticipând reflecția tendențioasă a eului: „Cine-o fi-nchis și toamna asta lungă/ Care nu era cu nimic vinovată.” Subiectivitatea îndeplinește un dublu rol: e atât marcă a condiției disidente, cât și una a orientării discursului către un prezent trăit în timp real.

Într-o lume în care **răul** devine **mai rău**, schimbările sunt la ordinea zile, consolidând „o ordine nouă” (*Un aer greu*), care sufocă: „cu un cumplit efort/ Pe hîrtia îngălbenită am așezat/ Un gînd care s-a născut mort.” (*ibidem*) Trăită pe repede-înainte, actualitatea e instituționalizată, iar poezia concurează „starea de fapt”: „Azi am aflat de un nou decret/ Azi am aflat de o nouă bombă/ Azi am aflat de o nouă cometă/ Azi am aflat că totul a dispărut/ Dintr-un mare depozit de alimente” (*Ordinea lucrurilor*) Totul e de vânzare, iar atunci când există împotriviri, ele se rezolvă în tăcere: „O singură explozie la un subsol/ Un singur glas revoltat în piață/ Un singur măcelar găsit tăiat/ În hală într-o dimineață.” (*Liniște*) În statul polițienesc, poezia e îmbrăcată în zeghe și lăsată la mila fiarei. Neostoită, aceasta calcă „mormîntul/ Comun în care trecem împreună” (*Înzăpezire*), lăsând mărturie „urma de copită” cu care strivește mulțimea refugiată din calea vieții mai greu de suportat decât moartea.

Urcarea muntelui zguduie sistemul și îi oferă Ilenei Mălăncioiu un răspuns concret la o întrebare fundamentală: „**Cum poți rezista pînă la capăt în condiția în care nu ești sigur dacă mai există ceva după aceea?**” (2003: 209) Poeta nu va primi oficial interdicție de publicare, însă faptul că nu va mai scoate niciun volum pînă după momentul Revoluției este în măsură să elucideze intervenția dură a Securității:

¹⁸ Analizând *Pastelurile* lui Alecsandri, Mihai Zamfir observă faptul că din aceste poeme „a dispărut orice aluzie personală indiscretă, ca și etalarea intimității, atît de frecventă pînă acum. Persoana I singular nu mai apare decît excepțional, fără emfază. Impersonalizarea textului se accentuează prin explorarea unor realități eterne care transcend clipa prezentă.” (2012: 207)

„Joi, 30 ianuarie (1986)

Cu o punctualitate ce nu-i stă în fire, la 3 și jumătate precis:
Hăulică. Dintre știri, presimțiri, interpretări:

Cele două procese cu „cititori” erau pregătite să preludieze adevăratele procese (tot cu cititori, împotriva Ilenei Mălăncioiu și a Anei Blandiana). Vor să arate că cititorul are aceleași drepturi ca și critica (teza Ungheanu, pe care l-am atacat într-o cronică) și că scriitorii nu sunt la adăpost. Au început cu Paler (pe care nu-l consideră scriitor, ci activist de-al lor) și cu căpitanul de miliție Mânăstire, socotind și mai gravă revolta ce vine din rândurile lor.”

(Lovinescu, 2023: 150)

Atmosfera generală devine din ce în ce mai apăsătoare, iar numărul autorilor interziși crește exponențial. Încercând să păstreze cu orice preț puterea, Partidul întărește politica de forță și controlul (deja paroxistic!). Astfel, la data de 31 martie 1988, Ileana Mălăncioiu își înaintează demisia din funcția de redactor al revistei *Viața românească*, acuzând fățiș intervențiile Cenzurii¹⁹:

„Stimate domnule profesor Alexandru Bălăci

Subsemnata Ileana Mălăncioiu vă rog să binevoiți a primi demisia mea din postul de redactor de la revista ***Viața Românească*** pe care o conduceți. Dumneavoastră — care ați luat un vot de blam susținând necesitatea publicării textului integral — nădăjduiesc să mă înțelegeți ca nu pot colabora cu cenzura așa cum mi s-a impus să colaborez la numerele de care am răspuns ale revistei. Socotesc o anomalie fără seamăn faptul că acum cenzorii nu mai au o firmă a lor și atribuții clare și precise cum aveau înainte; că nu ne mai discută în sediile lor, ci la noi acasă; că fiii muștruluiesc ca pe copiii mici

¹⁹ Poeta explică: „Dacă profesorul Balaci venea în redacție o dată pe săptămână și nu i se putea reproșa altceva decât că a lăsat revista pe mîna redactorilor și fiecare număr al acesteia semăna cu cel care-l făcea, libertatea ce ne-a fost acordată de el, în mod paradoxal, tocmai atunci cînd dictatura intrase în criză și cenzura făcea ravagii nu ne-a adus numai bine. O colegă transferată în redacție prin cumsecădenia lui (ca să nu fie dată afară de la publicația la care lucra, pentru că îl iscălise pe profesorul Al. Rosetti pe un articol compromițător scris de ea) se străduia să iasă în evidență, făcînd legătura între *Viața Românească* și Consiliul Culturii într-un mod inadmisibil. Cenzorița revistei, Ecaterina Țarălungă, era informată și consultată de ea la alcătuirea secvenței propagandistice de care se ocupa și numărul articolelor conformiste începuse să crească în mod simțitor. amestecul „doamnei Ecaterina” — cum îi spunea noua noastră colegă — în alcătuirea sumarului revistei și prezența sa în redacție, spre a ne obliga să colaborăm la cenzurarea numerelor de care răspundeam, m-a făcut să-mi prezint demisia.” (2003: 163-164)

pentru cele mai bune texte pe care le-am publicat și ne asigură cu emfază că n-o să se mai îndeplinească.

Cred că în nici o țară pentru care cultura înseamnă cu adevărat ceva, unui funcționar care îndeplinește rolul tovarășei Ecaterina Țarălungă nu i-ar fi permis să se exprime așa cum s-a exprimat domnia sa despre publicarea unui filozof de valoare lui Noica. (La nici patru luni după moartea acestuia, când mormântul său nu e încă bine așezat).

După ședința în care s-a analizat revista și după urmarea acesteia în care mi s-au comunicat observațiile la numărul 4 de care răspund, am înțeles că, în condițiile în care tovarășa Ecaterina Țarălungă nu a glumit și nu a exprimat doar o părere a sa personală, eu nu mai am nimic de făcut în această redacție decât să-mi macin nervii fără nici un rezultat.

De aceea am simțit deodată o nevoie îngrozitoare să termin cu toate astea, să mă ascund în gaură de șarpe și să mănînc pămînt pentru ca să mai pot scrie o carte.

Regret în mod sincer că plec acum, când lucrăm cu Dumneavoastră, fiindcă nu am nimic să vă reproșez, ci dimpotrivă.

Sper din tot sufletul să înțelegeți că nu mai pot face altfel.

ILEANA MĂLĂNCIOIU

(Anexă în *Viața Românească*, Anul LXXXIV, Nr. 10,11,12, 1989)

Sumarul celui de-al doilea număr al *Vieții Românești* pe anul 1989, de a cărui apariție este responsabilă Ileana Mălăncioiu, va intra direct în atenția organismelor de cenzură. Dacă inițial refuzul²⁰ Consiliului Culturii de a da viza de publicare pare să fie legat de paginile semnate de Ana Blandiana, care la momentul respectiv primise interdicție²¹ oficială de

²⁰ Ana Blandiana va mărturisi în *Mai-mult-ca-trecutul*: „Cu câteva săptămâni în urmă, Ileana îmi ceruse un fragment de proză pentru *Viața Românească*, și, cum eu mă codeam, considerând că este fără rost, ea m-a convins că trebuie încercat mereu, pentru că ei vor spune, dacă nu, că nu am scris, deci nu aveau ce să publice. Am dat deci fragmentul, care însă nici măcar n-a trecut de Uniune, vreau să spun că a intrat în pagină, dar a fost scos nu la Consiliul Culturii, cum ar fi fost neuitat, ci chiar la Uniunea Scriitorilor, ceea ce ar fi trebuit să mă mire. Nu m-a mirat însă.” (2023: 218-219)

²¹ Printr-o dată de intrare din jurnalul anilor 1988-1989, Ana Blandiana lămurește contextul apariției respectivelor pagini în revistă:

„28 noiembrie
În cursul după-amiezii și serii, până târziu după 2, citesc dactilograma de până acum a cărții, pentru a alege un fragment de 15-20 de pagini pentru *Viața Românească*, la cererea Ilenei Mălăncioiu, care vrea să încerce marea cu degetul.

Evident, nu există nici o speranță că paginile date vor apărea, dar, pe de o parte, Ileana vrea să încerce, pentru a-și dovedi ei înseși că nu se teme, pentru a se purta normal și

publicare, ulterior poeta va constata că cenzura operează la scară mult mai extinsă. Printre scriitorii acum interziși se numără Noica și Cioran. Mai mult, chiar propriul grupaj de poezii e scurtat prin grija organelor în cauză. Retragerea materialelor înaintate de către Ileana Mălăncioiu, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Petru Creția și Răzvan Theodorescu va avea totuși un efect concret: „după aproximativ trei luni de întârziere”, avea să-și amintească fosta redactor Ileana Mălăncioiu, au fost aduse în redacție șase exemplare. Dispoziția celui ce conducea revista a fost ca ea să nu fie trimisă la Consiliul Culturii înainte de a se trage tot tirajul.” (Mălăncioiu, 2003: 175)

Urmarea e însă absolut bulversantă:

*„În două ore numărul 2/1989 al revistei a fost interzis, în faza în care era tras tot tirajul și se afla în legătorie. Întrebat de unde a venit ordinul de topire, șeful tipografiei a spus: de peste tot. Am aflat apoi că s-au făcut anchete spre a se descoperi cine e vinovat pentru că a ajuns un exemplar la „Europa Liberă”, unde a constituit obiectul a trei emisiuni succesive ale dnei Monica Lovinescu, transmise sub genericul **Teze și antiteze la Paris.**” (ibidem)*

Odată cu căderea dictaturii, istoria acestui controversat număr editorial va fi făcută publică:

„ISTORIA UNUI NUMĂR TOPIT DE CENZURĂ. SCURTĂ RELATARE A FAPTELOR

Încep cu sfârșitul, mulțumind postului de radio „Europa liberă” pentru cele trei emisiuni succesive prin care a prezentat publicului larg din România o bună parte din textele cuprinse în numărul 2/1989 al revistei noastre, topit de cenzură.

Fiind responsabilă a acestui număr, sumarul lui a fost stabilit de mine și aprobat întocmai de domnul profesor Alexandru Balaci.

În acest sumar a existat și un fragment de roman al Anei Blandiana, care la vremea aceea nu avea drept de semnătură.

Cînd am trimis, ca de obicei, corectura întîia pentru viză, Consiliul culturii a refuzat pur și simplu să primească paginile cu această proză.

După ce s-au citit – vreme de două săptămîni – cele 97 de pagini trimise, am aflat că au fost respinse și fragmentele din *Jurnalul*

pentru a fi ea însăși (dorință pentru care, ca pentru atâtea alte lucruri, nu pot decât s-o admir); pe de altă parte, eu nu am decât de câștigat din fiecare clarificare, și fiecare respingere este o clarificare, mai puțin pentru mine, care știu, în sfârșit, cum stau lucrurile, cât și pentru ceilalți (printre care se numără și Ileana), care considerau că totul este un fleac care va trece și nu mai merită importanță.” (2023: 150-151)

de idei al lui Constantin Noica și două dintre poeziile mele. Tot odată, ni s-a impus ca pe lângă articolul de fond să mai introducem câteva texte politice.” (Ileana Mălăncioiu în *Viața Românească*, 1989, anul 84, nr. 10-12, p. 82)

Oprindu-ne asupra celor opt texte²² din numărul topit de cenzură: *Aș fi putut să vin*, *Stau într-un loc retras*, *N-aș mai fi vrut*, *Creion*, *Pastel*, *Desen*, *Coșmar*, *Acesta este capul meu*, trebuie să facem precizarea că ele vor completa, după Revoluție, antologia *Ardere de tot* (Editura Eminescu, București, 1990).

Dacă la momentul debutului, poezia politică îi trezește autoarei fiori prin rememorarea experienței din școală, iată că, în contextul politic dat, devine o coordonată majoră în călătoria prin timp, către sine, a Ilenei Mălăncioiu. Prin racordarea lirismului la nervurile realului, tabloul prezentului e transcris în metafore grave. Urmărită prin ochii a nenumărați Iuda, Cina cea de taină e mai degrabă un asediu cu o finalitate clară: „vînzarea care-avea să vină” (*Aș fi putut să vin*). Un simulacru prăbușește definitiv lumea; până și Hristos se leapădă de călcarea acestui iad, lăsând în locu-I un biet păcătos uitat, ce va putrezi pe cruce. Sacrul nu mai are nici măcar puterea de a-și găsi resorturile disimulării în profan, iar poezia e un strigăt de disperare: „Nu mă mai vizitează nici un înger,/ Creierul meu e din ce în ce mai pustiu.” (*Stau într-un loc retras*) De dincolo de pereții unei celule care se extinde la nesfârșit, vocea lirică are conștiința sfâșiată: „O fisură ascunsă crește pe zi ce trece” (*ibidem*). Țara e transformată „într-un loc blestemat” (*Coșmar*), traversat doar de „duhurile rele/ păzite de un înger de pază.” (*ibidem*). Totul se năruiește; ba mai mult, adorația este înlocuită de umbra ei diformă: „o sfință silă.” (*ibidem*) Și totuși, providențial, atunci când nimeni nu mai crede, o licărire rupe întunericul: „**Un vînt de primăvară începe să cearnă**/ Cuvintele deochete ale unei femei/ Care-a înnebunit peste iarnă.” (*Pastel*)

Profetic, Revoluția era mai aproape decât oricând!

*

În *Jurnalul fericirii*, Nicolae Steinhardt identifica trei soluții de ieșire din universul concentraționar: cea a lui Soljenițin, cea a lui Alexandru Zinoviev și cea a lui Winston Churchill și a lui Vladimir Bukowski. Aceasta din urmă poate fi rezumată astfel:

²² Reluate în nr. 10-12 ale aceleiași publicații, Anul LXXXIV, pp. 108-111.

„în prezența tiraniei, asupririi mizeriei, nenorocirilor, urgiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut, ci dimpotrivă, scoți din ele pofta nebună de a trăi și de a lupta. [...] Ești asaltat din toate părțile cu forțe înfinit mai mari ca ale tale: lupți. Te înfrâng: le sfidezi. Ești pierdut: ataci.” (2008: 49)

Cât de aproape este poezia politică a Ilenei Mălăncioiu de aceste coordonate! În numele acestei rezistențe, Poezia va fi arma aruncată în lupta cu dezumanizarea, contribuind „la menținerea [umanității], în pofida oricărei dictaturi sau crize morale a lumii în care trăiește Poetul. Spre deosebire de toate crizele, criza cuvântului exprimă apropierea de limită și poate să fie benefică, întrucât dovedește că **asa nu se mai poate continua.**” (Ileana, *trame di bellezza*, Interviu realizat de Roberto Mussapi, în: Mălăncioiu, 2024: 203)

Bibliografie

BLANDIANA, A., 2023, *Mai-mult-ca-trecutul* (ed. Digitală), București: Humanitas.

DIACONU, M., 2020, *Ileana Mălăncioiu. Profil spiritual*, București: Artemis.

LOVINESCU, M., 2023, *Jurnal esențial. 1981-2002*. București: Humanitas.

MĂLĂNCIOIU, I., 1985, *Urcarea muntelui*. București. Albatros.

MĂLĂNCIOIU, I., 2003, *Recursul la memorie. Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*. Iași: Polirom.

MĂLĂNCIOIU, I., 2010, *Exerciții de supraviețuire*. Iași: Polirom.

MĂLĂNCIOIU, I., 2024, *Am reușit să rămân eu însămi*. Ediție definitivă, Iași: Polirom.

MALIȚA, L., 2016, *Cenzura pe înțelesul cenzuraților*. București: Tracus Arte.

MILOSZ, C., 1996, *Gîndirea captivă*. Trad. C. Geambașu, București: Humanitas.

MINCU, M., 1998, *Poezia română actuală*. Vol. II. Constanța: Pontica.

NOICA, C., 1990, *Jurnal de idei*. București: Humanitas.

POP, I., 2007, *Dicționar analitic de opere literare românești*. Ediție definitivă. Vol. II. N-Z, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

SÂNTIMBREANU, M., 2000, *Carnete de editor*. Timișoara: Amacord.

Serviciul Român de Informații, 1996, *Cartea Albă a Securității. Istorii literare și artistice 1969-1989*. București: Presa Românească.

STEINHARDT, N., 2008, *Junalul fericirii*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, repere biobibliografice și indice de Virgil Bulat, Iași: Polirom.

STOLOJAN, S., 1996, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*. Trad. M. Slăvescu, București: Humanitas.

ZAMFIR, M., 2012, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române* Ediția a II-a, Iași: Polirom.

Reviste

BARTON, A., 1998, „Tăieturile deveneau și ele un argument, adică s-a lucrat cu autorul...”, în: *Privirea*, nr. 132, 29 iulie – 4 august 1998, interviu reluat în Sântimbreanu, 2000: 180.

CĂLINESCU, Al., „Lăsați cuvintele să plece de la mine...”, în: *Cronica*, Anul XX, Nr. 35 (1022), 30 august 1985, p. 4.

CRISTEA-ENACHE, D., „Urcarea muntelui și cenzura”, în: *Observator cultural*, nr. 381 (639), 30 august-5 septembrie 2012, p. 8.

IERUNCA, V., 1992, „Autobiografia Antigonei” în: 22, nr. 47 (148), 26.XI-2.XII 1992, p. 14.

MĂLĂNCIOIU, I., „Din criză se-ntrupează Poezia”, în: 22, nr. 6/1993.

MĂLĂNCIOIU, I., „Rezistența poeziei”, în: 22, Anul III, Nr. 47 (148), 26.XI-2.XII. 1992, p. 14.

MĂLĂNCIOIU, I., 1993, februarie 11-17, „Din criză se-ntrupează Poezia”, în: 22, nr. 6 (158), p. 14.

NUȘFELEAN, O., 2020, „La ce bun poezii în vremuri sărace”, în: *Mișcarea literară*, nr. 3, pp. 18-25.

POPA, D.R., „Ileana Mălăncioiu: Urcarea muntelui”, în: *Tribuna României*, Anul XIV, Nr. 300, 15 septembrie 1985, p. 8.

România literară, Anul XVIII, Nr. 31, joi 1 august 1985.

Viața Românească, Anul LXXXIV, Nr. 10,11,12, 1989.

DESTINUL – PERSONAJE ȘI CONTEXTE ÎN *CIULINII BĂRĂGANULUI*, DE PANAIT ISTRATI

Lizeta-Cristina FURTUNĂ
Universitatea „Valahia” din Târgoviște
flizetacristina@yahoo.com

Rezumat:

„*Caracterul și destinul sunt două cuvinte care ilustrează același concept*”, afirmă Novalis. Aceste cuvinte explică și justifică pe deplin specia literară a *Bildungsromanului*, prin reprezentarea narativă a unor personaje care se definesc și își însușesc o identitate ontică, dobândită în călătoria lor inițiată spre împlinirea destinului. În prezenta lucrare, ne propunem să analizăm *Ciulinii Bărăganului*, roman care poate fi plasat sub auspiciile categoriale ale *Bildungsromanului*.

Romanul *Ciulinii Bărăganului*, de Panait Istrati, urmărește acțiunea destinului, atenția scriitorului concentrându-se asupra dezvoltării protagonistului într-o lume adesea ostilă. În copilărie, scriitorul a trăit într-o societate în care domina sărăcia și suferința, într-un sat situat în Câmpia Bărăganului, fapt ce va determina integrarea perspectivei subiective a poveștii, oferind cititorului ocazia de a percepe evenimentele narate prin prisma sensibilității unui copil.

Totodată, un alt scop al acestei lucrări este acela de a promova interesul pentru lectură, de a cultiva pasiunea pentru cunoaștere și de a descoperi noi mistere ale existenței umane prin studierea reliefului tematic al romanului de formare.

Cuvinte-cheie:

Bildungsroman, *destin*, *romanul românesc*, *maturizare*, *itinerarii existențiale*, *explorarea sinelui*.

Bildungsromanul, romanul formării, al inițierii, al tinereții și roman destinat educației, a fost recunoscut de Franco Moretti ca un fel de „structură narativă centrală a istoriei noastre”, care descrie „relația dintre factorii naționali și formarea individuală.”¹

Definit ca o conștiință narativă socio-istorică extrem de complexă, *Bildungsromanul* a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca o specie literară distinctă, descriind interacțiunea dintre individ și societate, dintre

¹ Franco Moretti, 1997, p 16.

idealurile formării statului și avatarurile individuale. În acest context, ficțiunea formativă a fost definită în termenii unui „proces de schimbare constantă”², în care formarea protagoniștilor era încadrată într-un context socio-istoric, dar și prin prisma descrierii călătoriei „omului prin istorie și prin lume”³. Franco Moretti, pe de altă parte, consideră că ficțiunea formativă reflectă eforturile individului de a plasa nu doar istoria, ci și societatea la o „distanță sigură” în căutarea perfecțiunii psihosociale⁴.

Romanele de formare expun contexte și evenimente în care eroii au posibilitatea de a se remodela pe sine prin intermediul limbajelor multiple, determinându-se astfel tensiuni morale, lingvistice sau imaginative, deoarece limbajul, conform lui Mihail Bahtin, nu are un caracter unitar, fiind mai degrabă eterogen, particularizat în funcție de ideologii și societate:

*„De-a lungul întregii sale existențe istorice, limbajul este heteroclit de jos până sus, reprezentând coexistența unor contradicții social-ideologice între prezent și trecut, între diferitele epoci ale trecutului, între diferitele grupuri social-ideologice ale prezentului, între tendințe, școli, cercuri. Aceste limbaje ale «heteroglosiei» se intersectează într-o mare varietate de tipuri, formând noi limbaje tipice.”*⁵

În acest sens, romanul lui Panait Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, prezintă modul și rolul formării unor destine, înscriindu-se cu succes în tiparul *Bildungsromanului*, în care atenția scriitorului este concentrată asupra devenirii personajului principal, ce se confruntă cu ostilitatea lumii.

Opera debutează cu un incipit descriptiv, în care autorul expune o imagine simbolică a Bărăganului:

*„Căci Bărăganul e singuratec. Pe spinarea lui, nici un copac! Și de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici de foame nu te apără. Dar dacă cumva ești înarmat contra acestor două nevoi ale gurii și dacă vrei să te afli singur cu dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ținutul pe care creatorul l-a hărăzit Munteniei pentru ca românul să poată visa în voie”*⁶.

² Georg Lukacs, 1993, p. 23.

³ Mihail Bahtin, 2006, p. 15.

⁴ Franco Moretti, 1997, p. VII.

⁵ Mihail Bahtin, 2006, p. 291.

⁶ Panait Istrati, 2004, p. 3.

Soarta familiei sărace este, de asemenea, evocată în roman, autorul expunând fapte și scene autentice. În cartea sa autobiografică, Panait Istrati relatează anumite aspecte care accentuează faptul că este conștient că a fost bântuit de la o vârstă fragedă de o puternică dorință de a rătăci și povestește despre călătoriile sale prin Bărăgan, ghidându-se după calea ciulinilor.

Din punct de vedere științific, ciulinul este o „*plantă erbacee bienală cu tulpini și frunze spinoase, care crește pe scară largă în zonele necultivate, câmpuri uscate, pajiști și pe marginea drumurilor, înflorind din iunie până în august*”⁷. Or, pentru Panait Istrati ciulinul are o semnificație aparte: nu este doar un simbol botanic, ci și unul spiritual, un simbol al victoriei împotriva inerției și un simbol al amintirii constante a trecutului.

Textul este o reprezentare simbolico-figurativă a incompatibilității scriitorului cu lumea mondenă din jurul acestuia, pe care o consideră ostilă și sufocantă. Scriitorul aspiră la evadare, nu doar în biografia sa, ci în întreaga sa operă. Un exemplu revelator se regăsește într-un fragment din *Ciulinii Bărăganului*:

„*Eram înalt și zdravăn. Voiam să alerg, la rândul meu, cu vântul și ciulinii, să mă pierd sau să mă înfieze cineva, dar să plec, să alerg, să scap de această apă care-mi putrezise picioarele (...) nimic nu-i mai rău decât să putrezești locului, atunci când iubești întreg pământul*”⁸.

Împotriva stagnării, mediocrității și încremenirii, Istrati optează pentru zbor, rătăcire, dinamismul unei existențe libere de orice constrângeri și, astfel, așa cum s-a descris la un moment dat, ca un marginal, un intrus, un străin, un exilat, un om „*picat de pe altă planetă*”, refuză să își accepte condiția. În acest sens, libertatea reprezintă apanajul eroului, al artistului, pentru că doar prin creație reușesc să se salveze din „*zonele tenebroase ale existenței*”⁹.

În opera lui Panait Istrati, Bărăganul este un cadru aparte, solitar, în care nimic nu prinde viață, cu excepția ciulinilor. Ulterior, ciulinii îmbracă

⁷ Cf. DEX, disponibil la <https://dexonline.ro/definitie/ciulin> (accesat în data de 02. 09. 2024).

⁸ Panait Istrati, 2004, p. 5.

⁹ Mircea Iorgulescu, 2004, p. 80.

mantia unor personaje tutelare fascinante, ce pot influența itinerariul ontic al tuturor celor care intră în contact cu aceștia.

În plus, se distinge aspectul labirintic al câmpiei, sugerând reperele unui spațiu infernal. Căldura, lumina lunii, care estompează contururile și ariditatea, care contribuie la pierderea fără sfârșit sunt doar câteva atribute esențiale ale întinderii infinite în care autorul își poate alimenta dorința de evadare. Astfel, nesfârșita, arida câmpie a Bărăganului este marele fundal în care se desfășoară evenimentele.

Bărăganul reprezintă, în viziunea lui Istrati, o ființă ciudată:

„O pasăre care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiașul lipsit de toate. Visări, gândiri, înălțare și pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan – această pustietate care ascunde apa în adâncimile ei și unde nimic nu răsare de la sine, nimic, afară de ciulinii”¹⁰.

Panait Istrati conturează, astfel, reperele unei geografii literare definitorii, cu întâmplări și figuri emblematice plasate în imensitatea spațiilor pustii, căci, așa cum subliniază Perpessicius, Bărăganul a însemnat pentru Istrati *„un pretext de poezie simbolică, de confesiune indirectă”*¹¹. Reprezentând epic o perspectivă dinamică asupra lumii, scriitorul face referire la un substrat mitic românesc:

„Întins, de când lumea, peste toate țarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bună stare, afară doar pe aceea de-a hoinări și de-a urla în toată voia”¹².

Eroul romanului, Matache este constrâns de două planuri: primul, descris ca un spațiu ireal, în care Bărăganul este un loc fabulos, iar al doilea, caracterizat ca un chin al existenței zilnice, în care traiul este precar, neconvenabil. Pe de altă parte, cu cât obstacolele realității cotidiene sunt anevoioase, cu atât Matache este fascinat de tulburătoarea existență a Bărăganului și a ciulinilor lui, fapt ce îi suscită dorința și curiozitatea de a părăsi locul natal, de a explora și asuma aventuri temerare.

¹⁰ Panait Istrati, 2004, p. 65.

¹¹ Perpessicius, 1942, p. 5.

¹² Panait Istrati, 2004, p. 76.

Referitor la universul istorico-social, Bărganul desemnează în plan simbolic o dimensiune umană singulară, redată de spațiul rural și țărâtime, al căror reprezentant de încredere devine scriitorul.

În prima parte a romanului, scriitorul descrie un spațiu „*nesfârșit, pustiu, țelinos și plin de primejdii*”¹³, spațiu care are capacitatea de a reprezenta plener Universul, datorită posibilității oamenilor de a se întâlni cu Dumnezeu. Am dat mai sus citatul despre singura și marea calitate a acestui ținut aspru – aceea de a prilejui întâlnirea cu Dumnezeu.

Acest spațiu amenințător, amăgitor, iluzoriu, se definește mai ales prin prezența ciulinilor:

„Acum ciulinii erau acolo, la picioarele mele, frumoși ca niște merișori mari, numeroși ca stelele, cărnoși, plesnind de sevă, dar nemișcați. Nu se clinteau deloc, căci eram la începutul lui august”¹⁴.

Ciulinii se transformă chiar într-o promisiune:

„Cât doream să vorbesc cu cineva care mi-ar fi istorisit năzdrăvăni, care să mă mintă, dar să mă facă să visez puțin, să cutez! Și ciulinii nu erau decât vis și îndrăzneală, invitație să schimbi ceea ce ai cu ceea ce ai putea să ai, fie chiar mai prost.”¹⁵

Particularitățile grandioase ale operei sale descriu o invitație continuă către meditație, în care natura este transfigurată într-un mit al vitalității, după cum se observă în finalul romanului, prin faptele celor doi adolescenți, care părăsesc locul tragediei, pornind în lume: „*în lume, Matache, cu ciulinii după noi...*”¹⁶.

Descrierea peisajului este realizată din perspectiva eului real, ajuns la vârsta maturității, reprezentând o întoarcere simbolică a autorului la eul de altădată.

Plecările de acasă, comparate cu „un mic pas dincolo de cuib”, accentuează identitatea acelui „obscur hoinar balcanic”¹⁷, care este, în viziunea lui Mircea Iorgulescu, un nonconformist înnăscut:

¹³ *Ibidem*, p. 78.

¹⁴ *Ibidem*, p. 118.

¹⁵ *Ibidem*, p. 194.

¹⁶ *Ibidem*, p. 234.

¹⁷ Mircea Iorgulescu, 2004, p. 12.

„ ... în ordinea reală, un golan, un hoinar, un vagabond strecurat clandestin pe un vapor, fără bilet de călătorie, fără pașaport, atras de presimțita splendoare a întinderilor mediteraneene, spre care pornește dus de o patimă irezistibilă, ca un iluminat, ca un somnambul sub puterea misterioasă a unui apel ce nu-i este decât lui destinat. Nimic nu-l poate opri sau întoarce, nici sărăcia, nici mizeria, nici ingratitudinea, nici singurătatea.”¹⁸

Cartea, simbol și resursă magică a existenței, a avut un rol important în devenirea lui Panait Istrati, al cărui destin a fost marcat de aceasta. În acest sens, se poate afirma că, sub auspiciile cărții, s-a configurat în liniile sale esențiale destinul scriitorului:

„Cărțile i-au arătat ce și cum este; dar, totodată, ce și cum ar fi fost dacă nu le întâlnea; cum ar fi trăit dacă lumea lor nu i s-ar fi deschis și n-ar fi descoperit astfel adevăratul chip al acestei lumi, de dincoace de cărți – o lume urâtă, murdară, diformă, lipsită nu numai de libertate, dar și de gustul și conștiința nevoii de libertate, scufundată în josnicie și făcându-și din cumințenie un alibi pentru lașitate. De aici provine în fond afecțiunea de fiu și deopotrivă de îndrăgostit pe care Istrati o poartă cărților: l-au salvat, l-au renăscut, l-au călăuzit”¹⁹.

Mircea Iorgulescu, preocupat mult timp de scrierile lui Panait Istrati, conturează particularitățile destinului acestuia, prezentându-l ca pe un învingător, nicidecum ca pe un învins:

„Panait Istrati nu a avut gustul jocului, al spectacolului, al înscenării. A luat în serios totul, s-a implicat integral, fără nici o rețineră, cu o gravitate și un patetism dramatice, aproape neverosimile într-o epocă în care până și literatura a devenit sau a fost nevoită să devină o abilă strategie. Or, strategia lui PI – dacă totuși a existat una – a fost sinceritatea. De aceea literatura lui nu se bazează pe aluzii, complicități, evitări prudente și adevăruri parțiale. Prezentându-se drept un învins, el nu a dat acestui cuvânt, de altminteri lipsit de orice echivoc, un alt sens decât cel propriu. L-a transformat însă într-un mare simbol: fiindcă precizându-și o identitate (existențială, morală, intelectuală), Panait Istrati a definit de fapt o condiție”²⁰.

¹⁸ Ibidem, p. 13.

¹⁹ Mircea Iorgulescu, 2004, p. 106.

²⁰ Mircea Iorgulescu, 1994, p. 19.

În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, George Călinescu îl include pe Istrati în capitolul *Scriitori români de limba străină*, observând următoarele:

„Cu toate că Panait Istrati a dat și versiuni române ale operei sale franceze, el nu va fi niciodată scriitor român, deoarece versiunilor le lipsesc spontaneitatea și traducția aceea servilă a idiotismelor ce fac în franțuzește efect exotic.”²¹

Pe de altă parte, în *Istoria literaturii române contemporane*, Eugen Lovinescu îl percepe pe Istrati ca pe un „povestitor de haiduci”²² sau un descendent al lui Gorki. Lovinescu subliniază latura de epică orientală a operei istratiene:

„... literatură de miraculos și de invenție, de aventuri fără preocupări psihologice și etice, literatură ce se îndreaptă spre curiozitatea mereu deșteaptă și mereu nesatisfăcută, fără intenții artistice...”²³

Simbolul vegetal este conferit de faptul că aceste plante cresc chiar și vara, atunci când e foarte cald, iar când vântul bate dinspre miazăzi se dă o bătaie între omul care vrea să muncească pământul arid și sterp, și ciulinii vătămători, inutili. Simbolul spiritual este reprezentat de specificul acelor locuri unde nici măcar apă nu există. Scriitorul realizează o analogie între ciulinii inutili și mari și oamenii agresivi. Când plantele cresc și ating „dimensiunile unei damigene mari”, acestea capătă țepi ascuțiți ca sulile și nu mai pot fi atinse. Într-o tonalitate ironică, prozatorul își avertizează cititorii că, așa cum „buruiana dracului” știe să se protejeze de viețile și gesturile agresive, există și oameni-ciulini-vătămători, inutili, însă eficienți în apărarea și în răspândirea sămânței lor otrăvitoare.

Se poate realiza o comparație suficient de sugestivă între viziunea autorului despre ciulini și *Pilda Semănătorului*, din *Noul Testament*:

„Ieșit-a semănătorul să semene sămânța sa. Și pe când semăna el, una a căzut lângă drum și a fost călcată în picioare și păsările cerului au mâncat-o. Și alta a căzut pe piatră; și dacă a răsărit s-a uscat, pentru că nu avea umezeală. Și alta a căzut în mijlocul spinilor; și spinii, crescând împreună cu ea, au înăbușit-o. Și

²¹ George Călinescu, 1985, p. 969.

²² Eugen Lovinescu, 1981, p. 232.

²³ *Ibidem*, p. 232.

alta a căzut pe pământul cel bun și a crescut și a făcut rod înșutit (...) Cea de lângă drum îi reprezintă pe cei care aud, apoi vine diavolul și ia cuvântul din inima lor, ca nu cumva, crezând, să se mântuiască. Iar cea de pe piatră sunt aceia care primesc cu bucurie cuvântul când îl aud, dar aceștia nu au rădăcină; ei cred până la o vreme, iar la vreme de încercare se leapădă. Iar cea căzută între spini sunt cei care aud, dar umblând cu grijile și cu bogăția și cu plăcerile vieții, se înăbușă și nu rodesc. Iar cea de pe pământ bun sunt cei care, auzind cuvântul cu inimă curată și bună, îl păstrează și rodesc întru răbdare.” (Evanghelia după Matei, 13; 4-9)²⁴

Ciulinii se aseamănă, într-o anumită privință, cu semințele din parabola biblică, Panait Istrati făcând o analogie între plante și tipurile de oameni, în textul biblic, sugerându-se similitudini posibile între semințe, locul plantării și diferitele tipologii umane.

Așa cum am remarcat anterior, ființele umane au un destin ce poate fi asemănat cu al ciulinilor din sfera vegetală: unele pier de la început, înainte să fi avut șansa de a-și înfrunta acel destin potrivit, alții fac eforturi zadarnice de a se opune unui dat implacabil și doar puțin rămân, ca și ciulinii, aceia care fac față vitregiilor naturii, ale vieții pe pământ, în general, devenind mai puternici, după înțeleștări dureroase. Mulți dintre aceștia din urmă devin niște „singuratici”:

„Spre sfârșitul vijeliei, vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai așteptați. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată, ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut norocul de-a se fi înțepenit un timp în cine știe ce șanț. Ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Și îi vezi cum se perindă, izolați, rostogolindu-se ca niște cocoloașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt singuratici, adică cei mai iubiți. Apoi, orice viață se oprește, brusc. Nesfârșitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți primăvara. Atunci Bărăganul se învâluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn, care ține șase luni. Dar ciulinii? Ei își continuă povestea ...”²⁵

În expozițiune, scriitorul redă imaginea Bărăganului la sosirea toamnei, când ciulinii sunt purtați de vânt. De la personajul narator, eroul întâmplărilor, aflăm că părinții săi sunt olteni săraci, care s-au stabilit în

²⁴ ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 2001 p. 345.

²⁵ Panait Istrati, 2004, pp. 5-6.

Lăteni. Aici, modalitatea principală de existență a locuitorilor era pescuitul și prelucrarea sau vânzarea peștelui. Anica, mama lui Matache, reușește să strângă o sumă de bani cu care cumpără o „mârtoagă de cal” și o „vechitură de căruță.” Hotărârea mamei de a-i trimite pe tată și pe fiu să vândă peștele prin Bărăgan constituie intriga narațiunii. Cei doi pornesc la drum cu trei sute de kilograme de pește, din care reușesc să vândă jumătate unui țigan. Pe drum, cei doi întâmpină diferite dificultăți. Calul moare, iar căruța se destramă, lăsându-i cu peștele în mijlocul Bărăganului. Cei doi pornesc spre Călărași, unde se întâlnesc cu Gavrilă, vecinul lor. Acesta le dă vestea proastă că Anica a murit, înțepându-se cu osul unui pește. Marin decide să se întoarcă împreună cu Gavril la Lăteni, unde vând tot ce au și pleacă împreună în lume, luându-l și pe câinele lor, Ursu. Ajung la conacul unei femei pe nume Duduca, unde primesc ajutor și mâncare. Matache se împrietenește cu un băiat, Știrbu. Când, într-o zi, Marin pleacă după fân, Matache și cu Știrbu pornesc după ciulini și se întâlnesc cu Costache. Băieții pornesc spre Vlaşca, unde muncesc pentru a-și câștiga existența.

Matache o simpatizează pe Tudorița, una dintre fetele lui moș Toma și, deși era bine primit, el se simțea străin, deoarece mama lui era moartă, iar tatăl, plecat prin lume. Deoarece oamenii era foarte săraci și înfometați, ei se răscoală și distrug conacul boierului. Matache află că, în răscoală, tatăl său a fost împușcat, așa că pornește în lume cu Ionel și cu ciulinii după ei.

Prin urmare, destinul lui Matache a fost conturat pe un traseu dificil. Rămas orfan, Matache pornește la drum împreună cu Ionel, purtând ciulinii emblematici după ei. Se poate aprecia că purtarea ciulinilor în noul itinerariu reprezintă un mod de a conserva amintirile, de a păstra esența locului natal, în care cei doi feciori au crescut și și-au format identitatea.

Așadar, romanul *Ciulinii Bărăganului* are caracter de *Bildungsroman*, prezentându-se evoluția lui Matache de la copilărie la o maturitate timpurie. Băiatul se formează ca un om puternic, cu tărie de caracter și își acceptă, în final, destinul. Acesta e cazul lui Matache, băiatul care pleacă spre necunoscut, crezând că va fi o aventură, dar nu reușește să prevadă pericolele drumului inițiat, fiind pândit de imprevizibil.

Cea mai amplă relatare a răscoalei de la 1907 a făcut-o Liviu Rebreanu, în romanul *Răscoala*. Scriitorul ardelean reușește să surprindă atât condiția boierului, cât și a țăranului, din perspectiva neutră a unui

jurnalist. Aici modul de prezentare este unul obiectiv, astfel încât cititorul să aibă o proiecție clară asupra acestui eveniment, cuprinzând atât cauzele, cât și efectele.

Ceea ce impresionează la Panait Istrati este faptul că surprinde aceeași perioadă istorică, de această dată, din perspectiva inocentă a unui copil nevoit să își croiască un drum în confuzia agresivă a evenimentelor. Impresionat de libertatea acestei plante, de frenezia mișcării împotriva stării, autorul, copil fiind, aspiră la libertate. Își dorește o viață independentă, în credința că aceasta îi va aduce fericire. Nu știa atunci cât costă această libertate, nici ce presupune. Lectura sporește dramatismul cu atât mai mult, cu cât se știe că sunt implicați niște copii, aceste suflete nevinovate, forțate să accepte soarta potrivnică.

Inegalitatea dintre oameni și lipsa pământului, a vitelor ori a hranei a declanșat o revoltă a țăranimii față de primar și boier. Au fost incendiate primăria, casa primarului și chiar conacul boieresc. În acel măcel și-au pierdut viața ființe umane și multe localități au intrat în acest joc pe viață și de moarte. Marin, tatăl lui Matache, fusese închis, apoi ucis. Opera nu are un final clar. Ionel și Matache pornesc în lume cu ciulinii după ei, în căutarea de noi aventuri. Pentru că ciulinii nu erau decât vis și îndrăzneală, invitație la schimbarea a ceea ce ai cu ceea ce-ai putea avea, fie și mai rău, deoarece pentru aceia cărora le e dragă lumea întreagă nimic nu-i mai rău decât statul pe loc.

Imaginea răscoalei este descrisă prin prisma copilului aflat în plin proces de maturizare, pe care încă era incapabil de a-l conștientiza:

*„În Ciulinii Bărăganului critica își lărgește orizontul nebănuit de mult, capătă un caracter atotcuprinzător, atacând nemijlocit însăși organizarea social-politică a societății. În locul răzvrătirii solitare, pătrunde, pentru întâia oară în opera lui Istrati, poezia revoltei colective a maselor țăărănești.”*²⁶

Această revoltă a autorului față de clasa boierilor era previzibilă, deoarece în numeroase articole acesta îi așează într-o lumină glorioasă pe haiduci:

„Patosul acestui poem închinat răscoalei din 1907 a fost incitat și alimentat de spectacolul noilor crime comise de statul burghezo-moșieresc în anii de după trecerea în ilegalitate a partidului

²⁶ Alexandru Oprea, 1984, p. 232.

comunist și care a cunoscut un punct culminant în sălbaticele represiuni de la Tatarbunar.”²⁷

Ceea ce l-a ajutat și motivat pe tânărul copil dornic de aventură a fost, în primul rând, dragostea mamei. Aceasta l-a călăuzit în momentele dramatice, dificile ale existenței.

Panait Istrati este un scriitor obiectiv, în ciuda nuanțelor și accentelor lirice, romanul încheindu-se cu aceeași imagine a ciulinilor, simbol al efemerității, al vieții inepuizabile, al nestatorniciei.

Din punct de vedere spiritual, destinul este conectat cu acea cale pe care ne-o asumăm în viață, iar atunci când alegem să preluăm controlul și responsabilitatea pentru existența noastră, ne edificăm în mod activ destinul, iar ca să ne împlinim misiunea trebuie să dezvoltăm în mod conștient o conexiune cu straturile cele mai profunde ale conștiinței noastre, implicându-ne emoțional, mental și spiritual în toate aspectele existenței.

Destinul asumat în romanul analizat este evocat prin prisma protagonistului Matache, care se integrează cu succes în tiparul eroului unui *Bildungsroman*.

Bibliografie

***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 2001. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

***, DEX, disponibil la <https://dexonline.ro/definitie/ciulin> (accesat în data de 02. 09. 2024).

***, *Dicționarul general al literaturii române*, București: Univers Enciclopedic.

BAHTIN, Mihail, 2006, *The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism*, University of Texas: Austin.

CĂLINESCU, George, 1983, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București: Minerva.

IORGULESCU, Mircea, 1994, „Chemarea Mediteranei”, în: *Panait Istrati, Mediterana. Răsărit de soare*, Iași: Polirom.

²⁷ *Ibidem*, p.233.

- IORGULESCU, Mircea, 2004. *Celălalt Istrati*, Iași: Polirom.
- ISTRATI, Panait, 2004, *Ciulinii Bărăganului*, București: Nomina.
- LOVINESCU, Eugen, 1981, *Istoria literaturii române contemporane*, vol., București: Minerva.
- MORETTI, Franco, 1997, *The Way of the World: The Bilungsroman in European Culture*, New York: Verso.
- OPREA, Alexandru, 1984, *Panait Istrati*, București: EPL. Editura pentru literatură.
- PANAIT, Istrati, 2009, *Chira Chiralina. Codin. Ciulinii Bărăganului*. Prefață de Cornel Ungureanu. Tabel cronologic și referințe critice de Răzvan Năstase, București: Curtea Veche.
- PERPESSICIUS, 1942, „Prefață” la vol. Panait Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, București: Modernă.

CONSTANTE ALE DRAMATURGEI LUI MIRCEA ELIADE

Dr. Claudia CHIRCU
buftea_mariaclaudia@yahoo.fr

Rezumat:

În prezentul studiu, ne propunem să ilustrăm unele particularități prezente în piesele de teatru scrise de Mircea Eliade, care nu au fost îndeajuns evidențiate în studiile de critică literară sau de exegeză teatrală. Chiar dacă scrierile dramatice nu sunt numeroase, în paginile acestora pot fi decelate o serie de constante care arată legătura indisolubilă a scrierilor dramatice literare cu opera științifică a marelui erudit român. Astfel, pot fi identificate mituri, motive ori semne pe care Mircea Eliade le considera esențiale: labirintul, ascensiunea, sacrificiul, zborul, scara etc.

Prin intermediul acestei contribuții, se va putea înțelege în manieră adecvată dimensiunea dramaturgiei eliadești și a spectacolului vieții, întrevăzute de istoricul religiilor.

Cuvinte-cheie:

Mircea Eliade, literatură, teatru, spectacol, mituri, motive.

Résumé:

Constantes de la dramaturgie de Mircea Eliade.

Dans la présente étude, nous nous proposons de relever certaines particularités identifiables dans les pièces ou les écrits de Mircea Eliade, qui n'ont pas été suffisamment mises en évidence par la critique littéraire ou l'exégèse théâtrale.

Même si les écrits de/sur le théâtre ne sont pas nombreux, on peut déceler dans leurs pages une série de constantes qui montrent le lien indissoluble entre les écrits littéraires dramatiques et l'œuvre scientifique ou littéraire du grand savant roumain. Ainsi, il est possible d'identifier des mythes, des motifs ou des signes que Mircea Eliade considérait comme essentiels: le labyrinthe, l'ascension, le sacrifice, le vol, l'échelle, etc.

Grâce à cette contribution, il sera possible de comprendre de manière adéquate la dimension de la dramaturgie d'Eliade et du spectacle de la vie, telle qu'elle est perçue par l'historien des religions.

Mots-clés:

Mircea Eliade, littérature, théâtre, spectacle, mythes, motifs.

0. Studiul de față este constituit dintr-o serie de observații concluzive ce au ca punct de plecare piesele de teatru și unele scrieri literare ale lui Mircea Eliade, încheind, astfel, o exegeză serială anterioară a noastră (Chircu, 2005; Chircu, 2006; Chircu, 2007a; Chircu, 2007b; Chircu, 2009; Chircu, 2013; Chircu, 2014).

În analizele precedente, am evidențiat faptul că multe dintre textele literare ale savantului trădează pasiunea sa pentru teatru și pentru spectacol. Descifrând miturile, istoricul religiilor trebuie să-și fi dat seama că arta teatrală reprezintă o poartă atât către esența vieții și a existenței, cât și spre libertate.

1. Mircea Eliade pare convins că, precum personajele sale, fiecare dintre noi joacă un rol important în viață, iar, datorită acestuia, lumea este în armonie. Această particularitate a scrisului său nu este întâmplătoare, căci autorul a presărat constant semne mitice în întreaga sa operă literară (romane, povestiri și piese de teatru), spre a oferi cititorului chei interpretative.

1.1. În unele dintre scrierile lui Mircea Eliade, teatrul este analizat nu numai din punct de vedere teoretic, ci și pragmatic. Autorul folosește indicii, pentru a ne ajuta să descoperim semnificațiile ascunse ale lucrurilor obișnuite. Personajele sale sunt predestinate să fie „*condamnate la libertate absolută*” (NT, 1991: 191), particularitate a scrisului său, prilejuită fără îndoială de teatru.

Înainte de toate, piesele eliadești sugerează că teatrul este în permanență un exercițiu spiritual care este

„arareori accesibil omului din zilele noastre. Revelarea semnificației simbolice a gesturilor, [a] acțiunilor, [a] pasiunilor și chiar a credințelor noastre, se obține participând la un spectacol dramatic așa cum îl înțelegem noi – cuprinzând adică dialoguri, dans, mim, muzică și acțiune, sau, dacă vrei, «subiect». Numai după experiența câtorva spectacole de acest fel, spectatorii vor izbuti să descopere semnificațiile simbolice, transitorice, ale oricărui eveniment sau incident cotidian” (NT, 1991: 87-88).

1.2. În lucrările sale, Mircea Eliade a dorit să reia miturile esențiale ale culturii universale și românești. Sacrificiul Iphigeniei nu este doar al autorului, ci și al nostru, iar atitudinea ei față de moarte este demnă și senină.

Ca și celelalte personaje din piesele eliadești (Brâncuși, Cneazul Axente, Alexandru, Petruș), Iphigenia este conștientă că va face un drum inițiativ¹: „*Călătoria noastră împreună nu va începe pe pământ, iubitul meu. Am să te aștept înseninată, fără lacrimi – acolo*” (CNT, 1996: 51).

1.3. Așadar, prin piesele sale, Mircea Eliade reușește să ilustreze miturile pe care le-a descris în lucrările sale științifice. El nu vrea să ascundă semnele, ci doar să ne facă să le căutăm. Omul trebuie doar să le descopere, pentru că ele sunt pretutindeni. În acest sens, reluarea Iphigeniei antice nu este lipsită de semnificație.

Se poate observa că Iphigenia lui Mircea Eliade se îndepărtează de modelul antic și, chiar dacă Eliade nu recunoaște direct, este transpusă în mediul românesc.

1.4. Tema sacrificiului a fost exploatată de multe ori în cultura română. Eliade nu este singurul care a reluat acest motiv străvechi. Dar, față de predecesorii săi (Lucian Blaga, de exemplu), el a regândit motivele teatrale, remodelându-le prin prisma cunoștințelor sale despre mituri și religii.

1.4.1. În două lucrări importante ale sale, *De la Zamolxis la Gengis Han* (Eliade, 1995b) și *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (Eliade, 1991: 388-482), Eliade s-a aplecat asupra celor două mituri reprezentative, ceea ce explică atmosfera mitică românească, ale cărei ecouri le regăsim în Iphigenia sa și de care se distanțează uneori: tema sacrificiului uman („*Și nu voi fi zidită la temelie unei mărețe clădiri, ca s-o însuflețesc și să-i dau viață*” – CNT, 1996: 63) pe care o găsim mai întâi în *Legenda Meșterului Manole* sau la căderea stelelor care anunță moartea pe care o regăsim în balada *Miorița*.

¹ Teodor T. Burada susține că, „după această credință, mortul nu este o ființă nimicită, ci un călător care ne-a părăsit, ca să nu mai revie ; și, pentru a-l întâlni, trebuie să mergem și noi acolo unde s-a dus el. Din această idee fundamentală asupra morții, s-au născut acele nenumărate obiceiuri ce însoțesc înmormântarea.” (1882: 4).

1.4.2. În plus, el preia un obicei funerar românesc conform căruia tânăra care moare trebuie să fie îmbrăcată în rochie de mireasă („*Iphigenia: Nu se cuvine să urc treptele altarului în vestmânt cernit! Aduceți-mi vâlul de mireasă!*” – CNT, 1996: 63), iar tânărul, într-un costum de mire (în tradiția românească, aceasta este cunoscută sub numele de „nunta mortului”²).

1.5. Mircea Eliade nu putea omite istoria (1421), deoarece aceasta îl ajuta să înțeleagă mai bine societățile arhaice și moderne pe care le descria.

În ciuda dimensiunilor sale reduse (aproximativ 10 pagini), piesa 1421 este destul de densă și ilustrează un moment din istoria românilor, mai precis luptele împotriva turcilor. Și această piesă de teatru este ancorată în realitățile românești, iar, la final, Mircea Eliade descrie moartea unui nobil român (*Cneazul*) care s-a jertfit pentru poporul său. El este însoțit de un preot, ceea ce sugerează legătura profundă care există în rândul poporului român între popor și biserică.

1.6. *Oameni și pietre* este deopotrivă o călătorie spre centru și o inițiere în labirint, motive atât de dragi autorului. Într-o notă de subsol la *Mituri, vise și mistere*, Mircea Eliade ne avertizează că „*simbolismul labirintului este destul de complex și că el ne se lasă redus la un singur «motiv»*” (Eliade, 1998: 200).

Scopul acestei lungi călătorii este descoperirea de sine, pentru că omul încearcă mereu să se autocunoască și să-și înțeleagă rolul în lume. Mircea Eliade vrea, așadar, să ne facă să conștientizăm că, în fiecare zi, ne confruntăm cu încercări pe care trebuie să le depășim: „*Drumul spre «înțelepciune» sau spre «libertate» este un drum spre centrul ființei tale*” (Eliade, 1991: 129).

1.7. În fine, *Coloana fără sfârșit* încheie volumul cu titlu omonim. Din nou, Mircea Eliade își îndreaptă atenția asupra destinului românilor, alegându-l pe Constantin Brâncuși ca figură reprezentativă (Chircu, 2005; Berechet, 2017). Opțiunea lui Eliade pentru acest artist nu a fost întâmplătoare, întrucât, de-a lungul anilor, a examinat îndeaproape lucrările brâncușiene și a încercat să găsească legături între operele sculptorului și tradițiile populare românești.

² A se vedea, în acest sens, și Gail Kligman (1998).

Piesa în discuție conține multe dintre motivele pe care Mircea Eliade le-a exploatat în scrierile sale științifice, în special *axis mundi*, zborul, scara etc., totul pentru a demonstra următoarele:

„Nu este ascensiunea spre Cer a cosmologiilor arhaice și primitive care-l bântuie pe Brâncuși, ci zborul într-un spațiu infinit. El își numește coloana „fără sfârșit”. Nu numai pentru că o astfel de coloană nu ar putea fi terminată niciodată, ci mai ales pentru că se înalță într-un spațiu care nu poate avea limite, întrucât se întemeiază pe experiența extatică a libertății absolute. Acesta este același spațiu în care se înalță păsările. Din simbolismul antic al Coloanei Cerului, Brâncuși a reținut doar elementul central: ascensiunea ca transcendență a condiției umane.”³

2. Pe lângă piesele de teatru propriu-zise, scrierile literare reprezentative (povestiri și romane) includ observații despre teatru. Acestea se referă, în principal, la aspecte ale spectacolului și ale artei dramatice (Chircu, 2009). Se pare că Mircea Eliade a dorit să teoretizeze arta spectacolului și să o pună în practică. Indicațiile pe care ni le oferă confirmă pe deplin preocupările sale teatrale și interesul particular spre spectacol, în general.

3. În paginile acestui scurt studiu, am dorit în mod special să arătăm o altă preocupare a marelui erudit român. Prin textele sale, Mircea Eliade a reușit nu numai să ne ofere chei de lectură a operelor sale, dar și să ne ajute să înțelegem concepția sa despre teatru și arta spectacolului. Studiul atent al scrierilor sale ne-a dezvăluit un scriitor iscusit și un fin teoretician al poeziei dramatice.

³ Traducerea textului din franceză ne aparține. Reproducem aici și fragmentul original al lui Eliade: „ce n'est plus l'ascension vers le Ciel des cosmologies archaïques et primitives qui hante Brancusi, mais l'envol dans un espace infini. Il appelle sa colonne „sans fin”. Non seulement parce qu'une telle colonne ne pourrait jamais être achevée, mais surtout parce qu'elle s'élance dans un espace qui ne peut avoir de limites puisqu'il est fondé sur l'expérience extatique de la liberté absolue. C'est le même espace dans lequel s'envolent les Oiseaux. De l'ancien symbolisme de la Colonne du Ciel, Brancusi n'a retenu que l'élément central: l'ascension en tant que transcendance de la condition humaine” (Eliade, 1995a: 116).

3.1. Prin fiecare dintre scrierile sale literare, Mircea Eliade a încercat să ne convingă că omul este într-o permanentă căutare a sensului, inventând și reinventându-se în manieră proprie.

3.2. Întreaga operă literară eliadescă este legată în bună măsură de spectacol și ilustrează efortul continuu al savantului și, totodată, al scriitorului de a rememora momente din devenirea umană, căci civilizația contemporană lui pare a nu fi întru nimic mai înțeleaptă decât societățile primitive, rânduite după practici sociale ancestrale.

Bibliografie

1. *Corpus*

NT = Mircea ELIADE, 1991, *Nouăsprezece trandafiri*. Ediție îngrijită și prefăcută de Mircea Handoca, București: Editura Românul.

CNT = Mircea ELIADE, 1996, *Coloana nesfârșită. Teatru (Iphigenia, 1241, Oameni și pietre, Coloana nesfârșită)*. Ediție și prefăcută de Mircea Handoca, București: Editura Minerva.

2. *Studii și articole*

BERECHET, Lăcrămioara, 2017, „La colonne sans fin, le théâtre qui unit les mondes”, in: *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 17/1, pp. 55-74.

BURADA, Teodor T. 1882, *Datinele poporului român la înmormântări*, Iași: Tipografia Națională.

CHIRCU, Claudia, 2005, „Mircea Eliade et Constantin Brâncuși. Playdoyer pour l'universalité”, in: *Cahiers d'études romanes*, 14/1, pp. 125-141.

CHIRCU, Claudia, 2006, „Călătorie în interiorul pământului. Oameni și pietre, de Mircea Eliade”, in: Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Laura Manea, Florin-Teodor Olariu (eds.), *Identitatea culturală românească în contextual integrării europene*, Iași: Editura Alfa, pp. 445-449.

CHIRCU, Claudia, 2007a, „La relation souvenir-oubli en tant que pretexte épique chez Mircea Eliade”, in: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia*, 52/4, pp. 89-99.

- CHIRCU, Claudia, 2007b, „Mircea Eliade et le théâtre historique (1241)”, in: *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 4, pp. 134-140.
- CHIRCU, Claudia, 2009, „Théâtre et vision théâtrale dans le roman *Les dix-neuf roses* de Mircea Eliade”, in: *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 6, pp. 182-195.
- CHIRCU, Claudia, 2013, „D’Iphigénie d’Euripide à l’Iphigénie roumaine de Mircea Eliade. Le premier acte”, in: Iulian Boldea (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue. Section Literature*, Târgu Mureș: Editura Arhipelag XXI, pp. 299-306.
- CHIRCU, Claudia, 2014, „The Ending of the Romanian Iphigenia by Mircea Eliade”, in: Iulian Boldea (ed.), *Globalization and Intercultural Dialogue. Multidisciplinary Perspectives*, section *Literature*, Târgu Mureș: Editura Arhipelag XXI, pp. 407-416.
- ELIADE, Mircea, 1991, „Comentarii la Legenda Meșterului Manole”, in: *Idem, Drumul spre centru*. Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București: Editura Univers, pp. 388-482.
- ELIADE, Mircea, 1995a, „Brancusi et les mythologies”, in: Marielle Tabart, *Brancusi. L’inventeur de la sculpture moderne*, Paris : Éditions Gallimard, pp. 113-117.
- ELIADE, Mircea, 1995b, *De la Zamolxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București: Editura Humanitas.
- ELIADE, Mircea, 1998, *Mituri, vise și mistere*. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București: Editura Univers Enciclopedic.
- KLIGMAN, Gail, 1998, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*. Traducere de Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Farnoaga, West Paul Barbu, Iași: Editura Polirom.

OGLINDA – MOTIV ȘI SIMBOL LITERAR

Georgeta-Camelia PLOSCARU
cameliageorgetaploscaru@yahoo.com

Rezumat:

Textul conceput este o mărturie că toate cuvintele limbii române devin izvoare de apă vie.

Ele hrănesc și ne hrănesc, cântă și ne încântă. Oglinda, termenul supus analizei, devine pe rând: o imagine conformă societății, posibilitatea de a vedea și de a te vedea, adică imaginea sinelui și făptura eternă, apa vie și, raiul, sufletul – esența ființei, natura întreagă, miracolul menit a impune ordinea, ideal, omul capabil de a înrâuri – chipul creației.

Așa grăiesc scriitorii noștri în operele lor: Grigore Alexandrescu, în fabula *Oglindele*, Mihai Eminescu, în poemul *Luceafărul*, în poeziile *Crăiasa din povești*, în nuvela *Sărmanul Dionis*, Șt. Octavian Iosif, în poeziile *Cântec de primăvară* și *Zmeoica*, Nichita Stănescu, în *Respirări*. Așa grăiesc proverbele și zicătorile noastre. Termenul poate oferi însă noi resurse, deoarece seva sa aparține sufletului românesc.

Cuvinte-cheie:

Creator, societate umană, suflet, natură, sinele, om, imagine.

Motto:

„Căci dacă cineva este ascultător al cuvântului,
iar nu și împlinitor, el seamănă cu omul
care privește în oglindă fața firii sale.”

(Biblia, Epistola sobornicească a Sfântului Apostol Iacov, Cap. 1, 23)

Conform *Dicționarului Explicativ al Limbii Române*, elaborat sub îndrumarea academicianului Marius Sala și a doctorului în filologie Monica Busuioc, *oglinďă* înseamnă: „1. Obiect cu o suprafață netedă și lucioasă de diferite forme, făcut din metal sau din sticlă, acoperit pe o față cu un strat metalic și având proprietatea de a reflecta razele de lumină și de a forma astfel, pe partea lucioasă, imaginea obiectelor. 2. Fig. Ceea ce înfățișează, reprezintă, simbolizează ceva: icoană, **imagine**, tablou. – Din *oglinďi*, vb. – Din sl. *ogledati*.⁴

⁴ Cf. DEX, s.v. *oglinďă*.

Cuvântul latinesc *speculum* este substantiv neutru și este tâlcuit astfel: 1. oglindă. 2. **imagine**, chip, reproducere. 3. reflectare.”⁵.

Correspondentul termenului menționat, în limba franceză, este *miroir* s.m., de la verbul *mirer/ se mirer* – „a privi/ a (se) privi”, din latinescul *mirari /mirare*⁶. *Dicționarul francez-român* oferă, de asemenea, explicația la figurat a termenului astfel: „*Ce qui offre à l'esprit l'image des personnes, des choses, du monde*”⁷.

Vom completa informațiile cu privire la termenul supus discuției cu explicația oferită în dicționarul limbii engleze, *mirror*, **image** – *if one thing mirrors another, it is very similar to it and may seem to copy or represent it* (Longman, s.v.).

Așadar, observăm că fiecare dintre explicațiile oferite în operele lexicografice conține termenul **imagine**. Imaginea sinelui, imaginea semenului, a lumii, a naturii, a divinității și / sau a unei etape istorice reprezintă totalitatea sintagmelor-cheie ce conduc la utilizarea frecventă a oglinzii, drept motiv literar.

Alegerea acestui motiv literar, pentru a fi supus analizei, nu este întâmplătoare, ci izvorăște din bogăția de idei a scriitorilor noștri. În rândurile care urmează vom nota aspecte ale cercetării.

Crescut la școala profesorului de literatură J.A. Vaillant, scriitorul Grigore Alexandrescu, face din creațiile sale adevărate învățături morale, așa încât tipuri umane negative, specifice societății contemporane, precum și moravurile epocii sunt aduse în fața cititorului. Un exemplu, în acest sens, este fabula *Oglindele*. În concepția scriitorului, o creație literară este o oglindă conformă societății. Astfel, în țara în care oamenii nu aveau „oglinzi ca să se vază”⁸, se socoteau „frumoși de minune” aceia „ce era mai pociți”. Talazurile, întunecate precum oamenii „pociți”, lasă însă la țarm oglinzile de pe o corabie naufragiată și întâmplarea oferă posibilitatea tuturor de a-și privi „cu mirare” chipul. Deși dregătorii dispun distrugerea respectivelor ustensile, porunca lor este încălcată de cei meniți să promoveze principiile morale. Vremurile devin prielnice pentru „oamenii frumoși”, care „Arat

⁵ Cf. E. Cracea, 2009, s.v. *oglinză*.

⁶ Cf. DEX, s.v. *mira*.

⁷ Cf. *Le Nouveau Petit Robert*, 2002, s.v.

⁸ Gr. Alexandrescu, 1957, p. 200.

câte-o oglindă acelor urâcioși”. Imaginea omului ipocrit sau a celui care nesocotește principiile morale se vede în oglinzile din povestirea alegorică. Motivul oglinzii este întrebuințat aici pentru a ilustra ideea că un text literar poate reda aspecte absolut veridice ale realității. Trebuie să amintim forța de permanentizare a caracterelor create, deoarece este lesne de constatat faptul că oamenii „frumoși” și cei „pociți” există și astăzi, așa cum există binele și răul / virtuțile și viciile.

Interesant este modul în care Mihai Eminescu ne oferă imaginea sinelui, a existenței sale nefericite, în poemul *Luceafărul*, folosind, în strofele 10 și 11, motive literare precum oglinda, visul, sufletul:

- a) „Și din oglindă luminiș
Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari, bătând închiși,
Pe fața ei întoarsă.”⁹
- b) „El tremura-n oglindă,
Căci o urma adânc în vis
De suflet să se prindă.”¹⁰.

Iubirea pură se naște în sufletul fetei de împărat pentru imaginea Luceafărului ce se răsfârânge în oglindă. Personajele simbolice sunt create pentru a zugrăvi antiteza dintre superioritatea geniului și mediocritatea omului comun sau pentru a zugrăvi hăul dintre geniu și lumea muritorilor de rând. Vom atrage atenția aici asupra unei credințe străvechi, de care Eminescu nu era străin, și anume aceea că oglinirea înseamnă furtul identității și, ca urmare, se impunea interzicerea privitului în oglindă seara. Conform acestei credințe, chipul mândru poate căpăta o înfățișare neplăcută sau ființa poate atrage singurătatea, lipsa iubirii. Prin urmare, versurile de mai sus pot prevesti o iubire sortită pieirii. Poetul plasează în opera sa numeroase aspecte biografice, astfel încât cititorul poate descoperi dincolo de cuvinte omul înzestrat cu trăsături morale deosebite: renunțarea la sine, aspirația de a atinge idealul, puterea sacrificiului. Se poate vorbi, de asemenea, despre trupul astral/energetic, oglinzit și nicidecum de cel fizic. Fata de împărat din poemul *Luceafărul*, întocmai ca Dan, personajul din

⁹ M. Eminescu, 2014, p. 426.

¹⁰ *Ibidem*.

nuvela *Sărmanul Dionis*, vede limpede făptura eternă și nu pe cea trecătoare. Ea experimentează oglindirea, dar zărește un singur chip, pe cel al nemuritorului. De asemenea, putem afirma că se vede pe ea însăși, și anume, latura predispusă la aspirația spre înălțimile siderale.

Totodată, trebuie adusă în discuție, seria metaforică „oglină – apă”, întrucât la Eminescu această serie este profund încărcată de valențe spirituale. Este valorificată capacitatea creativă a poporului nostru. Potrivit credinței populare, apele vrăjite pot reda chipul ursitului prin descântec în poemul *Crăiasa din povești*. În vechime, de sărbătoarea Anului Nou, fetele mergeau la fântână sau la un pârau și se priveau în oglinda apei până ce vedeau chipul celui hotărât de soartă:

„Ca să vadă-un chip, se uită
Cum aleargă apa-n cercuri.
Căci vrăjit de mult e lacul
De-un cuvânt al sfintei Miercuri.”¹¹.

Fântâna și pâraul pot simboliza *apa vie*, *apa vieții*. Făptura umană, asemeni Creatorului, se află sub semnul nemuririi. Or, a accede la nemurire înseamnă împlinire prin iubire, înseamnă a plăsmui.

Tot lacul poate adăposti frumusețea naturii înconjurătoare, în acord cu a sentimentului de iubire, în nuvela *Sărmanul Dionis*:

„El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adâncu-i toată cununa de dumbrăvi ce-l înconjura.”¹²

Marea, o întindere pură și limpede ce îmbogățește spațiul terestru, aduce în prim-plan frumusețea spațiului cosmic în poezia *Când privești oglinda mării*:

„Când privești oglinda mării,
Vezi în ea
Țărmuri verzi și cerul sărei,
Nor și stea.”¹³.

¹¹ *Idem*, p. 156.

¹² *Idem*, p. 121.

¹³ *Idem*, p. 55.

Fluviul ascunde o grăitoare dualitate, deoarece întreține viața aștrilor și a dumbrăvilor deopotrivă în nuvela *Sărmanul Dionis*:

• „Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc icoanele stelelor, încât, uitându-te în el, pari a te uita în cer.”¹⁴;

• „Dumbrăvile [...] de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una și aceeași rădăcină un rai se nalță în lumina zorilor, altul se-adâncește în fundul apei.”¹⁵.

Râul capătă altă înfățișare pentru sufletul ce vibrează înamorat, încât cititorul, copleșit de frumusețea peisajului descris, se poate întreba dacă nu cumva și el se contopește cu dalba feerie:

„Râul împiedicat de stânci și munți s-adună între codri ca marea oglindă a mării și se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.”¹⁶.

De fapt, atât oglinda, cât și apa sunt imagini care exprimă sufletul și anume, esența ființei umane ce le privește. Să nu uităm că omul este creația lui Dumnezeu, iar oglinda „este simbolul Intelectului divin, ce reflectă manifestarea, creând-o după chipul său”¹⁷.

Motivul visului aduce în prim-plan o altă serie metaforică, mai puțin valorificată în cadrul orelor de limba și literatura română, cerul-oglină. Profunzimea gândirii poetice scoate la iveală faptul că o călătorie care se repetă în „lumea solară a cerurilor”¹⁸ nu poate oferi răspuns la întrebarea: „Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire!”¹⁹. Dan sau Dionis, călătorul în „lună”²⁰, alături de frumoasa Maria, nu este decât poetul care scoate în evidență latura benefică a călătoriei, aceea de a descrie sugestiv spațiul celest:

„Ceruri de oglinzi, [înger] plutind cu nălțatele aripi albe și cu brâie de curcubeu.”²¹

¹⁴ *Idem*, p. 122.

¹⁵ *Idem*, pp. 122-123.

¹⁶ *Idem*, p. 123.

¹⁷ Chevalier, Gheerbrant, 1995, p. 370.

¹⁸ M. Eminescu, 2014, p. 124.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Idem*, pp. 121-122: „Până ce ajunseră în lună. [...] Și ce frumos făcuse el în lună!”

²¹ *Idem*, p. 124.

Nuvela filozofică face cunoscută puterea făpturii umane de a călători în timp și spațiu prin intermediul visului: „În faptă, lumea-i visul sufletului nostru.”²²

Acest univers misterios, bolta cerească, este adus în fața micilor cititori cu multă naturalețe de către poetul Ștefan Octavian Iosif, în poezia *Cântec de primăvară*. Natura este un filon tematic, iar pastelul devine un cântec melancolic: „Ceru-i ca oglinda.”²³ Folosită cu scopul de a distinge caracteristicile cerului, precum limpezimea, puritatea, comparația alături de cele două substantive, *cerul* și *oglanda*.

Iese la iveală, în poezia *Zmeoaica*, oglinda cu obârșia în mit, căci poate căpăta alt aspect, și anume, întindere de apă stătătoare, adâncă, menită să zădărnicească planurile groaznice ale forței răului:

„Aruncă-i oglinda vrăjită ce-o ai,
Să crească o baltă adâncă și lată:
Căci apa cea lată va pune hotar
Pe care-o să-ncerce să-l treacă-n zadar!”²⁴

Observăm că poetul Ștefan Octavian Iosif închină versuri frumuseții naturii patriei și motivelor specifice basmului românesc. Amintim aici motivul monstrului feminin, *Zmeoaica*, destinat să strice echilibrul, dar care este învins în final. Se crede că dorința cea mai mare a forțelor răului este de a răpi tinerele frumoase. Mitul presupune și prezența obiectului miraculos, oglinda. Acest obiect îi este de folos eroului pentru a birui sau pentru a impune ordinea.

Cu o capacitate analitică de excepție, Nichita Stănescu impresionează prin asocierea oglinzii – ideal, pe care o propune în volumul *Respirări*, mai precis, în capitolul *Scrisori de dragoste*:

„A avea un ideal înseamnă a avea o oglindă.
Într-un ideal te speli ca-ntr-o apă curată.
Într-o oglindă îți speli chipul obosit, potrivindu-ți-l
Până când accepi să fii.”²⁵

²² *Idem*, p. 91.

²³ Șt. O. Iosif, 1971, p. 62.

²⁴ Șt. O. Iosif, 1971, p. 88.

²⁵ N. Stănescu, 1982, p. 276.

Tot aici, Nichita Stănescu, pune în evidență ideea că deținem puterea de a înrâuri, deoarece:

„*Oglinda nu este decât o răsfrângere.*”²⁶

Consider îndreptățit enunțul care încheie șirul de judecăți în acest sens și care aduce în prim-plan necesitatea oglinzii:

„*Privire care să se privească pe sine nu există.*”²⁷

O serie de proverbe și zicători românești întregesc imaginarul oglinzii, formulând pe scurt că, în general, exteriorul reflectă interiorul, iar spiritul poate atinge treapta cea mai înaltă:

„*Chipul omului e oglinda sufletului.*”

„*Ochii sunt oglinda sufletului.*”

„*Nici un zugrav mai bun ca oglinda.*”

„*Bate toba surdului, dă oglinda orbului.*”²⁸

Concluzii

Analiza semnului și simbolului *oglină* atrage atenția asupra acestei moșteniri extraordinare a omului, artist sau privitor de rând, puterea de a vedea în toate un chip, de a vedea dincolo de obiecte și, fără îndoială, de a vedea chipul creației, expresie a sinelui. Esența imaginii se află în deplină concordanță așadar, cu înțelegerea că toți ne raportăm la o oglindă, fiindcă omul însuși este o oglindă a ceea ce a moștenit și a ceea ce a acumulat în timp. Realitatea revelată, ceea ce porți în suflet, cugetul, manifestările sunt aspecte pe care le reflectă oglinda.

Bibliografie

1. Referințe

***, *Biblia*, ed. 2008, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.

ALEXANDRESCU, Grigore, 1957, *Opere*, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

²⁶ *Idem*, p. 283.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Idem*, p. 196.

CĂLINESCU, George (coord.), 1954, *Istoria literaturii române*, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

CANTEMIR, Dimitrie, 1909, *Descrierea Moldovei*, București: Editura Socec.

EMINESCU, Mihai, 2014, *Basme și nuvele*, București: Editura Pescăruș.

EMINESCU, Mihai, 2014, *Poezii*, București: Editura Humanitas.

IOSIF, Ștefan Octavian, 1971, *Poezii*, București: Editura Eminescu.

PERPESSICIUS, 1989, *Scriitori români*, vol. III. Antologie alcătuită în redacție de Tudor Păcuraru, București: Editura Minerva.

ROTARU, Ion, 1971, *O istorie a literaturii române*, vol. I, București: Editura Minerva.

STĂNESCU, Nichita, 1982, *Respirări*, București: Editura Sport-Turism.

2. Dictionare

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1995, București, *Dicționar de simboluri*, Volumul 2, București: Editura Artemis.

CHIRICA, Gabriela, *Dicționar român – francez; francez – român*, București: Editura Fed Print SA.

Dictionary of Contemporary English, 2009, Fifth edition, London: Longman

Dicționar de proverbe și zicători românești, 2001, București/Chișinău: Editura Litera Internațional.

Dicționarul explicativ al limbii române (DEX), 2016, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

IONESCU, Voichița, 1993, *Dicționar latin-român*, București: Editura Orizonturi.

Le Nouveau Petit Robert, 2002, Paris: Robert.

3. Resurse electronice

<https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-l-o.html>

[https://columna.org.md/biblioteca/literatura-romana/Dictionar%20Proverbe%20\(Carte\).pdf](https://columna.org.md/biblioteca/literatura-romana/Dictionar%20Proverbe%20(Carte).pdf)

„Studiile reunite în acest nou volum, al 11-lea, al seriei Cultură și comunicare, reflectă diversitatea fără limite și puternicul dinamism al elementelor care alcătuiesc conținutul și formele de manifestare ale conceptului de „identitate culturală”. Ca de obicei, contribuțiile reprezintă comunicări prezentate la Colocviul Internațional „Latinitate, Romanitate, Românităte”, mai precis, o parte selectată din contribuțiile la ediția a XXIII-a, corespunzătoare anului 2024.

De data aceasta, în atenția autorilor a stat exclusiv specificul românesc al gândirii, simțirii și exprimării verbale, deși nu toți autorii sunt români. De fapt, așa și trebuie să se întâmple, întrucât în analize de acest fel contează foarte mult „privirea străinului”. Axele de abordare sunt cele deja cunoscute de cititorii volumelor noastre: a) probleme generale ale identității culturale; b) expresia lingvistică a specificului receptării realităților în cadrul istoricogeografic și mentalitar românesc; c) formele de cultură și literatură – orale și scrise, arhaice, moderne și actuale.”

Conf. univ. dr. Roxana-Magdalena BÂRLEA

ISSN 2971 – 950X

9 772971 950004

www.editurauniversitara.ro